

Försvarets traditioner

statens Försvarshistoriska museer

Statens försvarshistoriska museer 2021
Skriftserie nr 21

OMSLAGETS FRAMSIDA:

Kortege på Norrbro i samband med tyskt statsbesök i september 2021.
Foto: Ulla-Lena Ahlsten Kommendantstaben

BAKRE OMSLAGET:

H.M. Konungen överlämnar ny fana till Livgardet på Slottets inre borggård 2017.
Foto: Försvarsmakten

Heraldiskt vapen ovan: Statens försvarshistoriska museers heraldiska vapen,
konstnär Henrik Dahlström.

©Statens försvarshistoriska museer 2021

ISBN: 978-91-978595-5-4

ISSN: 1101-7023

ANSVARIG UTGIVARE: Helene Rånlund

TRYCKERI: DanagårdLitho

Innehåll

Förord och medverkande	7
1. Inledning och sammanfattning	9
2. Traditioner	11
Allmänt	11
Traditionernas indelning	12
Traditioner vid organisationsförändringar	12
Traditionsnämndens rekommendationer vid fördelning av traditionsansvar	13
Övrigt	14
3. Traditionsvård	15
Allmänt	15
Hantering och vård av fälttecken	15
Bemärkelse-/minnesdagar	15
Monument och minnesmärken	15
Vänförband	16
Övrigt	16
4. Försvarsmaktens (Krigsmaktens) högsta ledningsstruktur	17
Inledning	17
Överbefälhavaren med försvarsstab/högkvarter	19
Försvarsmaktens förändringar av organisation och inriktning under de senaste 25 åren	22
Försvarsmaktsledningens traditionsarv	27
Högre och lägre regional ledning	27
5. Övriga försvarsanknutna myndigheter och Försvarshögskolan	30
Försvarsdepartementet (lant- respektive sjöförsvarsdepartementen)	30
Försvarets civilförvaltning	30
Försvarets sjukvårdsstyrelse	30
Fortifikationsverket	30
Försvarets materielverk	31
Totalförsvarets forskningsinstitut	32
Försvarets radioanstalt	32
Plikt- och prövningsverket	32
Försvarshögskolan	33
Statens försvarshistoriska museer	34
Krigsarkivet	34
Försvarets rationaliseringsinstitut	34

6. Gemensamma lednings-/underrättelseförband	35
Allmänt	35
Ledningsregementet	35
Försvarmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum med Försvarets tolkskola	35
Försvarmaktens Telekommunikations- och informationssystemsförband	36
7. Armén	37
Allmänt och övergripande	37
Dagens arméförband med deras historiska bakgrund	39
Markstridsskolan (MSS)	43
Totalförsvarets ammunitions- och minröjningscentrum (Swedec)	44
Totalförsvarets skyddscentrum (SkyddC)	46
Arméns historiska bakgrund fram till 1994	47
Arméns utveckling från 2015 till nutid	72
Arméflyget och ballongverksamheten	75
8. Marinen	77
Allmänt och läget idag	77
Historisk bakgrund intill 1994	80
Historik 1994–2015	99
Marinens utveckling från 2015 till idag	103
9. Flygvapnet	106
Allmänt	106
Den militära flygutbildningen	109
Flygbassystemet	111
Stridslednings- och luftbevakningssystemet	112
Flygflottiljer och skolor sedan flygvapnets bildande	115
Historisk bakgrund fram till 1994	115
Historik 1994 till 2015	121
Flygvapnets utveckling från 2015 till i dag	124
10. Försvarmaktsgemensam logistik med civila motsvarigheter	126
Allmänt	126
Historisk bakgrund till 1994	126
Ledning av underhållstjänsten	129
Fältsjukhus	132
Marinen	133
Flygvapnet	134
Civil sjukvård	134
Utvecklingen 2015 – idag, Försvarmaktens logistik (FMLOG) blir krigsförband	134
Försvarmsmedicincentrum	135
Försvarmaktens tekniska skola (FMTS)	136
Logistikens traditioner	136

11. Hemvärnet med militärregioner, utbildningsgrupper, hemvärnsbataljoner och stridsskola	137
Bakgrund och medinflytandeorganisation	137
Dagsläge	139
Driftvärn	140
Militärdistrikt och militärregioner	140
Södra militärregionen (MR S)	142
Västra militärregionen (MR V)	144
Mellersta militärregionen (MR M)	145
Norra militärregionen (MR N)	148
Hemvärnets stridsskola (HvSS)	149
12. Frivilliga försvarsorganisationer	151
Allmänt	151
13. Kamratföreningar och militärkulturhistoriska föreningar	154
14. Gemensamma skolor och centra	155
Militärhögskolan Karlberg (MHS K)	155
Militärhögskolan Halmstad (MHS H)	157
Försvarmaktens HR-centrum (FM HRC)	158
15. Försvarmaktsgemensam statsceremoniell verksamhet	159
Allmänt, kungliga staber och ledning	159
Högvakt vid de kungliga slotten	161
Hur traditionerna bör hanteras i framtiden	165
16. Försvarmusiken	166
Bilaga 1 (Arméns härstamning)	169
Bilagor	
<i>Anm.: Bilaga 1 är den enda tryckta bilagan. Övriga bilagor är endast inlagda som digitala bilagor på SFHM:s websida</i>	
Bilaga 1 Arméförbandens härstamning	
Bilaga 2 Heraldik	
Bilaga 3 Rang och nummer inom svenska armén	
Bilaga 4 Marin bilaga	
Bilaga 5 Flygvapenbilaga	
Bilaga 6 Förteckning över museer med traditionsanknytning	
Bilaga 7 Bibliografihänvisningar	
Bilaga 8 Länkar till webbplatser inom traditionsområdet	
Bilaga 9 Försvarmaktens produktionsledningssystem och FPE-systemet	
Bilaga 10 Försvarmaktens utveckling efter 2020 års försvarsbeslut (som uppdateras efterhand som planerna realiseras)	

Förord och medverkande

Försvarets traditionsnämnd (TradN) har på eget initiativ utarbetat denna skrift med beskrivning av det historiska arvet för att lämna rekommendationer till hur traditionsfrågorna kan hanteras i samband med de stora strukturella förändringar som nu sker inom Försvarsmakten.

Fram till början av 1980-talet fanns ingen fast instans för traditionsfrågor utan dessa behandlades på olika håll i Försvarsmakten (FM). Från den 1 juni 1982 accepterade Armémuseum (AM), som sedan 1930-talet på ett eller annat sätt varit engagerat i arméns traditionsfrågor, arméchefens uppdrag att handlägga arméns traditionsfrågor.

Arméns traditionsnämnd inrättades 1983 och den 1 juli 1985 bildades på uppdrag av regeringen Försvarets traditionsnämnd med uppgift att lämna råd till FM i traditionsfrågor. År 1992 insattes nämnden som en egen organisatorisk enhet i myndigheten Statens försvarshistoriska museer (SFHM).

Traditionsnämnden utgör, i sin egenskap av rådgivande och stödjande i traditionsfrågor, en efterfrågad resurs även bland myndigheter, organisationer och enskilda utanför Försvarsmakten samtidigt som den är en viktig kunskapsbank.

Den föregående tryckta utgåvan av skriften från 2012 skrevs mot bakgrund av dåtidens situation med annan hotbild och därmed sammanhängande tidigare avveckling av stora delar av det nationella försvaret till förmån för prioritering av internationella insatser. En successiv uppdatering av den digitala utgåvan har skett fortlöpande på SFHM:s hemsida alltsedan 2012.

Från 2015 har Försvarsmakten åter fått en inriktning mot det nationella försvaret och därmed en utökning av den nationella delen av Försvarsmakten. Detta har föranlett Traditionsnämnden att ta initiativ till en nyutgåva som, med rekommendationer för framtiden, kopplar ihop traditionsarvet med nuvarande och kommande struktur.

Arbetet med denna nyutgåva har letts av ordföranden, överintendent Magnus Hagberg (SFHM fram till och med den 31 augusti 2021) med museichef Noomi Eriksson/FVM som projektledare för slutförandet av skriften. Huvudredaktör och sammanhållande har varit sekreteraren i Traditionsnämnden, PA/överstelöjtnant Urban Schwalbe. Nämndens ledamöter, sakkunniga och adjungerade har med sin stora kompetens bidragit till arbetet och sakgranskningen, främst de nedan angivna som ingått i redaktionen. Att särskilt märka är således att SFHM svarar för publikationen och inte Försvarsmakten.

Framställningen har ingen notapparat, men det innebär inte att det saknas underlag för vad som sägs. I digitala bilaga 7 finns en utförlig förteckning över de tryckta källor och den litteratur som har använts. I denna litteratur finns i sin tur hänvisningar till primärt källmaterial, såväl tryckt som otryckt, till exempel inom Försvarsmakten interna promemorior och beslut. En annan viktig källkategori är författarnas egna erfarenheter och kunskaper efter mångårig tjänstgöring inom Försvarsmakten.

Hundratals års historia liksom dagsaktuella försvarsbeslut är dokumenterade i denna traditionsskrift.

För alla värdefulla, till stor del ideella insatser som möjliggjort utgivningen, vill vi framföra vårt varmaste tack till Traditionsnämndens ledamöter, sakkunniga och adjungerade i arbetet.

December 2021

Magnus Hagberg	Helene Rånlund
<i>Tidigare överintendent SFHM</i>	<i>Vik. överintendent SFHM</i>
Urban Schwalbe	
<i>Sekreterare i Traditionsnämnden</i>	

MEDVERKANDE I REDAKTIONEN

Nämndens arbetsgrupp för framtagandet (i bokstavsordning och med angivande av kapitel som de särskilt medverkat i) har främst bestått av:

PA/överstelöjtnant Lennart Berns (kap. 9, bildredaktör samt bilaga 5 och 7), PA/kommendör Sune Birke (kap. 8 och bilaga 4), PA/överstelöjtnant Christian Braunstein (kap. 2, 3, 7, 12, 13 och bilaga 1), museichef Noomi Eriksson/ FVM (projektledare), regementsförvaltare Peter Estman/ hemvärnet, överstelöjtnant Joakim Hjorth/flygstaben (kap 4, 6, 9 och bilaga 5), kommendörkapten Anders Hörnfeldt/marinstaben (kap. 8), PA/överstelöjtnant Sten Munck af Rosenschöld (kap. 4, 5, 8, 10, 11 och bilaga 9), 1:e intendent Thomas Roth/AM (kap. 4 och 7), PA/överstelöjtnant Urban Schwalbe (kap. 4, 6, 7, 14, 15 och 16) samt PA/kommendörkapten Per Wahlberg (kap. 8 och bilaga 4).

Övriga som deltagit är överstelöjtnant Richard Beck-Friis (kommendantstaben i Stockholm), tidigare biträdande överintendent Johan Engström/SFHM, statsheraldiker Henrik Klackenborg, 1:e arkivarie Peter Nordström och krigsarkivarie Bo Berg (bägge vid Krigsarkivet), sakkunnig Hans-Lennart Ohlsson/SMTM, överste Stephan Sjöberg (arméstaben) samt intendent Karin Tetters (Armémuseum). Försvarsmusikens ledning har medverkat i skrivningen om försvarsmusiken.

Förvaltare Patrik Laestadius/Försvarsmaktens högkvarter (HKV) har följt utredningen och medverkat i synkroniseringen med Högkvarterets traditionsdokument.

1. Inledning och sammanfattning

Omstruktureringen av Försvarsmakten har främst i slutet av 1990-talet och kring sekelskiftet 2000 varit mycket omfattande genom att flertalet av de förband som fanns fram till 1997 lagts ned eller omorganiserats och att Försvarsmakten 1994 blivit en myndighet.

Aktuell förteckning över Försvarsmaktens nu befintliga traditioner, heraldik, fälttecken, uniformer, ceremoniel, regalier med mera finns numera samlat i Försvarsmaktens reglemente ”Parad 1–8”. Länkar till dessa publikationer återfinns även i bilaga 8 vilka ligger på särskild plats i SFHM:s webbsida.

Det huvudsakliga syftet med denna skrift är att komplettera Högkvarterets numera mycket utförliga och uppdaterade traditionsdokument genom att spegla den historiska utvecklingen och därmed ge underlag till Försvarsmaktens traditionsarbete. Syftet är också att ge en bredare läsekrets en samlad information om försvarets historiska utveckling från 1521 med ett särskilt fokus på det som hänt de senaste 25 åren.

Åren 1994 och 2015 är viktiga historiska brytpunkter med nedmonteringen av det nationella försvaret från 1994 och början av upprustningen av det nationella försvaret 2015.

På grund av det försämrade omvärldsläget har under senare år en parlamentarisk försvarsberedning arbetat fram en ominriktning från (i stort sett) huvudsakligen internationella insatser till prioritering och förstärkning av det nationella försvaret, vilket innebär en väsentlig ökning av försvarsanslagen, återinförande av värnplikten och återuppbyggnad av infrastrukturen. Riksdagen har beslutat om en kraftig ökning av försvarsanslagen. Flera förband har redan återetablerats och inrättandet av ytterligare förband har beslutats (se respektive försvarsgrenskapitel).

Dessutom har operativt sett militärregioner, fristående från regementen (motsvarande) återetablerats från 2019, där hemvärnsbataljonerna ingår från 2020-02-01. Hemvärnet har därvid från 2020 fått en särställning inom Försvarsmakten.

Fram till 1809 har Finland ingått i Sverige. Finska förband har under den tiden varit en betydelsefull och viktig del av de samlade stridskrafterna. Därutöver har också förband från de svenska besittningarna i Baltikum och norra Tyskland medverkat. Beskrivningen av dessa förbands historik och insatser är omfattande och behandlas endast mycket översiktligt i denna skrift. Ej heller behandlas norska förband under tiden för Norges personalunion med Sverige 1814–1905.

Utformning av text i detta dokument följer så långt möjligt Försvarsmaktens skrivregler, vilka finns publicerade på FM:s hemsida.

2. Traditioner

Christian Braunstein

Allmänt

Försvarsmakten (FM) beslutar om sina egna traditioner och sitt traditionsarv och Försvarets Traditionsnämnd är en rådgivande remissinstans till FM. Denna skrift avser att ge traditionsunderlag för Högkvarterets beslut samtidigt som den ska ge en sammanfattande traditionsbakgrund för alla intresserade av ämnet.

En detaljerad beskrivning av traditionsbegreppet och traditionsvårdens omfattning framgår av Försvarsmaktens traditionsdokument, ”Parad 6”.

Traditionsarv har i stor utsträckning, då så varit möjligt, övertagits av kvarvarande (ofta omstrukturerade) förband och skolor (motsvarande).

Traditionsarvet efter de år 2000 nedlagda regionala ledningsstrukturen har genom olika organisationsförändringar nu funnit sin form. Militärområden och försvarsområden utgick ur organisationen 2000. De ersattes delvis under perioden 2001–2005 av tre militärdistrikt med motsvarande territoriella indelning som militärområdena (S, M och N). Hemvärnsförbanden sammanfördes inom varje militärdistrikt i militärdistriktsgrupper. Från 2006 upphörde militärdistrikten och militärdistriktsgrupperna överfördes som utbildningsgrupper till utbildningsförband inom respektive region. År 2013 återinfördes regionala ledningsresurser i form av fyra militärregionstaber. Denna nya (återinförda) regionala ledningsform med fyra militärregionstaber (Södra, Västra, Mellersta och Norra), ingick fram till 2018 i organisationsenheterna (förbanden) Södra skånska regementet (P 7), Skaraborgs regemente (P 4), Livgardet (LG) respektive Norrbottens regemente (I 19). Förbandscheferna var således tillika chefer för respektive militärregion. Detta ändrades i november 2018 då särskilda chefer för regionerna tillsattes. Utbildningsgrupperna inklusive hemvärnsförbanden överfördes 2013 till militärregionerna. Från 2020 är militärregionerna självständiga organisationsenheter som är underställda Rikshemvärnschefen. Militärregionerna har övertagit traditionsansvar för de tidigare regionala ledningsstrukturerna militärområden, militärdistrikt, försvarsområden och fördelningar. Utbildningsgrupperna ingår i militärregionerna tillsammans med hemvärnsbataljonerna som i vissa fall har övertagit traditionerna från geografiskt närliggande nedlagda, (oftast infanteri-) förband där kvarvarande reguljärt förband saknas. Se även kapitel 11 om Hemvärnet med mera.

Former för personligt uppträdande och ceremonier samt etiska riktlinjer är av stor betydelse för tradition och god anda. De behandlas dock inte i detta sammanhang liksom inte heller ceremonier, vilka kan definieras som yttre formalitet av symbolisk beskaffenhet.

Traditionsnämnden vill i detta sammanhang rekommendera Försvarsmaktens befintliga och mycket utförliga instruktioner avseende ceremoniernas genomförande, ”Parad 1”.

Krigsförbandens traditioner är en mycket viktig och aktuell fråga. Deras traditioner bör härledas ur den organisationsenhet som har produktionsansvar för krigsförbandet och föras vidare (utvecklas tillsammans med denna).

Traditioner ska föras in i den nutida strukturen. Det är viktigt att traditioner förs till det som känns naturligt och till det förband som ”känner” för respektive tradition. Känslan för och behovet av traditioner och identitet är i många fall starkast på lägre nivå, det vill säga under förbands- (organisationsenhets-) nivå.

Traditionernas indelning

FORMELLA TRADITIONER

De regleras i Högkvarterets publikation Parad 6 kapitel 11 enligt följande:

- allmänna traditionsärenden (beskrivning, högtidsdag, vård och förvaltande samt steg vid traditionsöverföring),
- ceremoniella ärenden,
- ärenden rörande fälttecken (fana, standar, dragonfana, flagga, bataljons- och kompanifälttecken, kommandotecken, försvarsministerns särskilda tecken, befälstecken samt förbandschefstecken),
- heraldik och valspråk,
- tjänstetecken och knappar till uniform,
- förbandsmarscher, signaler, pukfanor, trumpetfanor, notställsdekorationer och trumdekor,
- utmärkelsetecken och bärandetillstånd,
- kommuniionskärl,
- museiärenden,
- ärenden rörande militära kamratföreningar,
- notarkiv med mycket stora strukturerade månghundraåriga samlingar av militärmusik inklusive kompositioner av förbandens militärmusiker.

Traditioner vid organisationsförändringar

Traditionsmässigt finns följande två steg i samband med organisationsförändringar:

FÖRA TRADITIONERNA VIDARE

De regleras i Högkvarterets publikation Parad 6 kapitel 11 enligt följande:

Uppdrag att ”*föra traditionerna vidare*” (den högre ambitionsnivån) avser, dels det/den befintliga (aktiva) förbandet/skolan (motsvarande), dels nedlagda förband/skolor (motsvarande) som varit aktiva i närtid. Tidsgränsen för detta fastställs av Försvarsmakten och Försvarets traditionsnämnds rekommendation är maximalt cirka 40 år, det vill säga en maximal yrkeskarriär.

Exempel: Två förband läggs ned och ett nytt förband sätts upp, som till exempel före detta I 1 och före detta K 1 som nu är Livgardet samt före detta I 19 och före detta P 5 som 1974 blev före detta I 19/P 5 och numera är I 19.

BEVARA MINNET

Det regleras i Högkvarterets publikation ”Parad 6” kapitel 11.

Uppdrag att ”*bevara minnet*” (den lägre ambitionsnivån) avser äldre förband/skolor (motsvarande). Då kan exempelvis vissa traditionsföremål från det nedlagda förbandet förvaras på mässar/motsvarande samt högtidsdagar, minnesstenar eller dylikt ihågkommas och vårdas. *Museer kan vara ett möjligt reservalternativ för ”bevarandet av minnet”*. Exempel: Ledningsregementet bevarar minnet av Göta livgarde.

Traditionsnämndens rekommendationer vid fördelning av traditionsansvar

Ett befintligt förband/en befintlig skola bör ha traditionsansvar för eget förband/skola. Det befintliga förbandet bör således leva med sina egna traditioner.

När det gäller fördelning av traditionsarvet för äldre/avvecklade förband, skolor med flera rekommenderar Traditionsnämnden att någon av följande principer följs:

- *Successionsprincipen*: ansvar för förband/skola, som befintligt förband har efterträtt och där befintligt förbands personal tidigare tjänstgjort i stor omfattning,
- *Funktionsprincipen*: ansvar för förband/skola som hade samma huvudfunktion,
- *Den geografiska principen*: ansvar för förband/skola med samma geografiska anknytning som det befintliga förbandet.

Dessa principer ges olika prioritetsordning inom försvarsgrenarna, vilket framgår nedan och i följande kapitel. Det måste finnas kompetens, verksamhet och vilja samt hur människor känner för traditionerna i fråga. Uppgifterna i denna skrift att ”föra traditionerna vidare” bör i vissa fall begränsas till omfattningen och i stället föras över till ”bevara minnet av”. Därigenom ges även underlag för främst förbandschefer och traditionsansvariga inom respektive förband och organisationsenhet att hitta traditionsbakgrund för och koppling till de förband som inte eller i liten omfattning tas upp i Högkvarterets Parad 6.

Vilken av principerna som ska tillämpas avgörs av den chef, vanligtvis arméchefen, marinchefen eller flygvapenchefen, som ansvarade för det äldre/avvecklade förbandet när det var aktivt. Denne chef fattar beslut om vilket förband som ska föra traditionerna vidare alternativt bevara minnet av det äldre/avvecklade förbandet.

Traditionsnämnden tar i detta dokument inte ställning till vilka förband som ska erhålla uppdrag att ”föra traditionerna vidare” respektive ”bevara minnet av”. Detta är Försvarsmaktens uppgift. Traditionsnämnden beskriver i stället, förbandsvis, hur det samlade traditionsarvet med prioriteringar bör hanteras.

Övrigt

Traditionsnämnden beskriver i detta dokument för sammanhangets skull översiktligt övriga myndigheter med försvarsanknytning som idag har militära traditioner och som medges föra örlogsflagga, det vill säga Försvarshögskolan, Försvarets materielverk, Fortifikationsverket, Försvarets radioanstalt, Plikt- och provningsverket samt Statens försvarshistoriska museer.

Förband, skolor (motsvarande), som avvecklades före den tidsgräns som Försvarsmakten beslutar ska gälla för uppdraget ”att bevara minnet”, kvarliggare (passivt) förtecknade i traditionsarvet (bilaga 1), bland annat för att utgöra underlag för militärhistorisk forskning, produktion av militärhistoriska publikationer med mera.

Av traditioner ska inte förväntas vare sig logik eller konsekvens. En likformighet är därför varken eftersträfvansvärd eller önskvärd. Inom respektive försvarsgren bör respektive truppslags/vapenslags särart ges särskild vikt.

Traditionsnämnden anser att exempelvis förbandets-, arméns-, marinens- och flygvapnets dag kan fylla en viktig funktion för att ge en naturlig koppling av traditionerna till dagen och framtiden.

Traditionsnämnden vill lyfta upp betydelsen av den statsceremoniella verksamheten, vilken också är knuten till det civila samhället och till internationella överenskommelser, något som ger Försvarsmakten ytterligare en plats i det offentliga rummet.

Frågan är således inte enbart en angelägenhet för Försvarsmakten, eftersom statsmakten gett Försvarsmakten i uppgift att även delta i den statsceremoniella verksamheten inklusive högvaktstjänsten. Traditionsnämnden understryker därför statsceremoniernas viktiga roll och tillråder varsamhet vid eventuella förändringar.

Se vidare sammanfattningen i kapitlet Försvarsmaktsgemensam statsceremoniell verksamhet.

3. Traditionsvård

Christian Braunstein

Allmänt

Traditionsvård ska bidra till att omorganiseringar uppfattas som tydliga och bidra till känsla av samhörighet och vara en del för fortsatt utveckling av förbandsandan både för helheten i militärregionerna och ingående delar. Samtidigt har flera avvägningar gjorts kopplat bland annat till rimliga kostnadsuttag och att traditionsvård i sig själv är trögrörlig.

Hantering och vård av fälttecken

Sammanställning över Försvarsmaktens fälttecken och bataljonsfanor samt hantering av dessa finns i Försvarsmaktens Handbok Parad 2: Fanor, fälttecken och heraldik.

Bemärkelse-/minnesdagar

De flesta förband (motsvarande) har en speciell dag då förbandets historia firas. Denna dag kan ofta kombineras med besöksdag på förbandet (motsvarande). Se vidare Försvarsmaktens Reglemente Parad 1: Stats- och förbandsvisa ceremonier.

Monument och minnesmärken

Försvarsmakten hade 2021-09-01 825 dokumenterade monument och minnesmärken i Sverige och 306 i 32 andra länder. Av de i Sverige står cirka 200 på försvarets mark och vårdansvaret ligger då hos aktuellt förband. Omkring 150 står på kyrkogårdar som är i bruk och är då Svenska kyrkans ansvar.

Minnessten över Kungliga Krigsflygskolan (F 5) i Ljungbyhed där huvuddelen av flygvapnets piloter utbildades. Ljungbyhed är fortfarande i bruk och är därmed tillsammans med brittiska Farnborough en av världens äldsta ännu fungerande flygplatser. Foto Christian Braunstein

Svenska militära minnesmärken (SvMM) är en ideell förening som hanterar, inventerar, registrerar och publicerar övriga minnesmärken i Sverige och samtliga svenska minnesmärken utomlands.

Denna verksamhet stöds ekonomiskt av Försvarsmakten och skötselavtal skrivs med aktuella kamratföreningar. Hantering av minnesmärken framgår i stort av Försvarsmaktens Reglemente ”Parad 6 Traditionsvård”.

Föreningen Garnisonsminnen i Stockholm

Garnisonsminnesföreningen Stockholms län dokumenterar inom Storstockholm befintliga militära minnesmärken och byggnader som beskriver huvudstadens historiska roll som garnisonsort, däri inräknat även militära begravningsplatser och enskilda gravmonument. Föreningens hemsida vill i första hand visa var dessa minnesmärken finns. Föreningen ingår i SvMM.

Svensk Flyghistorisk Förening dokumenterar flygminnesmärken i Sverige och utomlands. Förteckningen upptar kyrkogårdar/begravningsplatser, minnesstenar/-märken som ej står på kyrkogårdar/begravningsplatser, övriga minnesstenar/-märken, över svenska flygare utomlands, flygfält och byggnader av flyghistoriskt intresse, bevarade flygplan på pelare och så kallade Gate Guardians. Förteckningen innehåller text, foton och kartor och återfinns på SFF:s hemsida under rubriken Flyghistoria.

Vänförband

Ett antal förband (motsvarande) har eller har haft ett eller flera vänförband i andra länder. Detta har aldrig formaliserats.

Övrigt

Bestämmelser för valspråk, traditionsrum och minnesplats, religiösa föremål samt minnessaker och föremål från insatser framgår av FM Handbok Parad 6: Traditionsvård

4. Försvarsmaktens (Krigsmaktens) högsta ledningsstruktur

Thomas Roth, Joakim Hjorth och Sten Munck af Rosenschöld

Inledning

Den äldsta kända organisationen för uppbyggning av manskap utanför hembygden (landskapet) var ledungen. Denna var en organisation för sjökrigföring och fanns vid ostkusten och i Mälarskapet. Under 1200-talet upphörde kungen att ta ledungsflottan i bruk men indelningen, ledungsplikten, kom att bli underlag för en ständig avgift till kronan, grundskatten.

Bestämmelser om ledningen av rikets krigsmakt kan spåras till tidig medeltid genom landskapslagarnas bestämmelser, till exempel Kungabalken i Upplandslagen från 1296 men även i enstaka beslut som Alsnö stadga 1280. Denna stadga infördes av Magnus Ladulås och innebar adelskapets införande i Sverige och bestämmelser om adelns rusttjänst. Rusttjänsten innebar i princip skattefrihet om man satte upp krigsfolk i rikets tjänst. Även Magnus Erikssons landslag från 1350 innehöll liknande bestämmelser.

Kungen eller riksföreståndaren var inte endast den högste ledaren för rikets krigsmakt utan förde dessutom ofta det direkta befälet över massan av de uppbyggda stridskrafterna, som kunde bestå av legoknektar och folkuppbåd såväl som adelns och biskoparnas rusttjänst. Som kungens militära ställföreträdare under ledungsflottans tid fungerade jarlen, rikets då främste ämbetsman, och under senmedeltiden Marsken. Sverige ingick från 1397 fram till 1523 i Kalmarunionen under danska kungar med vissa avbrott. Befrielsekriget inleddes av Gustav Vasa i Mora i januari 1521. Han utsågs sedan på sommaren till riksföreståndare och blev 1523 vald till Sveriges kung.

Armén och marinen (åtminstone flottan) räknar sin tillkomst till omkring 1521 respektive 1522 och har vidare rötter som sträcker sig ännu längre tillbaka i tiden. Flygvapnet tillkom 1926 och har rötter som sträcker sig tillbaka till arméns flygavdelning från 1912 och marinens flygväsende från 1915.

Under perioden 1523–44 fanns avdelningar av legoknektar, delvis rekryterade från utlandet, men genom 1544 års försvarsordning (1544 års riksdag i Västerås och rådets beslut) övergick riket till en nationell arméorganisation grundat på landskapsvisa förband.

Sedan upproret 1542–43 (Dackefejden) hade slagits ned skedde en snabb uppbyggnad av den svenska armén. Precis som för infanteriet rekryterades förbanden i olika geografiska områden. Begreppen regementen, bataljoner, kompanier började dock användas först under Gustav II Adolfs tid. Ledningen utövades i regel av kungen genom landshövdingarna.

Genom 1634 års regeringsform inrättades ett administrativt system av självständiga kollegier, till exempel Krigskollegium under Riksmarskalken och Amiralitetskollegium under Riksamiralen. Dessa hade dock existerat i annan form redan tidigare. Denna förvaltningsform har varit bestående genom seklerna men det högsta befälet utövades fortfarande av kungen. Kollegierna var förvaltningsorgan, men utövade ingen exekutiv makt eller stridsledning.

En mycket viktig reform var det ständiga knektehållet eller Indelningsverket som började införas efter riksdagsbeslut 1680. Indelningsverket kom att vara ryggraden i det svenska försvarstänkandet fram till den allmänna värnpliktens införande 1901. Ett tidigt, rudimentärt, värnpliktssystem hade dock införts redan 1812.

Med undantag av frihetstiden 1719–1792 och fram till att en ordinarie befattning som överbefälhavare inrättades 1942, utövades det högsta befälet över Krigsmakten av monarken. Denne kunde delegera ansvaret till någon annan medlem av kungahuset, till någon general/amiral och senare till krigsministern. Faktiskt har alla kungar från 1523 till 1814 utövat fältkommando i krig utom Johan III, Fredrik I, Adolf Fredrik och Karl XIII. Dock utövade de sistnämnda tre befäl i fält innan de blev regenter. Nominellt upphörde inte konungens roll som högste befälhavare förrän vid den nya grundlagens tillkomst 1974.

En central stabsorganisation för armén har skapats och varit verksam under olika benämningar sedan stormaktstiden, men fram till 1790 upplöstes denna organisation efter varje krig. Efter kriget mot Ryssland 1788–90 behöll emellertid Gustav III en del av personalen i högkvarteret. Därmed fick armén en ständigt verksam ledning under en generaladjutant. Officiell benämning var ursprungligen arméns eller Kunglig Majestäts generalstab, senare Generalstaben från 1873. Chef för staben var tjänstgörande generaladjutant fram till departementalreformen 1840, därefter Chefen för landförsvarsdepartementet (krigsministern) fram till 1873 och därefter en särskilt förordnad generalsperson. Vid detta tillfälle blev Generalstaben även en fungerande stab i modern bemärkelse.

Flottans centrala stabstjänst var samordnad med materielförvaltningstjänsten och detta återspeglade sig in till 1980-talet. Generaladjutantsämbetet för flottorna (det vill säga för Stora flottan och Arméns flotta) tillkom 1797 och senare skapades Flottans stab vid Sjöförsvarsdepartementet 1884.

Förvaltningsmässigt leddes landstridskrafterna från 1630 av Krigsrådet, snart omdöpt till Krigskollegium som tidigare nämnts. Kollegiet ombildades 1865 till Arméförvaltningen.

Sjökrigsmaktens centrala förvaltningsorgan var 1617–34 Amiralitetet och 1634–1780 Amiralitetskollegium. Under åren 1780–1803 gick denna funktion under flera olika namn tills Förvaltningen för Sjöärendena infördes som i sin tur blev Marinförvaltningen 1878.

Före 1937 ansågs generalstabschefen vara arméns högste företrädare, men han var i regel inte den till tjänsteställningen främste utan formellt endast konungens stabschef i dennes egenskap som högste befälhavare. Äldste general var ordförande i det särskilda beredningsorganet Generalskommissionen. Generalstaben och befattningen som generalstabschef i fredstid inrättades 1873. Befattningen arméchef inrättades 1937 och upphörde 1998. Samma år infördes befattningen generalinspektör för armén (vilken några år senare ändrades till arméinspektör för att från 2013 åter benämnas arméchef). Generalstaben upphörde 1937.

Arméstaben började sin verksamhet 1937 och kom 1994 att ingå i Högkvarteret.

Under perioden 1936–1994 fanns och från 2019 finns åter tre försvarsgrenar. När myndigheten Försvarsmakten 1994 bildades och ett nytt högkvarter tog över efter Försvarsstaben,

Arméstaben, Marinstaben och Flygstaben, utgjorde begreppet försvarsgrenar i fortsättningen en beskrivning av deras kompetens, identitet och traditioner. Försvarsgrenscheferna ersattes av ledningschefer i högkvarteret. 1998 avvecklades de tre ledningarna för respektive försvarsgren och med dem deras chefer, vilka ersattes av tre generalinspektörer på generalmajors-/konteramiralsnivån det vill säga en nivå lägre än sina företrädare. Under det tidiga 2000-talet ”naggades försvarsgrenarna ytterligare i kanterna” och under en period ansågs de inte finnas kvar. Det talades då om förband med mera inom ”mark-, sjö- och luftarenan”. Från 2019 är de återinrättade, nu tillsammans med Hemvärnet, som i dagligt tal benämns ”försvarsgrensliknande”. Utflyttningen från högkvarteret av tre chefer med tre försvarsgrensstaber 2019 har på något sätt ”slutit cirkeln”.

Överbefälhavaren med försvarsstab/högkvarter

BAKGRUND

Konungens roll som högste befälhavare upphörde i och med den nya regeringsformen 1974. Sedan dess anges att konungen/statschefen är försvarsmaktens främste företrädare (se proposition 1993/94:115). Konungen är av tradition även hederschef för Livgardet och för Livregimentets husarer. Under perioden 1889–1928 utsågs ofta Chefen för landförsvarsdepartementet (krigsministern) respektive Chefen för sjöförsvarsdepartementet att i konungens namn föra befälet över krigsmakten till lands respektive till sjöss. Detta gällde dock endast om vederbörande

Olof Thörnell, Sveriges förste överbefälhavare, tillsammans med chefen för Järnvägsstyrelsens Militärbyrå, Henrik Wrede, som var närmast ansvarig för den tyska transiteringstrafiken under Andra världskriget. Foto okänd/Järnvägsstyrelsens arkiv

var officer. År 1920 slogs de bägge departementen ihop till ett och den dagliga benämningen försvarsminister infördes.

I 1936 års försvarsbeslut (FB 1936) ingick att det i händelse av krig eller krigsfara skulle tillsättas en överbefälhavare (ÖB). Efter Andra världskrigets början tillförordnades en överbefälhavare hösten 1939.

FÖRSVARSTAB/HÖGKVARTER INRÄTTAS

Efter Andra världskrigets början tillförordnades en överbefälhavare hösten 1939 och befattningen infördes som ordinarie även i fredstid 1942. I instruktionen från 1938 angavs ”att vid krigsorganisation eller krigsfara befälet över rikets försvarskrafter skulle under konungen föras av en överbefälhavare”. Med FB 36 inrättades även myndigheterna Försvarsstaben (Fst), Chefen för armén (CA) och Chefen för marinen (CM). Myndigheten Chefen för flygvapnet (CFV) inrättades redan 1926. Generalstaben upphörde och dess personal överfördes till försvarsstaben (Fst) och arméstaben (Ast). Försvarsstaben skulle under överbefälhavaren leda både armé- och flygstridskrafter liksom även frågor rörande marinstridskrafternas samverkan med övriga försvarsgrenar. Sjökrigföringen ansågs dock vara så speciell att den direkta ledningen skulle utföras av marinchefen.

I försvarsbeslutet 1942 fastslogs (som framgått ovan) att en överbefälhavare skulle ingå i krigsmaktens organisation redan i fredstid. För marinen och flygvapnet beslutades att det operativa krigsförberedelsearbetet skulle ske i marin- respektive flygstaben och att marin- respektive flygstridskrafterna skulle ledas av marinchefen (CM) och av flygvapenchefen (CFV). Efter krigsslutet gjordes vissa förändringar i Försvarsstaben.

ÖB BLIR ENSAMT BESLUTANDE

År 1958 tillsattes en försvarsledningskommitté och därefter en Försvarsledningsutredning (FLU 60). Riksdagen beslutade enligt utredningens förslag som innebar att

- den högsta ledningen i krig skulle utövas av en ensam beslutande överbefälhavare, biträdd av en allsidigt sammansatt försvarstab,
- de operativa orderlinjerna skulle gå direkt från överbefälhavaren till regionala chefer,
- försvarsgrenscheferna skulle vara rådgivare och ställföreträdare till överbefälhavaren samt att
- en operationsledning skulle inrättas i försvarsstaben (Fst/Op).

UTÖKADE UPPGIFTER FÖR ÖB OCH ÖVERSYN AV CENTRALA LEDNINGSORGANISATIONEN PÅ 1970-TALET

Överbefälhavarens uppgifter i fred utökades i stor omfattning i början på 1970-talet när det nya ledningssystemet Försvarets Planerings- och Ekonomisystem (FPE) infördes (se bilaga 9). I detta skulle särskild vikt läggas vid den långsiktiga utvecklingen. Perspektivplaner, programplaner, budgetar med mera lämnades från försvarsgrenscheferna till regeringen via ÖB som genomförde avvägningar.

Åt 1974 års Försvarsledningsutredning (FLU 74) uppdrogs att se över försvarets centrala ledningsorganisation för att göra det fredstida arbetet så effektivt som möjligt. Riksdagen beslutade 1978 i enlighet med FLU 74:s förslag vilket innebar att försvarsstaben (Fst) kom att

bestå av två huvuddelar, operations- och underrättelsestaben samt planerings- och personalstaben. Utredningen ledde även till att de fyra staberna 1981 samgrupperades i militärstabsbyggnaden ”Bastionen” på Lidingövägen 24.

NY LEDNINGS- OCH MYNDIGHETSORGANISATION 1994

Överbefälhavaren lämnade 1988 till regeringen förslag som berörde såväl program- som produktionsstyrning. Överbefälhavaren hade formulerat en grundläggande verksamhetsidé (VI 90) för Försvarsmakten. Den innebar att när verksamheten i fred organiserades, måste förmågan till samordnade insatser i krig och förmågan till insatser i olika beredskapslägen i ökad utsträckning säkerställas. Därför måste bland annat

- krigsförbandens beredskap och krigsduglighet i vid bemärkelse vara det centrala för Försvarsmaktens verksamhet,
- krigsförbandschefer ges ett entydigt ansvar för sina förband,
- ledningen i krig och fred ska i princip ske på likartat sätt,
- Försvarsmaktens organisation utformas så att lydnads- och ansvarsförhållandena i krig har en direkt motsvarighet i fred och grundas på kadrar för de viktigaste krigsförbanden,
- ansvar och befogenheter från högre nivåer förs ned till lägre regional och lokal nivå så att myndigheterna där kan utveckla sin fulla kompetens.

Regeringen godtog överbefälhavarens ”Verksamhetsidé 90”. Införandet krävde nya regelverk och överbefälhavaren beslutade 1990 om riktlinjer för Försvarsmaktens ledning i fred, ”FörLed”.

I juni 1991 tillsatte regeringen en ny ledningsutredning, Lednings- och Myndighetsorganisation för försvaret (LEMO). Den föreslog att Försvarsmakten skulle bli en myndighet i fred och krig.

Överbefälhavarens uppgift i krig skulle vara att utöva en övergripande operativ ledning för att uppnå de mål som regeringen fastställt. Den övergripande operativa ledningen omfattade att

- bedöma det strategiska läget,
- analysera angriparens, andra främmande makters och våra handlingsmöjligheter avseende styrka och svagheter,
- fastställa övergripande operativa mål,
- utarbeta försvarsplan och alternativa försvarsplaner,
- ställa uppgifter och fördela resurser mellan operationsområden,
- inrikta den operativa verksamheten på lång sikt,
- samordna verksamheten med totalförsvarets övriga funktioner samt
- följa utvecklingen och rapportera till regeringen.

Utredningen föreslog att Försvarsmakten även i fred skulle vara en sammanhållen myndighet. Den borde bestå av den verksamhet som tidigare bedrivits av de myndigheter som hörde till huvudprogrammen arméförband, marinförband, flygvapenförband och operativ ledning.

Med denna ordning kunde lednings-, lydnads- och ansvarsförhållanden vara likartade i fred, kris och krig. Ledningen i fred borde också kunna bli effektivare vad gäller avvägningar,

produktion, personal och ekonomi. Vid ledningen av Försvarsmakten i fred biträds överbefälhavaren av ett högkvarter. Utredningen föreslog att benämningen Högkvarteret skulle användas både i krigsorganisationen och i grundorganisationen. Indelningen av Högkvarteret borde präglas av de ledningsfunktioner som behövde utövas centralt, nämligen en huvudavdelning för operativ ledning, en huvudavdelning för programledning och en huvudavdelning för förbandsproduktionsledning.

Detta innebar att befattningar som motsvarade de hittillsvarande försvarsgrenscheferna inte längre skulle återfinnas på nivån närmast under överbefälhavaren. Det var dock nödvändigt att den försvarsgrensinriktade professionella kompetens som fanns i försvarsgrenarnas strukturer blev väl företrädade i de olika huvudavdelningarna. Detta var särskilt behövligt i huvudavdelningen för förbandsproduktionsledning. Denna huvudavdelning borde därför underindelas i bland andra en arméledning, en marinledning och en flygvapenledning. I den professionella kompetensen ingick bland annat att utveckla stridsteknik för olika förbandstyper för att tillgodose aktuella och framtida operativa krav. Cheferna för dessa avdelningar skulle benämnas arméchef, marinchef och flygvapenchef. De skulle vara försvarsgrenarnas främste företrädare och medverka till att försvarsgrenarna även framdeles kunde utveckla professionell kompetens, ge personalen identitet och tillhörighet samt vidmakthålla de olika traditionerna.

I den sammanhållna, men snävare avgränsade försvarsmaktsmyndigheten, som utredningen hade föreslagit, ingick verksamheter som hittills genomförts av försvarsgrenarna och den operativa ledningen avseende styrning av lednings- och underhållsförband. Försvarsmaktens behov av produktion och stödverksamhet från myndigheter utanför Försvarsmakten, (Försvarets materielverk, Försvarets forskningsanstalt med flera) skulle styras med uppdrag från Försvarsmakten. LEMO:s förslag avseende bildandet av en myndighet för försvaret, den centrala, högre och lägre regionala ledningen med mera inarbetades i underlaget inför Försvarsbeslutet 1992 (FB 92), som riksdagen accepterade. Den nya organisationen intogs den 1 juli 1994.

Högkvarterets organisation kom att innehålla följande enheter direkt underställda överbefälhavaren: planeringsstab, operationsledning, förbandsproduktionsledning vari ingick arméledning, marinledning, flygvapenledning, gemensam stab, militär underrättelse- och säkerhetstjänst (MUST) (genom sammanslagning av två olika ledningsfunktioner i försvarsstaben) och försvarsmaktens internrevision.

Försvarsmaktens förändringar av organisation och inriktning under de senaste 25 åren

INNEBÖRDEN AV FÖRSVARSBESLUTEN FRÅN 1996 TILL FÖRSVARSPROPOSITIONEN 2020

Det förändrade omvärldsläget efter Berlinmurens fall 1989 och Sovjetunionens och Warszawa-paktens upplösning medförde att statsmakterna ansåg att en lång fredsperiod skulle komma att gälla. Hotet från Ryssland avskrevs inte helt, men ett invasionshot sades inte föreligga under den närmaste tioårsperioden.

TOTALFÖRSVARSBESLUT 1996 (FB 96)

Avsikten med detta försvarsbeslut var att reducera grundorganisationen för att i stället förstärkas vid behov, temat var ”från invasionsförsvar till anpassningsförsvar”. Det försvar som nu skulle byggas skulle vara mindre men mer kvalificerat och ha en stor växtkraft. Om det säkerhetspolitiska läget förändrades skulle full krigsduglighet kunna nås inom ett år. Organisationen skulle kunna anpassas för att möta nya hot. För första gången fick Försvarsmakten även uppgiften att stödja samhället vid stora påfrestningar i fred.

TOTALFÖRSVARSBESLUT 2000 (FB 00)

Mot bakgrund av den säkerhetspolitiska analysen avskrevs invasionshotet. Försvarsberedningen hade bedömt att inget invasionshot förelåg på minst tio år. Invasionsförsvaret ersattes av ett försvar mot begränsat angrepp via luften eller mot vital infrastruktur. Försvaret skulle stärka förmågan att delta i internationella insatser. Försvarsmaktens organisation indelades i en insatsorganisation och en grundorganisation. Insatsorganisationen skulle ha hög grundberedskap för utlandsmissioner och grundorganisationen skulle vara producenten.

De krigsorganisatoriska konsekvenserna blev mycket omfattande. De högre och lägre regionala ledningarna, det vill säga militärområdes- och försvarsområdesstaber, lades ner och ersattes av tre militärdistrikt som i begränsad omfattning övertog del av de tidigare ledningarnas uppgifter. Nedläggning av försvarsgrenarnas förband fortsatte och alla kustartilleriförband lades ned. Kvar från kustartilleriet fanns en amfibiebrigadledning och tre amfibiebataljoner och två utbildningsregementen. Begreppet ”Kustartilleriet” ändrades till ”Amfibiekåren”.

Milounderhållsregementenas anläggningar i bergrum och ovan jord avvecklades till stora delar. En ny gemensam logistikorganisation tillkom 2001 med benämningen Försvarsmaktens logistik (FM LOG). De övertog delar av de tidigare militärområdesunderhållsregementena (S, M och N).

Civilt försvarets alla ledningsplatser utgick ur organisationen.

TOTALFÖRSVARSBESLUT 2004 (FB 04)

Inför FB 04 stod det klart att de omfattande nedläggningarna efter FB 00 skulle komma att fortsätta. Ett antal omlokaliseringar ingick också.

I försvarsberedningens tredje rapport *”Försvar för en ny tid”*, som kom våren 2004, angavs att internationella insatser skulle vara Försvarsmaktens huvudverksamhet och att personalförsörjningen skulle inriktas mot detta. Rationaliseringsområden i totalförsvaret skulle vara en reduktion av verksamheten vid de totalförsvarsgemensamma myndigheterna och Försvarsmaktens centrala ledning. Den territoriella verksamheten, försvarsplanering och hemvärnsutbildning skulle reduceras. Omfattningen av verksamheten inom det civila försvaret skulle minskas. Innehållet i de kvalificerade förbanden kunde reduceras avseende stridsvagnar, artilleri, luftvärn, ytstridsfartyg och stridsflygplan eftersom insatsorganisationens uppgifter nu inte avsåg försvar mot väpnat angrepp utan endast skulle ha förmåga att hävda rikets territoriella integritet. Den skulle i fortsättningen i huvudsak vara organiserad för att delta i internationella insatser. Detta påverkade i sin tur dimensioneringen av produktionsorganisationen där en fortsatt nedläggning skulle ske. Gotland skulle avrustas – förutom några fåtaliga hemvärnsförband.

Eftersom man ansåg att det framtida insatsförsvaret inte hade behov av territoriell ledning lade man även ner de med FB 00 inrättade tre regionala militärdistrikten.

Det civila totalförsvaret rationaliserades bort – kvar blev en ny myndighet för krishantering.

TOTALFÖRSVARSBESLUT 2009 (FB 09)

Inriktningspropositionen innebar en helomvändning. Det skulle inte finnas en särskild utlandsstyrka utan förbanden skulle kunna användas nationellt och internationellt. Ett nytt personalförsörjningssystem skulle införas genom att värnplikten lades vilande till förmån för ett försvar med frivilligt anställda befäl, soldater och sjömän.

FÖRSVARSPROPOSITIONEN 2015

Regeringen konstaterade att den säkerhetspolitiska situationen i Europa hade försämrats och att detta innebar krav på den svenska försvarsförmågan. Försvaret skulle utformas i första hand för att kunna möta ett väpnat angrepp och försvara det svenska territoriet. Det enskilt viktigaste under försvarsbeslutsperioden var att öka den operativa förmågan hos krigsförbanden och säkerställa den samlade förmågan hos totalförsvaret. Detta innebar att totalförsvarsplaneringen skulle återupptas.

FÖRSVARSBESLUT 2020 ANGÅENDE TOTALFÖRSVARET 2021–2025

I propositionen bekräftar regeringen Försvarsberedningens uppfattning avseende det försämrade säkerhetspolitiska läget i Europa och anger följande säkerhetspolitiska inriktning:

”Det säkerhetspolitiska läget har försämrats över tid i Sveriges närområde och i Europa. Ett väpnat angrepp mot Sverige kan inte uteslutas. Det kan inte heller uteslutas att militära maktmedel eller hot om sådana kan komma att användas mot Sverige. Sverige blir oundvikligen påverkat om en säkerhetspolitisk kris eller väpnad konflikt uppstår i Sveriges närområde. Förmågan i totalförsvaret bör därför stärkas. Sveriges bilaterala och multilaterala försvars- och säkerhetspolitiska samarbeten bör fördjupas.”

Försvarsmakten ska utökas och regeringen gör tydligt att de särskilda beredskapskrav som tidigare angetts för olika delar av Försvarsmaktens krigsorganisation ska utgå. Utgående från den dimensionerande uppgiften att kunna möta ett väpnat angrepp ställer nu regeringen kravet att Försvarsmakten i sin helhet ska kunna krigsorganiseras och att samtliga förband ska kunna börja lösa sina krigsuppgifter inom en vecka efter beslut om höjd beredskap och allmän mobilisering. Vissa delar av krigsorganisationen ska ha högre krav och kunna lösa uppgifter tidigare. Försvarsmaktens fredstida uppgift, framför allt att hävda rikets territoriella integritet ställer krav på delar av FM. Vissa delar av FM bör därför vara omedelbart tillgänglig för operationer oavsett om regeringen fattat beslut om höjd beredskap eller inte.

Den föreslagna krigsorganisationen är en målbild för hur organisationen är avsedd att tillväxa till år 2023. Utvecklingen av den nya krigsorganisationen påbörjas den 1 januari 2021. Krigsorganisationen bör vara allsidigt sammansatt för att kunna genomföra olika typer av operationer. Respektive försvarsgren ska kunna verka enskilt och tillsammans med andra. Förmågan att genomföra operationer med andra länder och organisationer bör stärkas. Regeringen framhåller särskilt vikten av att fortsätta övningsarbetet med länder kring och med engagemang i Östersjöregionen. Samarbetet mellan svenska och finska förband framhålls särskilt.

Riksdagen beslutade 2020-12-15 angående ”Försvarsutskottets betänkande 2020/21: Fö4 Totalförsvaret 2021–2025”. Detta föranledde regeringsbeslut 33 2020-12-17 med regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende Försvarsmakten

FÖRÄNDRINGAR INOM HÖGSTA LEDNINGEN 2000–2014

År 2000 upphörde de högre och de lägre regionala ledningarna samt fördelningsnivån. De kvarvarande krigsförbanden löd direkt under Högkvarteret och dess nyinrättade operativa insatsledning (OPIL). Tre militärdistrikt inrättades och var verksamma 2000–2005. De övertog del av de territoriella uppgifter som tidigare ålagts militärområdena och försvarsområdena. 2005 upphörde militärdistriktet och deras uppgifter återgick till Högkvarteret, medan utbildningsgrupper för utbildning och organisering av hemvärn och övrigt frivilligförsvar fördelades på förbanden. Arméchef, marinchef och flygvapencheferna flyttade ut från Högkvarteret med sina staber, vilka benämndes Armétaktiska-, Marintaktiska- och Flygvapentaktiska kommandon. Dessa lokaliserades till Enköping, Berga respektive Uppsala. Cheferna benämndes generalinspektörer för armén, marinen och flygvapnet. Dessa benämningar ändrades i januari 2003 till armé-, marin- och flygvapeninspektörer.

HÖGKVARTERETS ORGANISATION 2000

Befattningen som ställföreträdande (stf) ÖB infördes. Under ÖB med stf fanns då följande direkt underställda ledningar/enheter i HKV: samordningsavdelning (SAM), strategiledning (STRA), krigsförbandsledning (KRI), grundorganisationsledning (GRO), militära underrättelse- och säkerhetstjänsten (MUST) och personalledning (PERS). Liksom tidigare var juridik (JUR), säkerhetsinspektör (SÄKINSP), revision (REV), information (INFO) och administration (ADM) direkt underställda överbefälhavaren. Ytterligare ett par avdelningar hade brutits ur tidigare ledningar nämligen sjukvård och protokoll.

HÖGKVARTERET OMORGANISERAS TILL MATRISORGANISATION FRÅN 2006

Efter ett organisationsarbete som syftade till att linjeorganisationen skulle ersättas med en matrisorganisation fick Högkvarteret 2006 en ny organisation. Befattningen Chef för HKV infördes. Samtidigt ersattes den militära befattningen som stf överbefälhavaren med en civil befattningshavare med titel Generaldirektör (GD). Under HKV chef fanns: ledningsstab, utvecklings- och inriktningsstab, insatsstab, OP-enhet med armétaktiska-, marintaktiska- och flygtaktiska kommandona underställda samt FM krigsspelscentrum (FKSC), SÄKINSP (säkerhetsinspektör) militära underrättelse- och säkerhetstjänsten (MUST) och liksom tidigare de självständiga avdelningarna REV, JUR, INFO, SJV och ADM.

Arméns-, marinens- och flygvapnets taktiska kommandon samlades den 1 januari 2003 till Uppsala där staben för operativ insatsledningen (OPIL) var förlagd. Dessa enheter omlokaliseras 2007 till HKV byggnad på Lidingövägen 24 i Stockholm.

2008 – FÖRÄNDRAD MATRISORGANISATION

2008 benämndes sjukvårdsledningen för Generalläkare med tillsynsavdelning och de i insatsledning och OP-enheten ingående avdelningarna erhöll Nato-benämningar. Här tillkom också en särskild ledning för specialförbandsledning (SFL). En produktionsledning ansvarade för förbandsproduktion och materiellproduktion.

2013 ÅTERINRÄTTAS MILITÄRREGIONER

Riket indelades i fyra militärregioner, vilka återtogs de territoriella uppgifter som militärdistrikten tidigare haft.

2014 FÖRÄNDRAS HÖGKVARTERETS ORGANISATION ÅTER

Nu frångicks matrisorganisationen och man återgick till linjeorganisation. I Högkvarteret ingick, under överbefälhavaren och generaldirektören, en ledningsstab, en produktionsledning, en insatsledning, den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, en juridisk stab, en personalstab samt en informationsstab.

HÖGKVARTERETS NYA ORGANISATION 2019-2020

2019 inrättades ånyo försvarsgrensstaber. Arméstaben grupperades i Enköping, Marinstaben i Muskö och Flygstaben i Uppsala. Armé-, marin- och flygvapencheferna är underställda produktionschefen och leder produktion av sina förband samt lyder under insatschefen avseende operationer och leder insatser i fred och krig.

Den förbandsbundna underhålls- och logistikverksamheten återtogs från FMV och styrs av försvarsgrenscheferna. Högkvarteret har nu följande innehåll: ledningsstaben, produktionsledningen, insatsledningen, den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, internrevisionen, inspektionen för miljö och hälsa, säkerhetsinspektionen samt flygsäkerhetsinspektionen. Utanför Högkvarteret finns militärregionerna (Södra, Västra, Mellersta och Norra militärregionerna) samt arméstaben, marinstaben och flygstaben.

FÖRÄNDRAD OPERATIV INSATSLEDNING I HÖGKVARTERET FRÅN 2020

Från 2020 finns en förändrad operativ insatsledning i Högkvarteret. Denna leder bland annat försvarsgrenarnas och militärregionernas insatser. De nya försvarsgrenarna från 2019 leder insatser med armé-, marin- och flygstridskrafter. Militärregioncheferna leder markterritoriella insatser.

Från 2020 är militärregionerna egna organisationsenheter inom Försvarsmakten. De har övertagit ansvaret för sina respektive hemvärnsbataljoner och utbildningsgrupper och är avseende produktion underställda Rikshemvärnschefen.

Det finns tre stridskraftschefer: nämligen

- **Ledningssystemchefen (LSC)** med avdelningen PROD LEDUND och förbanden Ledningsregementet (LedR), Försvarsmaktens telekommunikations- och informationssystemsförband (FMTIS), Försvarsmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum (FM UndSäkC),
- **Logistikchefen (LOGC)** med avdelningen PROD LOG och förbanden Försvarsmaktens logistik (FMLOG), Försvarsmaktens tekniska skola (FMTS) och Försvarsmedicincentrum (FömedC) samt
- **Rikshemvärnschefen (RIKSHVC)** med avdelningen PROD RIKSHV och förbanden Hemvärnets stridsskola (HvSS) samt Södra, Västra, Mellersta och Norra militärregionerna (MRS, MRV, MRM och MRN).

Stridskraftschef är underställd produktionschefen (C PROD) och leder underställda förband i egen stridskraft avseende förbandsproduktion. Förbanden lyder under insatschefen (C INS) avseende insatser.

Försvarsmaktens HR-centrum (FM HRC), Militärhögskolan Karlberg (MHS K) och Militärhögskolan Halmstad (MHS H) leds inte av en försvarsgrens- eller stridskraftschef utan är underställda Försvarsmaktens utbildningschef (FM UtbCh).

Den avgörande skillnaden mellan en försvarsgrenschef och en stridskraftschef är att den förre leder sina förband i alla nivåer av konfliktskalan och är då även taktisk chef. Likaså har försvarsgrenschef tillgång till en mer komplett och mångfacetterad stabsresurs i form av en försvarsgrensstab (FGS) än den senare.

Chefen för specialförbanden är direkt underställd ÖB och lyder under insatschefen (C INS) avseende operationer och insatser samt lyder under chefen för ledningsstaben (C LEDS) avseende intern verksamhet vid Högkvarteret. Specialförbanden är alltså inte en egen försvarsgren men är väl separerade från försvarsgrenarna armén, marinen och flygvapnet.

Försvarsmaktsledningens traditionsarv

Försvarsmakten har ett traditionsarv från Krigsmakten.

Högkvarteret har ett traditionsarv från försvarsstaben (Fst), operativa insatsledningen (OPIL) och rikshemvärnscentrum (RiksHvC).

Traditioner för Arméstaben (Ast), Marinstaben (MS) med ”Flaggen” samt Flygstaben (FS) förs vidare av respektive försvarsgrenschef.

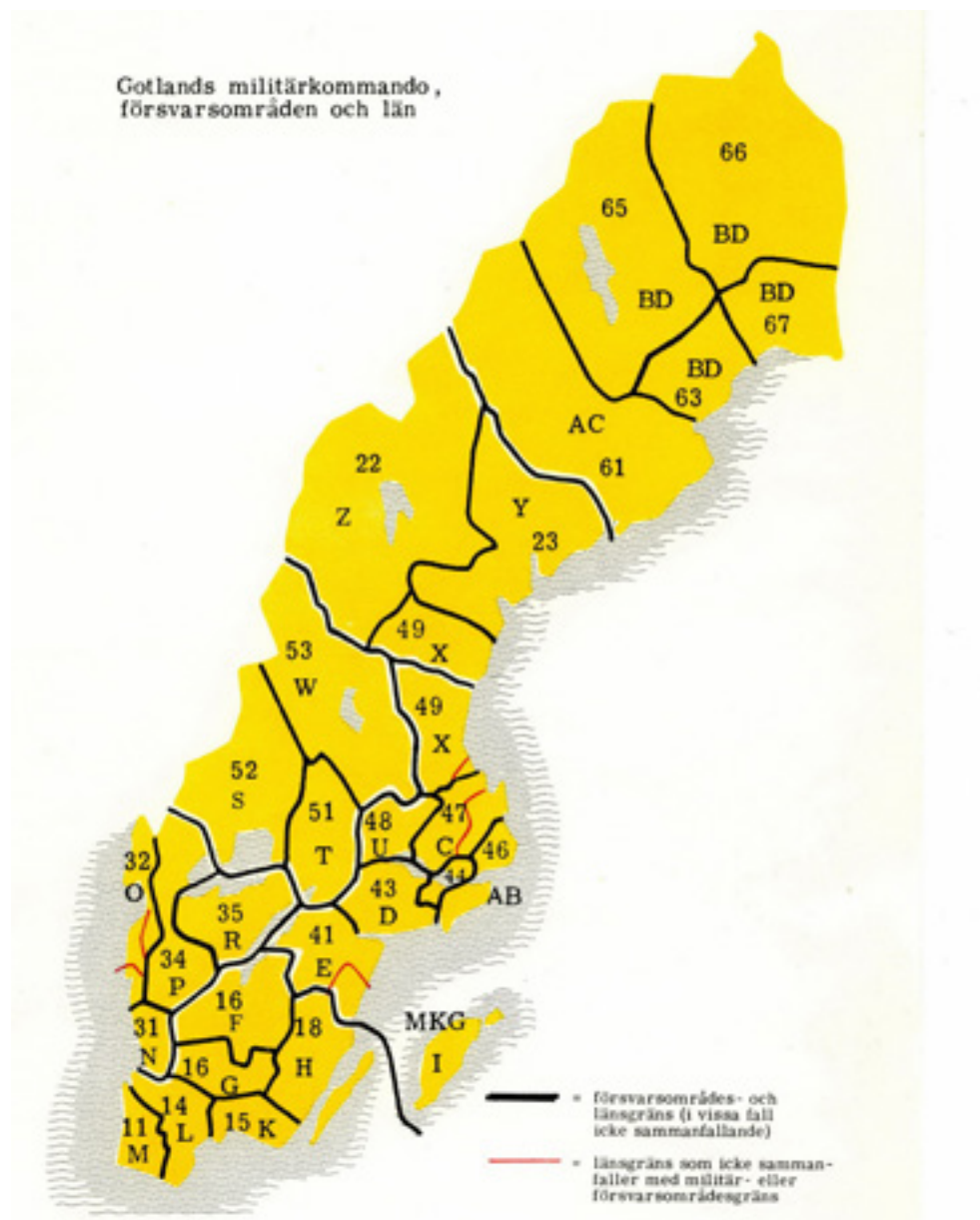
Högre och lägre regional ledning

Regional ledning hade fram till 1966 genomförts av militärområdesbefälhavare (avseende arméstridskrafterna) och av chef för marindistrikt/marinkommando (avseende marina stridskrafter) Enligt FB 36 var riket indelat i sex militärområden. Antalet utökades 1942 till sju genom tillkomsten av ett nytt V:e (femte) militärområde, omfattande Värmland och Bergslagen. Militärområdena var i sin tur indelade i försvarsområden som genom FB 42 ingick i fredsorganisationen. Riket indelades i 31 lantmilitära och fyra marina försvarsområden.

Redan 1931 indelades rikets kuster och hav i sex marindistrikt. Marindistriktscheferna skulle utöva ledningen av samtliga marina förband inom distrikten. Marindistriktet fanns då inte organiserade i fredstid, men blev det genom FB 36 och underställdes Chefen för marinen. Marindistriktens ansvar utökades 1956 genom att de tillfördes operativa uppgifter och benämndes därefter Marinkommandon.

Flygstridskrafterna fördelades med FB 42 på fyra eskadrar; två jakt-, en attack- och en spaningseskader. Territoriellt skedde indelning i fem flygbasområden. Eskadercheferna ledde förbanden operativt och taktiskt.

Utredningen FLU 60 ledde fram till riksdagsbeslut 1964 och 1966. Riket indelades i sex militärområden (Milo) och ett militärkommando (Gotland). De benämndes Södra-, Västra-,

Militärterritoriell indelning i försvarsområden från 1966

Bergslagens-, Östra- och Nedre- respektive Övre Norrlands militärområde samt Gotlands militärkommando (MKG). Militärbefälhavarna (MB) ansvarade för militärområdenas försvar och övertog det operativa ledningsansvaret för tilldelade stridskrafter ur alla försvarsgrenar. Militärbefälhavarna samverkade med de 1951 inrättade civilbefälhavarna vars civilområden hade motsvarande territoriella indelning. Civilbefälhavare var i regel en landshövding. Den nya ledningsorganisationen började verka den 1 oktober 1966. Genom att tre flygeskadrar och flygbasområdena

avvecklades och de nyupprättade flygsektorerna underställdes militärbefälhavaren upphörde den tidigare organisationen. Första eskadern (E 1, attackeskadern) bibehölls och var underställd överbefälhavaren. Genom teknisk utveckling reducerades antalet sektorer över tid.

Antalet militärområden reducerades vid två tillfällen. Med FB 1988 sammanslogs Bergslagens och Östra militärområdena och bildade Mellersta militärområdet från 1 juli 1991. Med FB 1992 reducerades antalet militärområden till tre genom att Södra och Västra militärområdena sammanlades till Södra militärområdet och de två nordliga militärområdena sammanlades till Norra militärområdet. Organisationen intogs 1 juli 1993. Samtidigt sammanlades flygsektorerna till tre flygkommandon; Södra-, Mellersta- och Norra flygkommandot. Under 1980-talet sammanlades örlogsbaser (de tidigare marinkommandona) med kustartilleriförsvaren (som motsvarat försvarsområden). Benämningen marinkommandon "återuppväcktes" och nu bildades i tur och ordning Väst kustens marinkommando, Norrlandskustens marinkommando, Sydkustens marinkommando och Ost kustens marinkommando. Den högre och den lägre regionala nivån drogs in år 2000.

FÖRÄNDRINGAR INOM DEN REGIONALA LEDNINGEN 2000-2020

2000 ersattes militärområdena med tre militärdistrikt som delvis övertog militärområdenas och försvarsområdenas uppgifter och var ansvariga för territoriell verksamhet och för hemvärnets verksamhet. Militärdistriktet upphörde 2005. Utbildningsgrupper för utbildning av hemvärnsförband fördelades till utbildningsförband.

2013 bildades fyra militärregionstaber eftersom det visade sig vara ohållbart att inte ha någon regional territoriell ledning. Chefskapet för en militärregion kopplades till en regementschefsbefattning, så tillvida blev till exempel chefen för Livgardet även chef för Mellersta militärregionen. Detta förändrades i november 2018 då särskilda chefer för regionerna tillsattes. Denna nya (återinförda) regionala ledningsform med fyra militärregioner (Södra, Västra, Mellersta och Norra), ingick fram till 2019-12-31 i organisationsenheterna (förbanden) Södra skånska regementet (P 7), Skaraborgs regemente (P 4), Livgardet (LG) respektive Norrbottens regemente (I 19). Förbandscheferna var således tillika chef för respektive militärregion.

Från 2020-02-01 är militärregionerna med ingående utbildningsgrupper och hemvärnsbataljoner egna organisationsenheter, fristående från de nämnda organisationsenheterna och är underställda Rikshemvärnschefen. De lyder operativt under insatsledningen. Insatsledningen är ett samlingsnamn för Högkvarterets delar som leder både krigs- och hemvärnsförband som engageras i nationella insatser och stöd till samhället.

Den nya territoriella indelningen för militärregionerna med underlydande enheter framgår av kapitel 11 (Hemvärnet med militärregioner).

TRADITIONER

Tillkomsten av nya beslutade regionala staber bör inte påverka nuvarande utlägg av traditionsansvaret. Dessa staber bör bevara traditionsarvet från tidigare regional ledningsstruktur (militärområden, militärdistrikt, försvarsområdestaber med flera samt fördelningar). Cheferna för dessa regioner bör tilldelas de kommandotecken som de gamla militärbefälhavarna förde.

Traditionsansvaret för tidigare regionala ledningar inom marinen och flygvapnet åligger respektive försvarsgrenschef.

5. Övriga försvarsanknutna myndigheter och Försvarshögskolan

Försvarsdepartementet

(lant- respektive sjöförsvarsdepartementen)

Försvarsdepartementet bildades 1920 genom sammanslagning av de tidigare lant- och sjöförsvarsdepartementen. Dessa infördes i sin tur genom departementalreformen 1840. Under de bägge departementen fanns lantförsvars- respektive sjöförsvars kommandoexpeditioner som var de organ som ansvarade för ordergivningen till Krigsmakten. Ansvarsområdet innefattade bland annat personal-, värnplikts- övnings- och reglementsfrågor. En kommandoexpedition för flyg vapnet infördes 1926. De tre kommandoexpeditionerna sammanfördes till en enhet 1945 och bytte 1980 namn till Försvarsdepartementets internationella enhet.

Försvarets civilförvaltning

Försvarets civilförvaltning (FCF) bildades 1944 och övertog uppgifter från Arméförvaltningens civildepartement och motsvarande avdelningar inom Marinförvaltningen och Flygförvaltningen. FCF ansvarade för löner, ekonomisk redovisning, revision, vissa rättsliga angelägenheter med mera inom försvaret. Civilförvaltningen upphörde 1994 och inlemmades i Högkvarteret respektive Riksrevisionsverket.

Försvarets sjukvårdsstyrelse

Försvarets sjukvårdsförvaltning startade sin verksamhet 1944 efter en ombildning av främst Arméförvaltningen, där det sedan 1908 fanns en sjukvårdsstyrelse. Sjukvårdsförvaltningen omdöptes sedan till Försvarets sjukvårdsstyrelse 1949. Myndigheten utövade ledning av och uppsikt över hälso- och sjukvården inom försvaret och lades ned 1994 i samband med att Försvarsmakten inrättades. Se även kapitel 10 (Försvarsmaktsgemensam logistik).

Fortifikationsverket

Under åren 1635–1937 fanns Fortifikationen, som var underställd Krigskollegium utom åren 1681–1719 då den stod direkt under Kungl. Maj: t. Dess uppgift var att bygga och underhålla rikets land- och kustbefästningar och andra militära byggnader. Fortifikationen ersattes 1937 av bland annat Fortifikationskåren som var en personalkår tillhörande armén. Fortifikationsförvaltningen (FortF) tillkom 1948 efter en omorganisation av Arméns fortifikationsförvaltning. Uppgifter övertogs även från Marinförvaltningens fortifikationsavdelning och Flygförvaltningens byggnadsavdelning. Fortifikationsverket (FORTV), bildades 1994 med i stort sett samma arbetsuppgifter som FortF, dvs. att vara statens ägarföreträdare för Försvarsmaktens fastigheter.

1997 överfördes även driften av fastigheterna till FORTV. Ursprungligen lydde myndigheten under Försvarsdepartementet, men överfördes 1999 till Finansdepartementet. Driften av Försvarsmaktens fastigheter och anläggningar har sedermera återförts till Försvarsmakten.

Försvarets materielverk

Försvarets materielverk (FMV), tillkom den 1 juli 1968 och övertog uppgifterna från Armé-, Marin- och Flygförvaltningarna samt Försvarets intendenturverk och Försvarets förvaltningsdirektion. Arméförvaltningen bildades 1866 och upphörde egentligen redan 1954, då den efterträddes av Armétygförvaltningen och Arméintendenturförvaltningen. Den senare avlöstes 1963 av Försvarets intendenturverk. Marinförvaltningen inrättades 1878 och efterträdde Förvaltningen av sjöärendena och ägde sedan bestånd till 1968. Flygförvaltningen existerade under tiden 1936–1968. Särskilda flygavdelningar fanns tidigare vid Armé- och Marinförvaltningarna. Under perioden 1943–1954 existerade dessutom ett särskilt Krigsmaterielverk. Föregångare till Arméförvaltningen och Marinförvaltningen var Krigskollegium respektive Amiralitetskollegium med anor från 1630-talet. FMV ansvarar för anskaffning och utprovning av Försvarsmaktens materiel.

Ämbetsbyggnaden Tre Vapen stod klar i slutet av 1940-talet. Här inrymdes inledningsvis bland annat marin- och flygstaberna samt Armétyg-, Marin- och Flygmaterieförvaltningarna. Flygeln längst ned inrymde Krigsarkivet 1948–2021. Tre Vapen är numera hemvist för delar av Högkvarteret samt Försvarets Materielverk. Foto Försvarets Materielverk

Totalförsvarets forskningsinstitut

Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), bildades 2001 genom en sammanslagning av Försvarets forskningsanstalt (FOA) och Flygtekniska försöksanstalten (FFA), myndigheter som bildades 1945 respektive 1940. FOA hade sina rötter i bland annat Försvarsväsendets kemiska anstalt från 1937 och det 1940 bildade Militärfysiska institutet. Militärpsykologiska institutet (MPI), med ansvar för bland annat värnpliktigas inskrivningsprov och viss militär forskning, uppgick 1974 i FOA. FOI:s kärnverksamhet är forskning, metod- och teknikutveckling och studier inom försvars- och säkerhetsområdet. Största kund är Försvarsmakten, och det utländska samarbetet är omfattande.

Försvarets radioanstalt

Signalspaningen har sina historiska rötter särskilt i marinen, där större fartyg med för den tiden kvalificerade radioanläggningar tidigt spontant började avlyssna främmande radiosändningar. Försvarets radioanstalts (FRA) närmaste föregångare kan sökas i Förvarsstabens signaltjänst-avdelning och kryptoavdelning. Namnet Försvarsväsendets radioanstalt tillkom 1941, men fortfarande inom ramen för försvarsstaben. Som egen myndighet inrättades Försvarsväsendets radioanstalt den 1 juli 1942 och det nuvarande namnet antogs 1960. Arbetet omfattade från början bland annat signalspaning mot det militära Tyskland, signalspaning mot det militära Sovjetunionen, stöd till den hemliga underrättelsetjänsten, kryptologisk rådgivning för Utrikesdepartementet och signalkontroll för försvarsgrenarna. Signalspaningen sker i dag på uppdrag från regeringen, Försvarsmakten, Säkerhetspolisen med flera och granskas också fortlöpande av en särskilt utsedd myndighet. Ett annat viktigt uppdrag är att stärka informationssäkerheten inom samhällsviktig verksamhet i Sverige.

Plikt- och prövningsverket

Värnpliktsverket (VPV), bildades 1968 genom en omorganisation av den år 1942 inrättade Centrala värnpliktsbyrån. Intill dess hade värnpliktsfrågorna handlagts vid armé-, marin- och flygstabernas värnpliktsdetaljer. Före VPV:s tid var Sverige (från 1885) indelat i inskrivningsområden, som var nedbrutna i först kompaniområden, sedan rullföringsområden. För värnpliktigas inskrivningsprov och antagningen av officersaspiranter svarade Militärpsykologiska institutet (MPI) från 1955, en verksamhet som sedan övertogs av VPV. År 1995 ombildades VPV till Totalförsvarets pliktverk som vid årsskiftet 2010–2011 bytte namn till Totalförsvarets rekryteringsmyndighet. Orsaken till namnbytet var att den grundläggande militära utbildningen då blev frivillig, men på senare tid har totalförsvarsplikten återupprättats. Myndighetens huvuduppdrag är att biträda vid rekryteringen av både totalförsvarspiktig och frivillig personal till Försvarsmakten och man utför också urvalstester för en rad andra myndigheter, bland annat för Polisen. Myndigheten bytte till nuvarande namn 2021.

Försvarshögskolan

Försvarshögskolan (FHS) i sin nuvarande form bildades 1997 genom sammanslagning av den äldre Försvarshögskolan (högre totalförsvarsutbildning med mera), den tidigare Militärhögskolan (högre militär utbildning). I nuvarande Försvarshögskolan ingår sedan 1951 även delar av Artilleri- och Ingenjörhögskolan bildad 1878.

Även delar av den tidigare Försvarets förvaltningsskola (FörvS), ingår i nuvarande Försvarshögskolan. Försvarets förvaltningsskola bildades 1977 av de tidigare Tygförvaltnings- respektive Intendenturförvaltningsskolorna som i sin tur organiserades 1942. FörvS antog 1991 namnet Försvarets Förvaltningshögskola (FörvHS). Förvaltningshögskolan sammanslogs 1994 med Militärhögskolan (MHS), och utbildningen drevs av MHS Managementinstitution. 1994 övertog MHS också FOA 55 humanforskning (i Karlstad).

Försvarshögskolan räknar sin historik från 1818 då Högre artilleriläroverket i Marieberg organiserades.

Den äldre Försvarshögskolan inrättades med ett Kungligt brev den 6 juni 1952 och var inriktad på utbildning av högre militära och civila befattningshavare inom hela totalförsvaret.

Den tidigare Militärhögskolan bildades 1961 genom sammanslagning av försvarsgrenarnas krigshögskolor, nämligen Krigshögskolan (KHS) från 1878, Sjökrigshögskolan (SKHS) från 1898 och Flygkrigshögskolan (FKHS) från 1939.

Försvarshögskolan, i vilken även ingår den tidigare Militärhögskolan, flyttade 2005 till nybyggda lokaler på Campus Kungliga Tekniska Högskolan, vilka anslöts till denna byggnad som ursprungligen byggts för Statens provningsanstalt på 1920-talet. Foto Försvarshögskolan

Nuvarande FHS har således ett obrutet traditionsarv från Högre artilleriläroverket, KHS, SKHS, FKHS, FHS och MHS och anser sig ha uppdraget att vårda detta traditionsarv. Numera lyder FHS under Utbildningsdepartementet.

Statens försvarshistoriska museer

Statens försvarshistoriska museer (SFHM), bildades 1976 av Armémuseum, vars historia går tillbaka till 1879, och Marinmuseum, som härstammar från Amiralitetets två modellkammare upprättade 1752. År 1977 tillfördes det nya Flygvapenmuseum. Marinmuseum överfördes 1997 till Statens sjöhistoriska museer (numera Statens maritima och transporthistoriska museer). Från att ha tillhört Försvarsdepartementet och innan dess Försvarsmakten överfördes Statens försvarshistoriska museer 1996 till Kulturdepartementet.

Krigsarkivet

Krigsarkivet (KrA), bildades vid Fältmätningsskåren 1805 och överfördes till Topografiska kåren 1831. Från 1873 fanns det vid Generalstaben (Rosenhanes palats på Riddarholmen) och sedan inom Försvarsstaben (Östermalmsgatan 87) från 1936 samt även hos ett flertal militära myndigheter i Stockholm. 1947 kunde Krigsarkivet flytta in i ett eget hus som var anslutet till den stora ämbetsbyggnaden Tre Vapen vid Banérgatan på Gärdet. Under åren efter Andra världskriget och i samband med omfattande förbandsnedläggningar utökades KrA:s arkivvolym. För att rymma dessa hyrdes magasin på före detta A 1:s område vid Solvalla och senare i magasin i Frihamnen

År 1943 blev KrA en självständig myndighet och införlivades med Riksarkivet 1995 vilket medförde att Krigsarkivet överfördes från Försvarsdepartementet till Kulturdepartementet. Vid Krigsarkivet förvaras, med vissa undantag, handlingar från de centrala militära staberna fram till 1994. Övriga delar av Försvarsmakten samt de civila försvarsmyndigheterna har levererat handlingar fram till slutet av 1990-talet eller början av 2000-talet, också här med vissa undantag.

Krigsarkivet flyttade i juni 2020 till nybyggda lokaler i Arninge, Täby kommun och benämns i dag Riksarkivet Täby.

Försvarets rationaliseringsinstitut

Försvarets rationaliseringsinstitut (FRI) bildades 1968 och gjorde förbandsanalyser med in kallade experter. Över tid ändrades metoderna för styrning, planering och genomförande av rationaliseringsverksamheten, där de enskilda verksamheternas ansvar betonats starkare än förr. Institutet kom därför allt mindre att vara en central rationaliseringsmyndighet och mera bli en samlad expert- och konsultroll som stöd i förändringsarbetet. Genom att analyserna formades som förbandets egen analys uppfattades resultatet positivt eftersom det blev både service och revision. Dessutom kunde förbanden vända sig till FRI för stöd.

Därför upphörde FRI som egen myndighet 1991 eftersom regeringen ansåg att målet då var nått.

6. Gemensamma lednings-/ underrättelseförband

Allmänt

Ledningsförband utgörs av stabs- och sambandsförband främst för ledning av stridskrafter samt för högre ledning men också specialenheter inom telekrigområdet. Ledningssystemchefen inom Högkvarteret är främste företrädare för ledningsförbanden.

Ledningsregementet

ALLMÄNT

Ledningsregementet (LedR), är ett försvarsmaktsgemensamt förband som bildades den 1 januari 2007. Förbandet övertog de uppgifter och ansvar som tidigare innehafts av Upplands regemente (S 1), vilket avvecklades 2006. Förbandsledningen är förlagd till Enköpings garnison i Enköping. Efter att Göta livgarde i Enköping nedlagts 1980 flyttade Upplands signalregemente (S 1) till dessa kaserner och bytte namn till Upplands regemente (S 1 Fo 47/48) med traditionsansvar för Fälttelegrafkåren (Ing 3) och Signalregementet (S 1) från Uppsala. Delar av traditionsarvet kommer från andra tidigare arméförband som behandlas i kapitlet Hemvärnet.

Regementet innehåller även Ledningsstridsskolan (LedSS), Försvarsmaktens telekrisstödenhet (TKSE), Försvarsmaktens centrum för meteorologi och oceanografi (METOCC) och Miljöprovningseenheten (MPE). Vid regementet utbildas lednings- och sambandsförband samt speciella telekrisförband. Ledningsstridsskolan är en försvarsmaktsgemensam stridsskola som stödjer både armén, marinen och flygvapnet inom ledningssystemområdet genom en utvecklingsenhet, ledningsträningseenhet och en utbildningsenhet med Totalförsvarets signalskyddsskola (TSS). LedSS huvudsakliga uppgifter är att utveckla och implementera materiel och metoder för ledning på operativ och högre taktisk nivå samt att utbilda personal inom funktionen.

Förbandet övertog de uppgifter och ansvar som tidigare innehafts av Upplands regemente (S 1), vilket avvecklades den 31 december 2006. Uppsättning av det nya förbandet gjordes för att markera övergången från att varit ett arméförband, till istället bli ett försvarsmaktsgemensamt förband, med mark-, marina- och luftförsvarsuppgifter inom ledning, informationshantering och verkan inom informationsarenan.

Försvarsmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum med Försvarets tolkskola

Försvarsmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum (FM UndSäkC) är ett försvarsmaktsgemensamt centrum som verkat sedan 1998 inom Försvarsmakten med ansvar för utbildning, utveckling och samordning inom underrättelse- och säkerhetstjänst. Förbandets ledning och

huvudsakliga utbildnings- och utvecklingsverksamhet är förlagd till Uppsala garnison. Centrumet har även ett detachement vid garnisonen i Halmstad i form av säkerhetsförbandsavdelning.

Riksdagen fattade beslut om centrumets upprättande genom försvarsbeslutet 1996 med förkortningen FM UndSäkC. Centrumet bildades den 1 januari 1998 genom att Arméns underrättelseskola (UndS) i Karlsborg, Flygvapnets underrättelseskola (FV UndS) och Tolkskolan (TolkS) i Uppsala avvecklades som självständiga enheter den 31 december 1997 och uppgick i det nya förbandet med förläggning i Uppsala.

Försvarmaktens Telekommunikations- och informationssystemsförband

HISTORIK

Försvarmaktens telekommunikations- och informationssystemförband (FMTIS) bildades den 1 januari 2016 genom en omstrukturering inom Försvarmakten. De ingående delarna var Försvarmaktens telenät- och markteleförband (FMTM) och två enheter ur FMLOG, operativ ledningsteknisk bataljon och systemförvaltningsenheten.

NULÄGE

FMTIS ansvarar för Försvarmaktens tekniska ledningssystem som stödjer militära insatser på land, till sjöss och i luften – i Sverige och utomlands.

Förbandet är ständigt insatt och verkar i fred, kris och krig som Försvarmaktens nätoperatör för Försvarets telenät (FTN) med ansvar för hela kedjan; från anläggningar, transmissions- och bärarnät till applikationer, servrar och klientdatorer.

FMTIS gör prioriteringar för att upprätthålla Försvarmaktens ledningsförmåga genom att inrikta, planera och samordna arbetet med de tekniska ledningssystemen för att därigenom säkerställa nätens och systemens funktionalitet.

Förbandet förvaltar en stor del av Försvarmaktens IT-system under hela dess livscykel och genomför förbättringar och ändringar men ger även användarstöd och administrerar masterdata.

FMTIS tar emot felanmälningar, beställer och genomför reparation och åtgärdar fel i bland annat radar-, tele-, och IT-system och dess ingående materiel.

7. Armén

Thomas Roth, Christian Braunstein och Urban Schwalbe

Allmänt och övergripande

Till detta kapitel knyts även Swedec, SkyddC och arméflyget.

Arméchefen (AC), är främste företrädare för försvarsgrenen armén och dess förband och hanterar i denna roll arméns traditioner.

Arméchefen är underställd produktionschefen (C PROD) och lyder under insatschefen (C INS) avseende genomförandet av insatser samt leder underställda förband ur egen försvarsgren.

Armén består idag av arméstaben (Ast) och förbanden Livgardet (LG), Norrbottens regemente (I 19), Livregementets husarer (K 3), Skaraborgs regemente (P 4), Södra skånska regementet (P 7), Gotlands regemente (P 18), Artilleriregementet (A 9), Luftvärnsregementet (Lv 6), Göta ingenjörregemente (Ing 2), Trängregementet (TrängR), Markstridsskolan (MSS) och Totalförsvarets skyddscentrum (SkyddC). Med truppslag inom armén menas infanteri-, kavalleri-, pansar-, artilleri-, luftvärn-, ingenjör-, signal- och trängförband. Även det försvarsmaktsgemensamma Swedec är knutet till armén.

Ledningsregementet redovisas i kapitlet Gemensamma lednings- och underrättelseförband.

Det bör noteras, att vissa av de förband och organisationsenheter som här redovisas under armén i dag är försvarsmaktsgemensamma även om de i traditionshänseende huvudsakligen bör räknas som arméförband.

Krigsförband, som tillhör nedan angivna förband redovisas inte, eftersom de traditionsmässigt är knutna till den organisationsenhet som har produktionsansvar.

Med FB 2020 beslutade riksdagen att fyra regementen ska återetableras under försvarsbeslutsperioden. Regeringen har i regleringsbrevet för 2021 beslutat att Försvarmakten, senast den 1 mars 2021 ska redovisa myndighetens planering för återinrättandet av Norrlands dragonregemente (K 4) i Arvidsjaur, Bergslagens artilleriregemente (A 9) i Kristinehamn, Dalregementet (I 13) i Falun och Västernorrlands regemente (I 21) i Sollefteå (med utbildningsdetachementet Jämtlands fältjägarbatal (I 5) i Östersund). Inriktningen är att Dalregementet och Västernorrlands regemente ska återinrättas senast 2022. Vid återinrättande av (A 9) i Kristinehamn återfår nuvarande Artilleriregementet/A 9 i Boden sin ursprungliga beteckning, nämligen Bodens artilleriregemente (A 8). Regleringsbrevet har omsatts i Försvarmaktens hemställan 2021-02-26 FM2020-18 169:12 (som redovisas nedan under ”Dagens arméförband med historisk bakgrund”).

Armén organiserar och utbildar markstrids- och luftvärnsförband. Dessa samverkar med marin- och flygstridskrafter och genomför gemensamma operationer såväl nationellt som internationellt tillsammans med andra nationer, organisationer och myndigheter.

Arméns krigsförband är inriktade mot nationella och internationella uppgifter. Krigs-

förbanden ska efter riksdagsbeslut vara beredda att delta i militära insatser utanför Sveriges gränser. Armén bidrar då med både personal och materiel. Ett antal arméförband är anmälda till internationella styrkeregister. Delar av dessa förband är insatta inom ramen för fredsfrämjande insatser.

MARKSTRIDSFÖRBANDEN INDELAS I:

Mekaniserade förband med bland annat stridsfordon, tillhör de mest eld- och slagkraftiga enheterna i armén. Förbanden är tränade och utrustade för att genomföra strid mot alla typer av motståndare i olika typer av terräng och bebyggelse. Från 2021 tillkommer efterhand fristående skyttebataljoner.

Kavalleriförband, som utbildar jägar- och underrättelsesoldater samt militärpolis. Soldaterna, varav vissa är luftburna, ska kunna verka bakom en motståndares linjer under lång tid, i all slags terräng och under alla väderförhållanden. I kavalleriförbanden ingår även militärpolis- och säkerhetsförband.

Artilleriförband, som utbildar inom markbaserad indirekt bekämpning och verkar inom hela kedjan från sensorer via ledning till bekämpningssystem. Materielen har precisionsverkan, lång räckvidd och är väderoberoende.

Luftvärnsförband, som utbildar enheter för markbaserad bekämpning av luftmål inom hela kedjan från sensorer via ledning till bekämpningssystem. Dessa kan därigenom skydda till exempel befolkningscentra, militära förband och flygbaser mot anfall från luften.

Ingenjörförband, vars uppgift är fältarbeten, det vill säga att på olika sätt förändra terrängen för att försvåra för en fiende samt för att underlätta egen verksamhet. Minering och ammunitionsröjning är också en viktig del av fältarbeten.

Ledningsförband, som utbildar stabs- och sambandsförband främst för ledning av stridskrafter samt för högre ledning men också specialenheter inom telekrigområdet. Dessa behandlas i kapitlet Gemensamma lednings- och underrättelseförband. Huvuddelen av traditionsarvet vid Ledningsregementet utgörs av tidigare arméförband.

Logistikförband, bland annat Trängregementet. (Detta föreslås ombenämnas till Göta trängregemente), som ansvarar för de stridande förbandens försörjning av bland annat förnödenheter, sjukvård och reparationer. Trängregementet behandlas i detta kapitel. Se även kapitlet Försvarsmaktsgemensam logistik med förbandet Försvarsmaktens logistik (FMLOG).

Totalförsvarets skyddscentrum SkyddC med *CBRN-förband* som hanterar CBRN-hot och händelser är Försvarsmaktens kunskapscentrum. CBRN står för kemiska, biologiska, radiologiska och nukleära ämnen och innefattar allt från giftiga kemikalier till sjukdomsalstrande mikroorganismer och joniserande strålning. Med CBRN menas kemisk-, biologisk-, radiologisk- och nukleär krigföring. Huvudförmågorna är detektering, identifiering, övervakning, varning, rapportering, fysiskt skydd och riskhantering. Totalförsvarets skyddscentrum behandlas i detta kapitel.

Dagens arméförband med deras historiska bakgrund

Anm.: Här beskrivs även tillkommande (återetablerade) förband.

LIVGARDET (LG)

Livgardet (LG) innehåller även Försvarsmaktens centrum för internationell utbildningsverksamhet (SWEDINT), Internationella utbildningsenheten (IntUtbE), Försvarsmaktens hundenheter (FMHE), Lokaliseringsenhet mitt (LPLE M) och Försvarsmusiken. Från 2022 ingår FMHE i flygvapnets luftstridsskola. Fram till 2019 ingick Mellersta militärregionen (med utbildningsgrupper) i Livgardet för att från 2020 lyda under hemvärnet.

Svea livgarde (I 1) var ett infanteriförband inom Försvarsmakten som verkade i olika former mellan åren 1521 och 2000. Regementet har anor från den livvakt om 16 man som dal-karlarna avdelade till Gustav Vasa i januari 1521.

Livgardet till häst (K 1) slogs 1928 samman med Livregementets Dragoner (K 2) och fick namnet Livregementet till häst (K 1) (det yngre). 1949 reducerades regementet och blev Livgardesskvadronen (K 1) fram till 1974 då Livgardets Dragoner (K 1) organiserades. 1984 införlivades Livgardets dragoner i Svea livgarde. 1994 blev Livgardets dragoner återigen ett självständigt förband.

Båda förbanden var förlagda inom Stockholms garnison i Stockholm och tillhörde 1815–1974 Kungl. Maj:ts Liv- och Hustrupper. Från 2000 ingår båda förbanden i Livgardet (LG). Livgardet är förlagt till Kungsängen.

DALREGEAMENTET (I 13)

Dalregementets traditioner förs av 17. hemvärnsbataljonen inom Mellersta militärregionen/Dalregementsgruppen tills regementet är återetablerat.

Försvarsmakten avser påbörja verksamhet vid Dalregementet (I 13) under fjärde kvartalet 2021. Utbildningsverksamheten bedöms kunna inledas under 2022.

Dalregementet (I 13) är förlagt i Falun och härstammar från de dalafänikor som uppsattes 1542. År 1612 åtog sig provinsen Dalarna att årligen hålla 900 man till kungens tjänst mot att slippa utskrivning. Dalregementet bildades 1625.

Före vakanssättningens början, 1902, hade regementet 904 indelta nummer samt 80 besatta med volontärer och spel. Manskaper har aldrig haft soldattorp, utan endast husrum eller kontant ersättning för sådant. I samband med 1914 års härordning justerades 1914 samtliga ordningsnummer inom armén. För Dalregementet innebar det att regementet blev tilldelad beteckningen I 13.

Inför försvarsbeslutet 2000 föreslog regeringen i sin proposition för riksdagen, att den taktiska nivån bör reduceras. Beslutet medförde att regementet med brigaden (NB 13) kom att avvecklas den 30 juni 2000.

VÄSTERNORRLANDS REGELENTE (I 21), SOLLEFTEÅ MED DETACHEMENT JÄMTLANDS FÄLTJÄGARKÅR (F.D. I 5), ÖSTERSUND

Västernorrlands regementes traditioner förs av hemvärnsbataljoner inom Norra militärregionen/Västernorrlandsgruppen intill dess regementet I 21 återetableras.

Försvarsmakten har inlett arbetet med att förbereda återetableringen av Västernorrlands regemente (I 21). Myndighetens planering innebär att verksamhet på de aktuella orterna kommer inledas fjärde kvartalet 2021, initialt med huvuddelen av verksamheten utgående från Östersund och med regementsledning i Sollefteå. Samtidigt avses ett utbildningsdetachement upprättas i Östersund med Jämtlands fältjägarbataljon med traditioner från Jämtlands fältjägar (I 5). Traditionerna från I 5 förs av 14. hemvärnsbataljonen inom Norra militärregionen/Fältjägargruppen intill dess Jämtlands fältjägarbataljon etableras.

Västernorrlands regemente (I 21), var det enda regemente som växte fram ur 1812 års bevärsorganisation, och har sitt ursprung i Västernorrlands bevärsbataljon som bildades den 19 oktober 1854. Bevärsbataljonen var fram till den 29 mars 1869 underställd chefen för Jämtlands fältjägarbataljon (№ 23). Från den 29 mars 1869 blev bataljonen ett självständigt förband. Den 1 januari 1887 ändrades namnet till Västernorrlands bataljon. Den 1 januari 1893 omorganiserades bataljonen till regemente, och antog namnet Västernorrlands regemente (№ 29), som 1902 justerades till № 28.

År 1914 reglerades samtliga ordningsnummer inom armén. För Västernorrlands regemente innebar det att regementet blev tilldelad beteckningen I 21. Inför försvarsbeslutet 2000 föreslog regeringen att regementet skulle läggas ner. Avvecklingen skulle vara slutförd senast den 31 december 2001.

Fältjägarregementet (I 5) (detachement) har sitt ursprung i *Ångermanlands, Medelpads och Jämtlands regemente* som sattes upp år 1646 i det nyligen erövrade landskapet Jämtland. Regimentet lades ner år 1661 men återinrättades som *Jämtlands regemente till fot*. Detta regemente vapenövades på Frösö läger sedan 1682. Regimentet döptes om till *Jämtlands infanteriregemente* år 1770 innan man fick sitt nuvarande namn 1820. *Jämtlands fältjägarregemente* gavs beteckningen I 23 år 1816. Detta ändrades till I 5 år 1927 då numret blev ledigt. Efter att ha övat på Frösön sedan 1682 flyttade regementet till kaserner i Östersund år 1911. Vid försvarsbeslutet 2000 tillkom Norrlands trängbataljon från Norrlands trängkår (T 3). I och med försvarsbeslutet 2004 avvecklades Jämtlands fältjägarregemente den 8 april 2005.

LIVREGEMENTETS HUSARER (K 3)

Förbandet innehåller även en fallskärmsjägarbataljon och Försvarets överlevnadsskola.

Livregementets husarer (K 3) härstammar från de ryttarfanor som sattes upp av Gustav Vasa 1536. Regimentet var från 1815 indelt i Närke och norra Västergötland. Det var från 1905 förlagt i Skövde men flyttade 1984 till Karlsborgs fästning. Regimentet tillhörde 1815–1974 Kungl. Maj:ts Liv- och Hustrupper.

NORRLANDS DRAGONREGELENTE (K 4)

Förbandet finns idag i Arvidsjaur. Från 2004 har det som Arméns jägarbataljon/AJB ingått i Norrbottens regemente (I 19), men har hösten 2021 återetablerats som regemente. Verksamheten bedrivs efter etableringen i befintliga lokaler i Arvidsjaur garnison. K 4 kommer ansvara för utbildning av två norrlandsjägarbataljoner.

Norrlands dragonregemente (K 4) härstammar från Jämtlands hästjägarbataljon, som blev ett självständigt förband 1853 då det skildes från Jämtlands fältjägarregemente i samband med att regementet reducerades. År 1893 utökades kåren och samtidigt antogs namnet Norrlands dra-

gonregemente (K 8). Det nya regementet skulle förläggas till Umeå. Regimentet flyttade in i Umeå år 1901. Det erhöll den 1 januari 1928 beteckningen K 4. Den 30 juni 1958 upplöstes regementet och den kvarvarande bataljonen antog namnet Norrlands dragoner (K 4). 1980 flyttade Norrlands dragoner till Arvidsjaur och återtog samtidigt det gamla namnet Norrlands dragonregemente. 2004 avvecklades regementet och organiserades som Arméns jägarbataljon, AJB inom Norrbottens regemente (I 19).

SKARABORGS REGELENTE (P 4)

P 4 genomför även artilleriutbildning för södra Sverige intill dess Bergslagens artilleriregemente (A 9) återetablerats.

Skaraborgs regemente (P 4) härstammar från de fanikor som på 1500-talet sattes upp i Skaraborgs län. Skaraborgs regemente var ett av de ursprungliga 20 svenska infanteriregementen som finns nämnda i 1634 års regeringsform. Regimentet var indelt och övades på Axevalla hed. 1914 flyttade det till Skövde och från samma år benämndes det I 9. Det omorganiserades 1942 till Skaraborgs pansarregemente (P 4) och överfördes till det nybildade truppslaget pansartrupperna. Det gamla namnet Skaraborgs regemente satt dock kvar hos många varför man återtog det 1963.

SÖDRA SKÅNSKA REGELENTE (P 7)

Södra skånska regemente uppsattes den 10 december 1811. Regimentet roterades i södra delen av Skåne med 206 nummer i Kristianstads och 769 i Malmöhus län. Regimentet har tidigare benämnts I 25 och I 7.

År 1963 omorganiserades regementet till pansarregemente och bytte då namn till Södra skånska regementet med beteckningen P 7. Regimentet övertog den 1 januari 1928 det kasernområde i Ystad, som fram till 1927 tillhört Skånska dragonregementet (K 6). 1982 överfördes all verksamhet vid regementet till övningsfältet Revingehed.

GOTLANDS REGELENTE (P 18)

Regementet har en särställning inom Mellersta militärregionen. Chefen för P 18 fullgör militärregions uppgifter avseende Gotland.

Gotlands regemente har sitt ursprung i Gotlands nationalbeväring som skapades 1811 som ett resultat av en rysk ockupation 1808. Infanteriregementet fick beteckningen I 27 och övningsplatsen bestämdes till Visborgsslätt där regementet också kasernerades 1905.

Regementet upplöstes 1927 och ersattes av Gotlands infanterikår som erhöll beteckningen I 18. Genom 1936 års försvarsbeslut blev kåren åter regemente vilket 1963 överfördes till pansartrupperna med beteckningen P 18. 2006 avvecklades regementet men återetablerades 2018.

NORRBOTTENS REGELENTE (I 19)

Norrbottens regemente har sitt ursprung i de västerbottensfanikor som sattes upp i mitten av 1500-talet. Efter Finska kriget kom den nordligaste delen av Västerbottens län att brytas loss, för att 1810 bilda Norrbottens län vilket resulterade i att Västerbottens fältjägarregemente 1841 delades i två kårer. Den norra benämndes Norrbottens fältjägarbataljon och förlades i Boden.

Kåren var indelt och roterade inom Norrbottens län. Regementet övertog beteckningen I 19 när Västerbottens regemente delades.

1975 antog regementet namnet Norrbottens regemente med Norrbottens pansarbataljon (I 19/P 5). Från 2004 mekaniserades regementet och ingår trots benämningen i pansartrupperna.

ARTILLERIREGEMENTET (A 9) (FRÅN 2022 BODENS ARTILLERIREGEMENTE/A 8)

Regementet innehåller även Artilleriets stridsskola (ArtSS).

Vid återinrättande av A 9 i Kristinehamn återfår nuvarande Artilleriregementet (A 9) i Boden sin ursprungliga beteckning, nämligen Bodens artilleriregemente (A 8) från och med den 1 januari 2022.

Bodens artilleriregemente (A 8) bildades den 10 september 1919 genom en uppdelning av Boden-Karlsborgs artilleriregemente (A 8), där delarna förlagda till Karlsborg bildade Karlsborgs artillerikår (A 10), och delarna förlagda till Bodens fästning bildade Bodens artilleriregemente (A 8).

Norrbottens artillerikår (A 5) uppgick 1951 i Bodens artilleriregemente. Ursprungligen var Bodens artilleriregemente ett fästningsartilleriregemente, men kom mer och mer att utvecklas till ett rörligt fältartilleriregemente. Den 1 januari 1998 antogs namnet Norrlands artilleriregemente (A 8). Genom försvarsbeslutet 2000 ansåg regeringen att endast fyra artilleribataljoner behövdes i den framtida insatsorganisationen och valde att föreslå en avveckling av Norrlands artilleriregemente (A 8). Den 30 juni 2000 avvecklades regementet och en artilleribataljon inordnades i Norrbottens regemente (I 19). År 2003 överfördes bataljonen till Artilleriregementet (A 9) som då omlokaliseras till Boden.

Den 7 juli 2020 meddelade regeringen att Försvarsmakten skulle justera budgetunderlaget för 2021 och att regeringen vill återetablera artilleriutbildningen i Kristinehamn med Villingsberg som skjutfält. Enligt försvarsbeslut 2020 ska Artilleriregementet (A 9) delas varvid kvarvarande delar i Boden återtar namnet Bodens artilleriregemente (A 8).

LUFTVÄRNSREGEMENTET (LV 6)

Regementet innehåller även Luftvärnets stridsskola (LvSS).

Luftvärnsregementet (Lv 6) organiserades 1942 som Göteborgs luftvärnsskår (Lv 6) och från 1962 som Göta luftvärnsregemente (Lv 6) (från 1994 luftvärnsskår). Förbandet var förlagt i Göteborg fram till 1994 då det överfördes till det nedlagda Hallands regementes (I 16) kaserner i Halmstad. Regementet sätter för närvarande upp två luftvärnsbataljoner.

GÖTA INGENJÖRREGEMENTE (ING 2)

Regementet innehåller även Fältarbetsskolan (FarbS).

Göta ingenjörregemente (Ing 2). Regementet har sitt ursprung i Sappörbataljonen, som sattes upp mellan 1873 och 1878 i Stockholm. 1892 ändrade bataljonen sitt namn till Göta ingenjörbataljon och genom 1901 års härordning organiserades truppslaget med fyra kårer bland annat Göta ingenjörkår (Ing 2). År 1963 fick Göta ingenjörkår regementsstatus. Då Norrlands ingenjörbataljon avvecklades 2005 blev Göta ingenjörregemente det enda kvarvarande aktiva förbandet inom truppslaget. Förläggningssort var Eksjö.

TRÄNGREGEMENTET (TRÄNGR)

Det innehåller även Försvarsmaktens logistik- och motorskola (LogS).

Regementet har sedan 2019 övergått från ett försvarsmaktsgemensamt regemente till ett arméregemente. Försvarsmakten föreslår att det nuvarande Trängregementet (TrängR) byter (återfår) den ursprungliga benämningen, Göta Trängregemente (T 2).

Trängregementet (TrängR) har sitt ursprung i Trängbataljonen som sattes upp i Stockholm 1885. År 1891 delades bataljonen i två delar, vilka bildade Svea trängbataljon och Göta trängbataljon, från 1901 Första Göta trängkår. Kåren bytte 1904 namn till Göta trängkår (T 2) och förlades 1905 i Skövde. Kåren blev regemente 1949, från 1994 kår och 2000 åter regemente. Kavallerikasernen i Skövde övertogs 1984. Från 2005 är regementet det enda kvarvarande trängförbandet inom truppslaget. 2007 namnändrades regementet till Trängregementet för att markera att förbandet blev ett försvarsmaktsgemensamt förband med uppgifter att förutom armén även stödjade marinen och flygvapnet.

Markstridsskolan (MSS)

BAKGRUND

Markstridsskolan, MSS är en truppslagsgemensam fack- och funktionsskola inom armén som verkat sedan 1999. Förbandsledningen är förlagd i Skövde garnison.

Skolutredningen ”En samordnad militär skolorganisation” (SOU 1997:112), vilken utredde ett nytt militärt skolsystem, innebar att Stridsskola Nord (SSN) i Umeå garnison, Stridsskola Mitt (SSM) i Kvarn och Stridsskola Syd (SSS) i Skövde garnison skulle upplösas och avvecklas som separata skolor och i stället inordnas i en ny skola.

Den nya skolan, Markstridsskolan (MSS), föreslogs lokaliseras till Skövde, och utgöras av en skolstab i Skövde och tre skoldelar i Boden, Kvarn och Skövde. Stridsskolorna upplöstes och avvecklades den 31 december 1998. I deras ställe bildades den 1 januari 1999 Markstridsskolan (MSS).

I samband med försvarsbeslutet 2000 kom skolbataljonerna vid Markstridsskolan att överföras den 1 juli 2000 till Skaraborgs regemente (P 4). Då ett flertal vapensystem utgick reducerades skolbataljonen i Kvarn till att omfatta ett förstärkt kompani.

Markstridsskolan Boden (MSS Boden) var ett detachement och underenhet till Markstridsskolan. I samband med att Stridsskola Nord (SSN) upplöstes och avvecklades den 31 december 1998, kom delar av skolan att lokaliseras till Boden den 1 januari 1999 för att där bilda Markstridsskolan Boden. I Boden var detachementet samlokaliserat med Norrbottens regemente och Norrbottensbrigaden (MekB 19).

MARKSTRIDSSKOLAN KVARN

Den tidigare stridsskolan i Kvarn, Stridsskola Mitt, utgjordes av en mekaniserad skolbataljon, Grenadjärbataljonen. År 2000 överfördes bataljonen organisatoriskt till Skaraborgs regemente (P 4), men kvarstod som övningsbataljon i Kvarn. År 2005 reducerades bataljonen till ett förstärkt kompani, Grenadjärkompaniet. Skolverksamheten i Kvarn var tidigare inriktad på strid

i småbruten eller betäckt terräng. Sedan Försvarsmakten övergick till tvåbefälssystem, utbildar Markstridsskolan Kvarn specialistofficerare sedan 2009.

Grenadjärkompaniet är sedan 2016 är organiserat som 2. brigadspaningskompaniet, och är ett krigsförband vid Skaraborgs regemente (P 4).

MARKSTRIDSSKOLAN SKÖVDE

Markstridsskolan har sin huvudförläggning och stab i Skövde. I Skövde har skolan även en förbandsträningsssektion och en skoldel. Skoldelen i Skövde utgjordes ursprungligen av en mekaniserad skolbataljon, Västgöta bataljon, med kompanierna Laske- och Gudhem kompani. Skolverksamheten var ursprungligen inriktad på strid i öppen eller småbruten terräng. Markstridsskolan i Skövde utbildar bland annat taktiska officerare för strids- och stridsfordonstjänst.

Den 1 juli 2000 överfördes Markstridsskolan Boden, (MSS Boden) till Norrbottens regemente (I 19), och tilldelades namnet Utvecklingsenhet Vinter, med uppgiften att samordna och utveckla vinterutbildningen med övriga Norrlandsförband.

NULÄGE

Sedan den 1 januari 1999 ansvarar Markstridsskolan för utbildning av arméns blivande chefer.

Vid Markstridsskolan utbildas både specialist- och taktiska officerare. Specialistofficersutbildningen är 18 månader, och är huvudsakligen förlagd till Kvarn. Utbildningen till taktisk officer utgår från Militärhögskolan Karlberg, men utbildningen förläggs till Försvarsmaktens fack- och funktionsskola, och där Markstridsskolan tar emot kadetter med inriktning mot markstrid.

Totalförsvarets ammunitions- och minröjningscentrum (Swedec)

ALLMÄNT

Totalförsvarets ammunitions- och minröjningscentrum (Swedec) är ett försvarsmaktsgemensamt kunskapscentrum inom Försvarsmakten som verkat sedan 1998. Förbandsledningen är förlagd i Eksjö garnison i Eksjö

Efter det svenska engagemanget i Bosnien och Hercegovina under första delen av 1990-talet började utbildningen av enheter till utlandsstyrkan ta fart på allvar. Vid samma tid trädde Sverige fram som en alltmer betydande bidragsgivare till den humanitära minröjningen. Regeringen gav i samband med 1996 års försvarsbeslut Försvarsmakten i uppgift att inrätta ett gemensamt minröjningscentrum för totalförsvaret.

Centrumet var fullt organiserat den 1 januari 1998 under namnet Totalförsvaret ammunitions- och minröjningscentrum (Swedec), och fick efter omorganisationen den 1 juli 2000 sin nuvarande form.

Genom samma försvarsbeslut, kom arméns samtliga truppslagscentra att avvecklas den 31 december 1997. Detta ledde till att Arméns fältarbetscentrum avvecklades som enhet, och Arméns fältarbetsskola kom i stället inordnas från den 1 januari 1998 som en del i Totalförsvarets ammunitions- och minröjningscentrum (Swedec). Skolan antog därmed namnet Fältarbetsskolan. Genom försvarsbeslutet 2000 överfördes Fältarbetsskolan den 1 juli 2000 till att bli en del i Göta ingenjörregemente (Ing 2).

Swedec samarbetar med Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), Polismyndigheten och Sida, och med internationella organisationer som Geneva International Centre for Humanitarian Demining (GICHD), (nu nedlagda) International Test and Evaluation Program for Humanitarian Demining (ITEP) och Nordic Demining Research Forum (NDRF). På övningsfältet Ränneslätt finns idag ett stort inhägnat område där Swedec utbildar personal och utprovar ny minröjningsutrustning. Swedec har cirka 70 anställda.

Här använder ingenjörbandvagn 120 minplogen för att skapa väg genom minfält. Foto Försvarsmakten

Totalförsvarets skyddscentrum (SkyddC)

ALLMÄNT

Totalförsvarets skyddscentrum (SkyddC) är Försvarsmaktens kunskapscentrum för skydd mot CBRN-händelser. CBRN står för kemiska, biologiska, radiologiska och nukleära ämnen och innefattar allt från giftiga kemikalier till sjukdomsalstrande mikroorganismer och joniserande strålning.

De huvudsakliga uppgifterna för detta centrum är att:

- ansvara för produktion av specifika CBRN-förband,
- utbilda soldater, yrkesofficerare, personal och enheter inom Försvarsmakten och inom krisberedskapsområdet,
- ta fram utbildningsanvisningar, reglementen och utbildningshjälpmedel,
- bedriva studier och försök inom ansvarsområdet,
- utveckla materiel, metoder och organisation inom CBRN-området.

HISTORISK BAKGRUND

Centrumet har sitt ursprung från Gasskyddsskolan som fanns vid Svea livgarde och som i slutet av 1940-talet ombildades till Skyddsteknikerskolan. Den 1 juli 1953 bildades Arméns skyddsskola (SkyddS), som en fackskola inom Infanteriets skjutskola (InfSS) i Rosersberg. Även om skolan bar armén i sitt namn, antogs elever även från marinen och flygvapnet. Den 1 februari 1961 överfördes skolan organisatoriskt till Svea livgarde (I 1). Den 1 juli 1968 antogs namnet Försvarets skyddsskola. Skolan avskildes senare från Svea livgarde och underställdes Chefen för armén. Den 1 oktober 1981 knöts skolan till trängtrupperna, för att den 1 oktober 1984 bli en fackskola underställd Chefen för Svea livgarde. Den 1 juli 1988 avskildes dock skolan återigen från Svea livgarde och blev en självständig enhet under namnet Totalförsvarets skyddsskola.

I proposition 1987/88:112 föreslog regeringen för riksdagen att skolan skulle omlokaliseras till Umeå. Bakgrunden var att regeringen bedömde att den långsiktiga utbildningen i CBRN-krigföring, skulle gynnas bäst av en lokalisering till Umeå. Som förläggning fanns två alternativ, Kungsängens garnison och Umeå garnison. Båda garnisonerna hade lämplig stödproduktion för skolan, då skolan inte skulle ha några egna resurser för detta. ÖB förordade att skolan skulle kvarstå i Kungsängens garnison eftersom en lokalisering till Umeå garnison skulle medföra högre kostnader samt risken för att utbildningen skulle hämmas under en tvåårsperiod. Regeringen föreslog dock för riksdagen att skolan skulle förläggas till Umeå garnison, för att verka fullt ut senast från och med budgetåret 1992/1993.

I samband med att truppslagsinspektörerna med truppslagsavdelningar i arméstaben sammanlogs 1991 med arméns strids- och skjutskolor samt övriga truppslagsskolor, genom försvarsutredning 1988 och bildade funktionscentrum, kom även Totalförsvarets skyddsskola att organiseras som ett funktionscentrum. Dock bibehölls det tidigare namnet, Totalförsvarets skyddsskola.

NULÄGE

Genom försvarsbeslutet 2000 fick centrumet från den 1 juli 2000 det nya namnet Totalförsvarets skyddscentrum (SkyddC). Samtidigt blev centrumet huvudman för garnisonen, då Västerbot-

tens regemente avvecklades genom samma försvarsbeslut. Centrumet blev därmed en solitär inom garnisonen. Centrumet utvecklar materiel, metoder och organisation inom CBRN-skydd.

Arméns historiska bakgrund fram till 1994

Anm.: Läs gärna parallellt bilaga 1 (arméns härstamning) och bilaga 3 (von Konows uppsatser avseende armén fram till 1987).

INLEDNING OCH TIDEN FRAM TILL 1901

Som nämns i kapitlet Försvarsmaktens högsta ledningsstruktur kan landkrigsmaktens historia spåras till tidig medeltid. Ett avgörande dokument är Alsnö stadga från 1280 som reglerar rusttjänsten och som inför adelskapet i Sverige, det världsliga frälset. Uttrycket innebär att man var undantagen skatt, frälst från skatt, om man rekryterade soldater till rikets tjänst. Även ledarna för det andliga frälset, biskoparna, hade soldatuppbåd och såväl det världsliga som det andliga frälset började som följd av sin ställning uppföra borgar, så kallade fasta hus. Bestämmelser om att gå ”man ur huse” när fienden hotade hembygden fanns också i landskapslagarna, där även begreppet utgärdsmän nämns. Dessa män bildade de uppbåd som med landskapets stormäns tillåtelse kunde föras utanför landskapets gränser. Under senare delen av medeltiden blev det också vanligt att värvade krigare, landsknektar, rekryterades från utlandet, främst från Tyskland.

EN ARMÉ SKAPAS

Det brukar sägas att Livgardets historia kan härledas till Gustav Vasas livvakt på ”sexton smocke män” som bildades 1521, men det är först senare som en stående nationell armé började byggas upp i riket. Armén under Befrielsekriget (1521–23) hade bestått av landskapsuppbåd och några stormäns ryttarföljen samt av värvat utländskt krigsfolk, men genom valet av Gustav Vasa till kung 1523 bildades nu en stark centralmakt och embryot till en sammanhållen här kan skönjas. Kalmarunionen var slutgiltigt bruten och Sverige blev ett arvkungadöme, i stället för ett valkungadöme som tidigare.

Under perioden 1523–42 fanns ett mindre antal ständigt tjänstgörande trupper i Sverige, men de bestod mest av tyskar. Dackefejden (1542–43) ställde krav på större enheter och värvat utländskt krigsfolk var dyra i drift och inte alltid vana vid svenska förhållanden. Följden blev skapandet av inhemska styrkor, vilket bekräftades konstitutionellt av Västerås riksdag 1544. Den nya armén fick sina ryttare genom rusttjänst samt frivillig enrollering och sitt meniga folk genom utskrivning (huvuddelen) jämte värvning (gardet, slottsgarnisonerna och artillerimanskapet). Utskrivningarna och förbandsuppsättningarna sköttes vanligen av den statliga lokala förvaltningen, landshövdingarna, och genom detta blev den nationella stående armén från början integrerad i länsadministrationen och i samhället.

Kavalleriet och massan av infanteriet, rekryterades, rullfördes och tjänstgjorde i så kallade landsfanor och landsfänikor, nominellt om 1 000 respektive 500 man. Manskaper i dessa förband var alltså fast anställt, hade årslön och var militärt övat men de var bosatta i hemorten och tjänstgjorde inte under fredstid annat än under övningar. Så skapades en halvprofessionell och relativt manstark armé som kunde hållas krigsberedd utan att statskassan tömdes. Ständigt tjänstgörande var endast gardesförbanden (Drabantkåren och Stockholmsfänikan), slotts-

besättningarna och artilleribetjäningen. Artilleristerna var oftast utlandsvärvade civila tekniska hantverkare och ännu inte ett truppslag. Även Gustav Vasas och hans söners fästningsbyggare kom mestadels från utlandet. I krig tillfördes landsfänikorna och landsfanorna befäl från gardesförbanden, där fanns de verkligt professionella officerare som oftast hade utländsk bakgrund.

Erik XIV genomförde under sin regeringstid 1560–68 en militär reformverksamhet som berörde bland annat arméns organisation. Han försökte att skapa en reglementerad stridstaktik för både infanteriet och kavalleriet och i samband med det gjordes fänikan och fanan till normala stridsenheter med bestämd personalstyrka om 525 knektar respektive 300 ryttare. Under Karl IX reducerades antalet ryttare till 120, men förutom det genomfördes inga större organisatoriska förändringar efter Eriks avsättning och innan Gustav II Adolfs tid.

30-ÅRIGA KRIGETS ARMÉ

Mellan åren 1613 och 1634 fick armén en taktisk och administrativ organisation som i strukturen delvis bestod till 1990-talet och i viss mån än idag. Utvecklingen berodde på utrikespolitiken och kungens revolutionerande nya stridstaktik men rikets ekonomiska förutsättningar var naturligtvis starkt bestämmande. Konflikterna med Danmark och Polen-Litauen var ett arv från fadern men den unge kungen lyckades sluta fred med Ryssland 1617 och kunde därmed koncentrera sig på kriget på kontinenten.

Den krigiska expansionspolitiken fordrade en slagkraftig armé, men för segern vid Breitenfeldt 1631 saknades finansiella resurser att värva utländska yrkessoldater i någon större utsträckning. Innan dess måste armén till största delen rekryteras genom utskrivning och utbildas i hemlandet. För denna utbildning krävdes en stor professionell svensk befälskår. Kungens taktiska system förutsatte också en organisation där infanteri, kavalleri och artilleri agerade helt integrerat samt en stridsenhet vid infanteriet som var lätt att manövrera på slagfältet men samtidigt inte riskabelt liten. På kontinenten var den vanliga infanterienheten den så kallade "tertian" om 1 600 man.

För rekrytering av infanteriet var Sverige från 1617 till slutet av 1630-talet indelat i sex landskapsregementen som i sin tur skulle organisera tre fältregementen vardera, som i sin tur skulle bestå av åtta kompanier om 150 man. Ett fältinfanteriregemente skulle alltså bestå av sammanlagt 1 200 man, en regementsstyrka som kom att bestå ända till införandet av den allmänna värnplikten 1901.

Dessa fältregementen blev under perioden 1627–34 snart rekryteringsorgan själva och fick då ett län eller landskap som rekryteringsområde. På detta sätt tillkom de äldsta landskapsregementena vid infanteriet, vilka kom att få en mycket lång existens.

De infanteriregementen som fastställdes i 1634 års regeringsform var inom egentliga Sverige:

<i>Upplands regemente</i>	<i>Älvsborgs regemente</i>
<i>Skaraborgs regemente</i>	<i>Västgöta-Dals regemente</i>
<i>Södermanlands regemente</i>	<i>Västmanlands regemente</i>
<i>Kronobergs regemente</i>	<i>Västerbottens regemente</i>
<i>Jönköpings regemente</i>	<i>Kalmar regemente och</i>
<i>Östgöta regemente</i>	<i>Närke-Värmlands regementen samt</i>
<i>Hälsinge regemente</i>	<i>Dalregementet.</i>

De rekryterades som nämnts genom utskrivning med undantag av Dalregementet. Detta regemente uppsattes, enligt avtal med kronan 1621, genom rotering (se nedan) mot att landskapet blev befriat från utskrivningar.

Den normala stridsenheten under 30-åriga kriget var för infanteriet skvadronen, en benämning som senare avlöstes av begreppet bataljon – som blev en bestående organisationsform – om fyra kompanier. En högre organisationsform fick namnet brigad, en sammansättning av två fältregementen (fyra skvadroner).

Kavalleriet uppsattes genom frivillig enrolling där ryttaren kunde vara en hemmansägare som mot skattefrihet och andra privilegier tjänstgjorde med egen häst och mundering. Rytta- ren kunde också vara rekryterad av en rusthållare som mot skattefrihet utrustade denne och avlönade honom.

Enligt regeringsformen var kavalleriregementena fyra om åtta kompanier á 125 man, nämligen: Upplands-, Östgöta-, Västgöta- och Smålands ryttare.

Den normala stridsenheten vid kavalleriet var under Gustav II Adolfs tid skvadronen, sammansatt av fyra kompanier. Mot slutet av seklet kom benämningen skvadron att överföras till det som tidigare kallats kompani. År 1667 upphöjdes Upplands ryttare till Livregementet till häst.

Artilleriets viktiga funktion i Gustav II Adolfs taktiska system kom att medföra att personalen utökades kraftigt och utbildades för aktivare insatser på slagfältet och inte enbart vid belägringar som tidigare ofta varit fallet. Manskaper övergick från att ha varit hantverkare och hantlangare till att bli soldater. År 1623 uppsattes i Stockholm ett kompani som centralt organ för utbildning av befäl och manskap för både artilleriet i rikets fästningar och fältartilleriet, som var administrativt indelat i ett antal så kallade fältstater med ett varierande antal kompanier och stridsorganisatoriskt integrerat med infanteriet. Också denna reform bidrog till att göra artilleriet till en militariserad kår.

Samtidigt som artilleriet utvecklades anställdes "ingenjörer", det vill säga de skolade kart- ritarna, fästningsarkitekterna, broläggarna med flera, i militära administrationsenheter – fält- stater. År 1641 blev de en särskild personalkår inom armén, Fortifikationen.

I sammanhang med framväxten av en stor och nationellt rekryterad kår av professionella militärbefäl uppbyggdes en befälsorganisation av i det stora hela modern karaktär. Hierarki och titulatur blev fast reglerad och varje befattningstyp tilldelades bestämda ansvarsområden.

Lönen tillmättes efter befattningens rang och dess särskilda kompetenskrav. Den nationella armén fick en allt fastare ram.

Trots framväxten av den nationella armén upphörde dock inte värvningen av utländska soldater, som mot slutet av 30-åriga kriget kom att utgöra merparten av fältarmén. Även inflödet av utlandsfödda officerare var stort. Dessa kom från de nya tyska och baltiska besittningarna men även från andra länder, till exempel Skottland. Vad gäller arméns storlek har den beräknats till 15 000 man 1595, 45 000 man 1630 och 70 000 man 1650. Siffrorna gäller alltså de nationella styrkorna.

DET STÅNDIGA KNEKTEHÅLLET

Efter Skånska kriget 1676–79 inledde Karl XI en ny reformperiod vars viktigaste resultat blev den indelta armén, Krigsmaktens ryggrad fram till värnpliktens införande. Här skall dock påpekas att indelningsverket egentligen gällde hela statsförvaltningen. Beslutet fattades vid 1680 års riksdag och innebar i korthet att kronan slöt kontrakt med menigheten i landskap efter landskap om att gårdar med en viss skattekraft skulle rekrytera en soldat redan i fredstid och på så sätt undgå utskrivningar. Dessa gårdar sammanfördes i rotar vars storlekar kunde skifta stort mellan landskapen. I Östergötland behövdes kanske bara två gårdar för att bilda en rote medan det i Hälsingland kanske krävdes åtta. Den indelte soldaten skulle få ett eget torp att bruka, en viss kontantlön och visst underhåll från sina rotebönder. Kontrakt skrevs för ett visst antal år och soldaten skulle övas regementsvis årligen på de olika regementenas mötesplatser och kompanivis oftare. Systemet infördes landskap efter landskap i huvudsak under 1680-talet och detaljbestämmelserna kunde skilja sig mellan regementena och landskapen. Knektehållet kom att beröra infanteriet eftersom kavalleriet redan organiserades genom rusthåll.

Jämsides med knektehållet fanns också värvade, mer eller mindre heltidstjänstgörande regementen, som Livgardet, fästningsgarnisonerna och regementena i de tyska och baltiska besittningarna samt artilleriet. Det senare organiserades i ett stort regemente med ett antal kompanier. De värvade regementena var avlönade även om lönen kunde utbetalas i naturaförmåner.

Indelningsverkets officerare avlönades genom boställen där merparten bestod av de gårdar som tidigare donerats till högadeln men som nu konfiskerats genom Karl XI:s reduktioner. Då hans arbete med indelningsverket var genomförd hade till varje officers- och underofficersbefattning vid landskapsregementena anslagits en kvantitativ och efter tjänstegraden reglerad, ständigt utgående naturalön i form av ett boställe med dess avkastning samt en större eller mindre mängd hemmansräntor det vill säga skatt i natura, nästan uteslutande spannmål. Räntorna kunde även utgå i pengar efter spannmålets marknadsvärde. Under inflationsperioder var systemet därmed utomordentligt fördelaktigt för löntagarna.

Var då indelningsverket ett effektivt system? Kostnaderna var till största delen osynliga i statsbudgeten men bör under 1700-talet uppgått till 30–40 % av statens inkomster och dessa medel kunde måhända ha använts på ett effektivare sätt. Systemet byggde också på att ha den indelta armén under fredstid övades ofta, realistiskt och i slagordning, men så skedde egentligen bara under Karl XI:s tid. Under de följande seklen kan den indelte soldaten karaktäriseras som jordbrukare som var deltidsanställd militär.

KARL XII:S ARMÉ

Vid det Stora nordiska krigets utbrott år 1700 bestod armén av fyra organisatoriskt skilda truppslag: infanteriet, kavalleriet/dragonerna, artilleriet och fortifikationen. Begreppet dragoner hade tillkommit mot slutet av seklet och benämningen innebar egentligen soldater som förflyttade sig till häst men som stred avsuttna. Skillnaden mellan dragoner och ryttare kom att bli mycket flytande under det kommande seklet.

Den minsta administrativa enheten vid infanteriet och kavalleriet inklusive dragonerna var kompaniet om 150 respektive 125 man och den största var regementet om normalt åtta kompanier. Inom det vi idag kallar Sverige fanns det 15 regementen indelt infanteri – de ovan namngivna landskapsregementena med det nytilkomna Jämtlands regemente – och tio indelta kavalleri- eller dragonförband. Utökningen av kavalleriet berodde främst på landvinningarna efter freden i Roskilde 1658. Förbanden var:

<i>Norra skånska kavalleriregementet</i> <i>Södra skånska kavalleriregementet</i> <i>Bohusläns dragoner (fyra kompanier)</i> <i>Riksänkdrottningens (Bohuslän och Halland)</i> <i>Jämtlands kavallerikompani</i> <i>Adelsfanan (fyra kompanier uppsatta genom adelns rusttjänst)</i>	<i>Livregementet till häst (12 kompanier uppsatta i Uppland, Västmanland och Närke)</i> <i>Östgöta kavalleriregemente</i> <i>Västgöta kavalleriregemente och Smålands kavalleriregemente.</i>
---	---

Härtill kom inom det egentliga Sverige Livgardet (12 kompanier) och några regementen värvat garnisonsinfanteri i södra och västra delen av landet samt Drabantkåren om 200 ryttare. Vid krigsutbrottet torde armén ha uppgått till cirka 35 000 indelta soldater (motsvarande) och 30 000 värvade.

I strid formerades infanteriet i bataljoner om fyra kompanier och kavalleriet om två kompanier, det vill säga 600 respektive 250 man vid full styrka. Som högre taktisk enhet användes den normala slagordningens underavdelningar: Centerns första och andra ”träffen” (linje) i fråga om infanteriet, första och andra ”träffen” av högra respektive vänstra flygeln vad gällde kavalleriet.

Artilleriet, där personalen i sin helhet var värvad, var i fredstid organiserat i ett 22 kompanier stort regemente med chefen i Stockholm (på Artillerigården) och personalen fördelad över riket med drygt tre fjärdedelar i egentliga Sverige på 31 befästa platser (garnisoner). I krig uppsattes med personal från kompanierna i Stockholm och Jönköping liksom tidigare så kallade fältstater, en för varje krigsskådeplats. Någon fast bemannad stridsenhet existerade egentligen inte men inför fältslag och anfall på befästa platser formerades vanligen ett antal batterier, som redan var den gängse benämningen på enheter av samordnat skjutande artilleripjäser, vanligen fyra till sex kanoner.

Fortifikationen var sammansatt av värvade officerare (39 stationerade inom egentliga Sverige 1699) samt civil personal, skrivare, arbetsförmän, hantverkare och liknande, som i fredstid var anställda vid rikets fästningar och befästningsarbeten arbetsmanskap kommenderades från

Karolinskt infanteri under anfall. Konstnär och foto Jonas Comba.

infanteriet eller anställdes från befolkningen i närområdena. Vid krigstillstånd organiserades fältstater med endast officerare som personal. Dessa användes för alla slags fältarbeten och ofta för vad som senare kom att kallas stabstjänst, till exempel spaningsföretag och marschplanläggning.

Indelningsverket innebar dock bara delvis en lösning av fältarméns rekryteringsproblem. Den indelta armén räckte kvantitativt inte till för långvarig krigföring och för operationer på flera krigsskådeplatser samtidigt. Regeringen var trots den ansträngda utvecklingen lagligt förhindrad att utöka härens styrka på det billigaste och administrativt enklaste sättet, det vill säga genom utskrivning. Karl XII var tvungen att genomföra massvärvningar utomlands (infanteri, dragoner och lätt kavalleri) och att uppsätta så kallade tre-, fyr- och femmännings-regementen i stort antal. Dessa senare rekryterades på så sätt att tre, sedan fyra och slutligen fem rotar eller rusthållare "övertalades" att gemensamt skaffa kronan en ny knekt respektive ryttare. Under frihetstiden och den gustavianska tiden prövades den så kallade vargeringen som metod att snabbt förstärka armén vid ett krigsutbrott. Metoden innebar att två rotar respektive rusthållare i förening tog på sig att redan i fredstid ständigt hålla en rekryt till hands som personalersättning eller för uppsättandet av nya förband. Denne soldat skulle i fredstid genomgå viss utbildning och övning vid hemtraktens regemente. Vargeringen avskaffades 1810 och i dess ställe kom ett riksdagsbeslut om att infanteriet vid krigsfara skulle utökas genom tillfällig rotering på all jordegendom som inte innefattade rusthåll eller som redan tidigare var roterad.

LÅNGSAMT REFORMARBETE

Freden i Nystad 1721 avslutade det stora nordiska kriget. Som påtryckningar skedde flera omfattande härjningar längs den svenska kusten.

Från 1721 inträdde en period av stiltje i arméns utveckling fram till vad som kallas Hattarnas ryska krig 1741–43. Det dåligt förberedda kriget resulterade i landförluster i Finland men ledde till skapandet av Skärgårdsflottan eller Arméns flotta som tillkom 1756 och upphörde 1823. Ansvar för Skärgårdsflottan kom att växla mellan Amiralitetskollegium och Krigskollegium. Erfarenheterna från kriget pekade också på behovet av en central fästning till försvar av Finland och det närmast gigantiska byggnadsprojektet Sveaborg inleddes 1748.

Pommerska kriget, som utspelades 1757–62, visade att armén behövde lätt kavalleri, husarer, för spaning, skydd för egna transporter och räder mot fiendens kommunikationer. Även behovet av dragoner, alltså kavalleri som övats för strid till fots, blev tydligt. Kriget i stort blev ett misslyckande men likväl en framgång för Skärgårdsflottan även om svagheten med dess korta aktionsradie visade sig.

Kriget i Finland 1788–90 blev en ny demonstration av dessa behov och fördjupade dessutom insikten om hur fördelaktigt det var att kunna förfoga över lätt infanteri och jägarförband i mängd vid krigföring i skogrika trakter, på militärspråk betäckt terräng. Samtidigt framstod kavalleri av traditionell typ, alltså tungt rytteri för anfall i öppen terräng, som umbärligt eftersom det efter hand framstod som mindre sannolikt att armén skulle komma att sändas till kontinenten. Detta skedde dock under krigen i Tyskland 1805–1810 och 1813.

Dessa erfarenheter och omvärderingar fick visst genomslag i arméns organisation under åren 1757 till 1822. Smålands kavalleriregemente och Norra skånska kavalleriregementet (uppsatt 1658) blev först lätta dragoner och sedan husarer. Södra skånska kavalleriregementet (även det uppsatt 1658) gjordes till dragoner, Östgöta kavalleriregemente blev infanteri och Västgöta kavalleriregemente likaså. Det stora Livregementet till häst splittrades i tre kårer, bestående av dragoner, lätta dragoner (senare husarer) och lätt infanteri. Bohusläns dragoner blev infanteri och Jämtlands infanteriregemente blev fältjägare, dess kavallerikompani blev jägare till häst. Dessutom uppsattes ett antal lätta truppförband genom värvning av vilka flera kom att ha en lång existens under skiftande namn: Husarregementet 1757 (senare Kronprinsens husarregemente), Finska lätta dragonkåren 1770 (Livgardet till häst från 1806) och Värmlands fotjägarbataljon 1790 (senare Värmlands fältjägarbataljon).

Även Artilleriregementet reformerades och delades 1794 i Svea, Göta, Wendes och Finska artilleriregementena.

Här ska erinras om de värvade förbanden som ofta, men inte alltid, bar sin regementschefs namn. För att ta år 1788 som exempel fanns då, förutom Livgardet, följande värvade förband: Konungens eget värvade regemente, Drottningens livregemente, Änkedrottningens livregemente, Sprengportens värvade regemente, Psilanderhielms värvade regemente, Saltzas värvade regemente, Flemings värvade regemente och Savolax fotjägarbataljon. De värvade regementena tjänstgjorde vanligen som garnisons- och/eller fästningstrupp och det var vanligt att en del av dessa regementen var tillåtna under sin tjänstgöring. Det var i princip bara under krigstid som ett värvat regemente var fulltaligt.

I sammanhanget skall också nämnas att i denna skrift behandlas främst regementena i den västra riksdelen men att armén, för att åter ta 1788 som exempel, också bestod av de indelta förbanden Nylands dragonregemente, Karelska dragonkåren, Åbo läns regemente, Björneborgs regemente, Tavastehus regemente, Savolax lätta infanteriregemente, Kymmenegårds lätta infanteribataljon, Nylands infanteriregemente och Österbottens regemente.

Förlusten av Finland 1809 innebar också att dessa nyss nämnda regementen upplöstes och för att i någon mån täcka dessa förluster uppsattes ett par nya infanteriregementen, främst Norra skånska och Södra skånska regementena 1811.

VÄRNPLIKTENS FÖREGÅNGARE

Kungens urgamla rätt att uppbåda varje stridsduglig man till försvar mot fientlig invasion kvarstod även efter indelningsverkets införande. Uppbåd togs i anspråk i Finland 1713–14, i Värmland och på Ostkusten 1719, i Finland 1742 samt i Dalarna och Värmland 1788. Denna ”kungens rätt” användes också för att legitimera Gustav IV Adolfs utskrivning av det så kallade lantvärnet 1808 som omfattade 30 000 ogifta män i åldern 18–25 år. Lantvärnets olyckor, administrativ vanskötsel och lidande kom att skapa en varaktig djup ovilja mot alla slags värnpliktsystem bland landsbygdens befolkning, som hade att leverera huvuddelen av de utskrivna. Till exempel dog över 20 % av de utskrivna i epidemier.

Rikets politiska ledning, som från 1810 dominerades av en fransk före detta marskalk, hade dock tagit stort intryck av de franska värnpliktiga massarméerna. Man såg organiseringen av en fredsövad reserv av värnpliktiga som den finansiellt bästa metoden att göra armén tillräckligt stark i krig.

År 1810 avskaffades det tidigare reservsystemet och 1812 genomdrevs ett riksdagsbeslut som införde nationalbeväringen, en värnplikt för män i åldern 20–25 år dock med vissa undantag. Beväringmännen skulle användas som ersättnings eller förstärkningspersonal vid de redan existerande förbanden. Ett infanteriregemente avsågs gå i fält med tre, i stället för två, bataljoner om 600 man vardera och med beväringmännen jämnt fördelade på bataljonerna, instuckna bland stamsoldaterna.

Beväringsmännens utbildningstid, 12 dagar, som 1858 ökades till 30, 1885 till 42 och 1892 till 90 – var enligt alla sakkunniga för kort för att kunna göra dem fältdugliga i krig. Bönderna, som i praktiken hade beslutsmakten i frågan, var emellertid ovilliga att förlänga den. Deras stånd hade för all framtid åtagit sig rotering, det vill säga att rekrytera och underhålla största delen av fältarméns infanteri och beväringinstitutionen skulle komma att fungera som en form av utskrivning om den tog deras söner och drängar till långvarig militärtjänst.

Under 1860-talet kom armérekryteringsfrågan att väsentligt ändra karaktär. Preussens segrar under krigen 1864, 1866 och 1870–71 hade visat slagkraften hos en värnpliktsarmé med lång övningstid. Samtidigt började allt fler ledande politiker och officerare att inse att riket måste få en väsentligt starkare armé och att detta vore militärt och finansiellt möjligt endast genom att den indelta och värvade armén ersattes av en långtidsövad värnpliktsarmé. Bönderna, som behärskade den efter representationsreformen 1865 införda andra kammaren, motsatte sig reformen om den inte förenades med en radikal omläggning av skattebördorna som i stor utsträckning belastade deras egendom. En sådan beskattningsreform måste delvis komma att

finansieras av de samhällsklasser vars intressen bevakades av första kammaren vilket också komplicerade frågan. Den framväxande arbetarrörelsen kopplade samtidigt värnpliktsfrågan till frågan om allmän rösträtt under valspråket ”en man, en röst, ett gevär”. Den stora härordningsreformen 1901 blev inte möjlig förrän bönderna fått som de ville i skattefrågan och majoriteten tagit intryck av Rysslands alltmer imperialistiska politik och den skärpta konflikten med Norge i unionsfrågan.

Samtidigt som beväringsmännens utbildningstid stegvis förlängdes utsträcktes värnpliktsåldern, 1885 till 12 år och 1892 till 20 år. De sista sex respektive åtta åren skulle den värnpliktige dock inte tillhöra beväringen utan i stället vara tjänstgöringsskyldig i den 1885 inrättade landstormen. Denna organisation, som uteslutande hade som uppgift att sätta upp lokalförsvarsförband i händelse av krig, representerade ett medvetet försök att samtidigt modernisera och vitalisera den urgamla folkuppbådstanken.

NYA OCH NYGAMLA TRUPPSLAG

Som tidigare nämnts var Fortifikationen en kår av uteslutande befäl, officerare och från 1739 även underofficerare. Arbetsmanskapet erhöles genom kommenderingar från infanteriet, ofta från de värvade regementena. Kommenderingssystemet visade sig med tiden allt mindre funktionellt och under senare delen av 1700-talet och tidiga 1800-talet organiserade Fortifikationen värvade förband med specialutbildad trupp, benämnda pionjärer, pontonjärer eller sappörer (efter franskans ”sapeur” – skansgrävare). Dessa förband används för fält- eller fästningsarbete men upplöstes efter att fästningsarbetet var utfört eller fälttåget avslutat. Först 1855 började en fast ingenjörtrupporganisation byggas upp. Då uppsattes ett kompani sappörer som 1867 utökades till tre och då fick namnet Pontonjärbataljonen. Ett 1871 organiserat fältsignalkompani – början till signaltrupperna – blev snart deras fjärde kompani och 1873 uppsattes ännu ett fältarbetsförband, Sappörbataljonen. Denna förlades till Karlsborgs fästning som var under byggnad.

År 1892 fick dessa förband officiellt den kollektiva benämningen Ingenjörtrupperna, nu benämnda Svea respektive Göta ingenjörbataljon. Samtidigt tilldelades bataljonerna var sitt bromaterielkompani och signalkompaniet omdöptes till fälttelegrafkompaniet. Personalen var värvad och dess officerare kom från Fortifikationen.

Det dröjde ända till 1870-talet innan moderniseringen av arméns underhållstjänst i fält kom igång. Den reform som ansågs vara mest angelägen, nämligen att organisera och utbilda särskilda trängtrupper, förverkligades först 1885. Då uppsattes en värvad trängbataljon i Stockholm bestående av ett trängkompani för transport- och förrådstjänst samt ett sjukvårdskompani. År 1891 fick bataljonen namnet Svea trängbataljon och samma år uppsattes Göta trängbataljon i Karlsborg. Följande år sattes Wendes trängbataljon upp i Landskrona och Norrlands trängbataljon i Sollefteå. Uppsättningen av trängtruppförband förbättrade arméns organisatoriska krigsberedskap väsentligt men den materiella beredskapen för ett krigsutbrott (lagring av livsmedel och ammunition med mera) förblev jämförelsevis dålig.

Artilleriet var förvisso inte något nytt truppslag med genomgick likväl en förnyelse under 1800-talets slut. Sedan 1892 fanns det sex regementen, Svea artilleriregemente i Stockholm, Upplands i Uppsala, Göta i Göteborg, Smålands i Jönköping, Wendes i Kristianstad och Norrlands i Östersund. Alla dessa var fältartilleri, bestående av två divisioner med vardera tre åkande batterier

om sex pjäser. Wendes artilleriregemente hade dessutom en division om två ridande batterier, där pjäserna drogs av flera hästar och bemanningen var uppsutten. Därtill kom fästningsartilleriet, Vaxholms artillerikår från 1892 med fyra kompanier och Karlsborgs artillerikår med två kompanier. Dessutom fanns Gotlands artillerikår med två fält- och ett fästningsartillerikompani. Samtliga artilleriförband var inlogerade i nybyggda kaserner, i flera fall med slottsliknande arkitektur.

1901 ÅRS HÄRORDNING

Den nya härordningen innebar inte bara införandet av allmän värnplikt utan också att ett antal nya förband organiserades och eftersom den indelta arméns lägerplatser i regel var olämpliga att använda året om blev det nu också nödvändigt att bygga moderna kaserner. Värnplikten blev därför av stor socioekonomisk betydelse för lokalsamhället. Artilleriregementena hade fått nya kaserner under 1890-talet och nu var det de övriga förbandens tur. I många fall blev det också dragkamp mellan olika städer om var ett regemente eller en kår skulle förläggas. Man eftersträvade en utspridning över hela landet, närhet till övningsterräng och goda kommunikationer – järnväg. Kasernbyggnationerna blev föremål för stora diskussioner om olika typer av kaserner, bästa hygieniska förutsättningar och liknande. Cirka 55 nya kasernetablissemang uppfördes från 1901 till början av 1920-talet. I flera fall användes tillfälliga lokaler för inhysning av soldaterna i väntan på att kasernerna stod färdiga.

Särskilt i Boden, där fästningen (som egentligen bestod av ett antal fort) började byggas år 1900 kom denna koncentration av soldater att spela en stor roll.

De nya moderna kasernerna kom att medföra bättre levnadsförhållanden för soldaterna som i hemmen sällan upplevde tre mål mat om dagen, gasljus, centralvärme och rinnande vatten.

Ungefär samtidigt med detta infördes nya vapen, 6,5 mm karbin m/94 och 6,5 mm gevär m/96. Även artilleriet fick ny materiel, till exempel 7,5 cm kanon m/02 och 10,5 cm haubits m/10. I sammanhanget skall påpekas att armén fortfarande var beroende av hästen, både som riddjur och dragdjur. Vid ett mobiliserat infanteriregemente om cirka 3 000 man ingick till exempel 130 hästar.

Riksdagsbeslutet innebar att indelningsverket skulle avskaffas med början från 1904 och att systemet med värvade förband ersattes av volontärer vid varje regemente eller kår. Volontärbeställningarna vid ett infanteriregemente skulle vara 360. För huvuddelen av de värnpliktiga, infanteristerna, innebar härordningen att tjänstgöringen blev 240 dagar, fördelade på en första tjänstgöring om 150 dagar samt tre repetitionsövningar om 30 dagar under tre år i följd. Systemet infördes i etapper under 1902–1907.

Armén kom att få nedanstående organisation, indelad i sex arméfördelningar samt Bodens och Gotlands trupper. Numrering av förbanden hade införts på 1810-talet och varje infanteriregemente bestod av tre bataljoner med undantag av Karlskrona och Vaxholms grenadjärregementen som hade två bataljoner. Kavalleriet hade fem skvadroner med undantag av Skånska dragonregementet och Skånska husarregementet som hade 10 skvadroner vardera. Artilleriförbandens organisation har berörts tidigare. Se följande tabell.

<i>Svea livgarde I 1, Stockholm</i> <i>Göta livgarde I 2, Stockholm</i> <i>Livregementets grenadjärer I 3, Örebro</i> <i>Första livgrenadjärregementet I 4, Linköping</i> <i>Andra livgrenadjärregementet I 5, Linköping</i> <i>Västgöta regemente I 6, Vänersborg</i> <i>Karlskrona grenadjärregemente I 7, Karlskrona</i> <i>Upplands infanteriregemente I 8, Uppsala</i> <i>Skaraborgs regemente I 9, Skövde</i> <i>Södermanlands regemente I 10, Strängnäs</i> <i>Kronobergs regemente I 11, Växjö</i> <i>Jönköpings regemente I 12, Jönköping</i> <i>Dalregementet I 13, Falun</i> <i>Hälsinge regemente I 14, Gävle</i> <i>Älvsborgs regemente I 15, Borås</i> <i>Hallands regemente I 16, Halmstad</i> <i>Bohusläns regemente I 17, Uddevalla</i> <i>Västmanlands regemente I 18, Västerås</i> <i>Norrbottens regemente I 19, Boden</i> <i>Västerbottens regemente I 20, Umeå</i> <i>Kalmar regemente I 21, Eksjö</i> <i>Värmlands regemente I 22, Karlstad</i> <i>Jämtlands fältjägarregemente I 23, Östersund</i> <i>Norra skånska infanteriregementet I 24, Kristianstad</i> <i>Södra skånska infanteriregementet I 25, Lund/Revingehed</i> <i>Vaxholms grenadjärregemente I 26, Vaxholm</i> <i>Gotlands infanteriregemente I 27, Visby</i> <i>Västernorrlands regemente I 28, Sollefteå</i>	<i>Livgardet till häst K 1, Stockholm</i> <i>Livregementets dragoner K 2, Stockholm</i> <i>Livregementets husarer K 3, Skövde</i> <i>Smålands husarregemente K 4, Eksjö</i> <i>Skånska husarregementet K 5 med: Helsingborg (fem skv), Landskrona (tre skv) och Uppsala (två skv)</i> <i>Skånska dragonregementet K 6, Ystad</i> <i>Kronprinsens husarregemente K 7, Malmö</i> <i>Norrlands dragonregemente K 8, Umeå</i> <i>Svea artilleriregemente A 1, Stockholm</i> <i>Göta artilleriregemente A 2, Göteborg</i> <i>Wendes artilleriregemente A 3, Kristianstad</i> <i>Norrlands artilleriregemente A 4, Östersund</i> <i>Upplands artilleriregemente A 5, Uppsala</i> <i>Smålands artilleriregemente A 6, Jönköping</i> <i>Gotlands artillerikår A 7, Visby</i> <i>Boden-Karlsborgs artilleriregemente A 8, Boden och Karlsborg</i> <i>Positionsartilleriregementet A 9, Stockholm</i> <i>Svea ingenjörkår Ing 1, Stockholm</i> <i>Göta ingenjörkår Ing 2, Karlsborg</i> <i>Fälttelegrafkåren Ing 3, Stockholm</i> <i>Bodens ingenjörkår Ing 4, Boden</i> <i>Svea trängkår T 1, Örebro</i> <i>Göta trängkår T 2, Skövde</i> <i>Norrlands trängkår T 3, Sollefteå</i> <i>Skånska trängkåren T 4, Hässleholm</i> <i>Västmanlands trängkår T 5, Sala</i> <i>Östgöta trängkår T 6, Linköping</i>
---	---

Arméns hela mobiliseringsstyrka torde 1905 ha uppgått till 110 000 man, 27 000 hästar och 250 artilleripjäser. I dessa siffror ingår inte fästningsbesättningar, vissa underhållsförband, garnisonstrupper och landstorm.

FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Första världskrigets utbrott i augusti 1914 medförde beredskapshöjningar men inte allmän mobilisering. Däremot inkallades landstormen för att svara för bevakning men den hemför-ovades under hösten. I stället organiserades så kallade skyddstrupper i bataljonsförband, sammansatta en halv bataljon från två olika regementen. Dessa förlades i olika omgångar vid gränser, kuststräckor och andra utsatta platser.

En ny härordning beslutades 1914 som innebar vissa förstärkningar. Övningstiden för infanteriet utökades till att omfatta en utbildningstid om 340 dagar, delade på 250 dagars grundutbildning och tre repetitionsövningar om 30 dagar vardera.

De omfattande inkallelserna kom att utgöra en svår belastning på soldaterna samtidigt som livsmedelsbristen i samhället ökade, vilket även kom att påverka Krigsmakten. Viss politisk oro förekom också mot slutet av beredskapstiden. Svårast belastning för Krigsmakten kom dock att utgöras av spanska sjukan, som utbröt under hösten 1918 i samband med de sedvanliga repetitionsövningarna. Västmanlands regemente var hårdast drabbat med 88 döda.

Redan innan krigsutbrottet hade moderniseringsprocessen fortsatt bland annat genom införandet av kulspruta m/14. Dessa nya vapen innebar också organisationsförändringar i fältinfanteriregementena.

I februari-maj 1918 genomfördes den så kallade Ålandsexpeditionen för att skydda den åländska civilbefolkningen mot övergrepp från de ryska styrkorna där vars disciplin mer eller mindre upplösts efter den ryska revolutionens utbrott. Sedan tyska styrkor ankommit till ögruppen återkallades den svenska expeditionen i början av mars. På svensk sida deltog delar av Kusteskadern, en halv bataljon ur Göta livgarde och en kulspruteavdelning ur Vaxholms kustartilleriregemente. Inga våldsamheter utspelade sig.

FRED OCH NEDRUSTNING GENOM 1925 ÅRS FÖRSVARSBESLUT

Redan strax efter stilleståndet i november 1918 genomfördes reduceringar inom Krigsmakten av flera olika skäl, bland annat ekonomiska. De värnpliktigas utbildningstid minskades till 135 dagar och repetitionsövningarna till 50 dagar och redan 1919 minskades den första tjänstgöringen till 90 dagar. Senare tillsattes utredningar för att utarbeta förslag till ny organisation av Krigsmakten.

Krigströttheten liksom fredsoptimismen var stor i Europa och stora förhoppningar knöts också till det nybildade Nationernas förbund (NF). Några utrikespolitiska hot tycktes inte föreligga och 1925 fattades ett försvarsbeslut som resulterade i 1927 års härordning som i sin tur innebar en halvering av arméns styrka. Till exempel reducerades de tre skånska kavalleriregementena om tillsammans 25 skvadroner till ett regemente om fem skvadroner. En ljuspunkt var visserligen att ett självständigt flygvapen bildades, som dock saknade varje form att operativ doktrin.

Den nya härordningen innebar även en sammanlagd utbildningstid om 140 dagar och repetitionsövningarna slopades praktiskt taget. Dessutom infördes den så kallade kategoriklyv-

ningen som undantog en tredjedel av de värnpliktiga från tjänstgöring. Ett antal regementen sammanslogs med andra och vissa drogs in vilket ledde till förändringar av namn och numre-ringar.

Armén fick till följd av beslutet följande fredsorganisation i jämförelse med tidigare

INFANTERIET:

<i>Svea livgarde I 1</i>	<i>Älvsborgs regemente I 15</i>
<i>Göta livgarde I 2 – en bataljon i Stockholm och en i Vaxholm</i>	<i>Hallands regemente I 16</i>
<i>Livregementets grenadjärer I 3</i>	<i>Bohusläns regemente I 17</i>
<i>Livgrenadjärregementet I 4 – sammanslagning av Första och Andra livgrenadjärregementet</i>	<i>Västmanlands regemente I 18 – indraget</i>
<i>Västgöta regemente I 6 – indraget</i>	<i>Norrbottnens regemente I 19</i>
<i>Karlskrona grenadjärregemente I 7 – indraget</i>	<i>Västerbottens regemente I 20</i>
<i>Upplands regemente I 8</i>	<i>Kalmar regemente I 21 – sammanslaget</i>
<i>Skaraborgs regemente I 9</i>	<i>Värmlands regemente I 22</i>
<i>Södermanlands regemente I 10</i>	<i>Jämtlands regemente I 23 – nytt nummer I 5</i>
<i>Kronobergs regemente I 11 – en bataljon i Växjö och en i Karlskrona</i>	<i>Norra skånska regementet I 24 – nytt nummer I 6</i>
<i>Jönköpings- Kalmar regemente I 12 – Eksjö, sammanslagning</i>	<i>Södra skånska regementet I 25 – nytt nummer I 7</i>
<i>Dalregementet I 13</i>	<i>Vaxholms grenadjärregemente I 26 – indraget</i>
<i>Hälsinge regemente I 14</i>	<i>Gotlands infanteriregemente I 27 – Gotlands infanterikår I 18</i>
	<i>Västernorrlands regemente I 28 – nytt nummer I 21</i>

KAVALLERI, ARTILLERI, INGENJÖR- OCH TRÄNGKÅRER:

<i>Livregementet till häst K 1 – sammanslagning av Livgardet till häst och Livregementets dragoner</i>	<i>Bodens artilleriregemente A 8</i>
<i>Skånska kavalleriregementet K 2 – sammanslagning av de tre skånska regementena</i>	<i>Positionsartilleriregementet A 9 – indraget</i>
<i>Livregementets husarer K 3</i>	<i>Karlsborgs artilleriregemente A 9 – nyuppsatt</i>
<i>Smålands husarregemente K 4 – indraget</i>	<i>Svea ingenjörkår Ing 1</i>
<i>Norrlands dragonregemente K 8 – nytt nummer K 4</i>	<i>Göta ingenjörkår Ing 2 – flyttat från Karlsborg till Eksjö</i>
<i>Svea artilleriregemente A 1</i>	<i>Fälttelegrafkåren Ing 3</i>
<i>Göta artilleriregemente A 2</i>	<i>Bodens ingenjörkår Ing 4</i>
<i>Wendes artilleriregemente A 3</i>	<i>Svea trängkår T 1 – flyttat från Örebro till Linköping</i>
<i>Norrlands artilleriregemente A 4</i>	<i>Göta trängkår T 2</i>
<i>Upplands artilleriregemente A 5 – indraget</i>	<i>Norrlands trängkår T 3</i>
<i>Norrbottens artillerikår A 5 Boden – nyuppsatt</i>	<i>Skånska trängkåren T 4</i>
<i>Smålands artilleriregemente A 6</i>	<i>Västmanlands trängkår T 5 – indraget</i>
<i>Gotlands artillerikår A 7</i>	<i>Östgöta trängkår T 6 – indraget</i>

UPPRUSTNING ELLER TRENDBROTT GENOM 1936 ÅRS FÖRSVARSBESLUT?

Trots alla förhoppningar ökade de politiska spänningarna i Europa och i världen under 1930-talet, vilket ledde fram till ett nytt försvarsbeslut 1936. Detta har kallats för ett beslut om upprustning även om det kan diskuteras om det inte snarare kan kallas ett avbrott i nedrustningen. Dock innebar beslutet en gradvis modernisering av hela Krigsmakten.

Försök med stridsvagnar hade inletts på Svea livgarde 1922 men 1927 flyttades verksamheten till Göta livgarde där en särskild stridsvagnsbataljon organiserades. Under 1930-talet pågick en lång rad försök med stridsfordon samtidigt som man inom kavalleriet gjorde försök med pansarbilar. Försöken med stridsvagnar ledde till en utökning av stridsvagnsvapnet i försvarsbeslutet 1936 genom att både Skaraborgs och Södermanlands regementen skulle organisera en stridsvagnsbataljon och en infanteribataljon vardera. Dock skulle Göta livgarde dras in vilket också skedde den 24 september 1939, ironiskt nog en månad efter Andra världskrigets utbrott. Då försvann alltså Göta livgardes bataljon i Vaxholm samtidigt som Kronobergs regementes bataljon i Karlskrona också drogs in. Numret I 2 övertogs av Värmlands regemente.

Andra förändringar i försvarsbeslutet var att Karlsborgs artilleriregemente omvandlades till luftvärnsregemente (dock med bibehållandet av numret A 9), att Gotlands infanterikår utökades till regementsstorlek och att Fälttelegrafkåren (Ing 3) lämnade ingenjörtrupperna och bildade Signalregementet. Kortformen Ing 3 övertogs av Bodens ingenjörkår.

I 1936 års härordning utökades också utbildningstiden för infanteriets huvuddel till 200 dagar och värnpliktsåldern höjdes med tre år. Värnpliktig var man nu mellan 20 och 45 års ålder.

Viktigaste punkten i beslutet var kanske omorganiseringen av den högsta ledningen i Försvarsstab och försvarsgrensstaber. Detta berörs på annan plats i denna skrift.

Organisatoriskt blev armén nu indelad i Södra (Kristianstad), Västra (Skövde), Östra (Stockholm) och Norra arméfördelningarna samt Övre Norrlands trupper (Boden). Begreppet fördelning hade funnits i fredsorganisationen sedan 1889 men även tidigare i krigsorganisationen. Kopplingen mellan freds- och krigsorganisation var fortsatt stark.

Som ovan nämnts hade försök med pansarbilar gjorts vid kavalleriet vilket resulterade i att varje fördelning i krigsorganisationen skulle ha en kavalleribataljon. Denna bataljon skulle bestå av en rytterskvadron, en cykelskvadron och en pansarbilskvadron. Dessutom skulle kavalleriet i krigsorganisationen sätta upp en helt motoriserad kavalleribrigad, där även understöds- och underhållsförband ingick.

En annan krigsorganisatorisk nyhet var tillkomsten av armékårsstaber för ledningsnivån mellan försvarsstaben och fördelningarna. För ledning av landstormen tillkom i krigsorganisationen även försvarsområdesstaber.

NY KRIGSMATERIEL PÅ 1930-TALET

Bland viktigare materiel kan för infanteriets del nämnas 6,5 mm kulsprutegevär m/34, åtta centimeters granatkastare m/29, 6,5 mm kulspruta m/36 och 37 mm pansarvärnskanon m/34. Inte minst infördes den nya enhetsuniformen m/39 tillsammans med ny personlig utrustning.

Även artilleriet fick ny utrustning med bland annat 10,5 cm kanon m/34, 10,5 cm haubits m/39 och 15 cm haubits m/38. Tillkomsten av ett luftvärnsregemente innebar naturligtvis även anskaffning av ny materiel, viktigast var 40 mm luftvärnsautomatkanon m/36 och 7,5 cm luftvärnskanon m/37.

Stora manövrer kröntes ofta med marscher hem till regementet med musikkår i täten. Den stora Västerviksmanövern 1938 avslutades med förbimarsch för den formelle övningsledaren HKH kronprins Gustaf Adolf. Foto Armémuseum

I BEREDSKAP

Andra världskriget kom naturligtvis att medföra stora upprustningar för Sveriges del, vars konsekvenser kom att bestå fram till början av 2000-talet. Här finns dock inte utrymme för att i detalj redogöra för förändringarna som genomfördes genom en rad försvarsbeslut, det viktigaste 1942.

Andra viktiga förändringar var ändringar i värnpliktslagen. År 1940 slopades kategoriklyvningen och värnpliktens övre gräns höjdes till 46 år; året därpå till 47 år med en tjänstgöringstid om 450 dagar. Här är heller inte platsen för att berätta om beredskapstidens historia, dock ska här nämnas ett par av de viktigaste händelserna, man kan tala om kriser i fyra perioder.

Krigsutbrotten 1939 och kriget i Polen medförde beredskapshöjningar främst för luftvärnet, men eftersom den tyska segern kom snabbt sänktes den militära beredskapen. Det sovjetiska angreppet mot Finland den 30 november innebar en första kris som medförde omedelbara åtgärder och efter någon månad var två fördelningar under en armékårsstab grupperade i Tornedalen och kring Luleå. De svenska förbanden led av bristande vinterutbildning och den ovanligt hårda vintern (-37°C i Malmö nyåret 1940). Det dröjde flera månader innan förbanden fick vintervana och blev samtränade. I sammanhanget ska också nämnas den svenska frivilligkåren om 7 500 man som sattes in i finska lappmarken och den stora materiella hjälp som gavs till Finland, bland annat 130 000 gevär, 257 000 granater och 42 miljoner patroner.

Den tillfälliga avspänningen efter Vinterkrigets slut den 13 mars 1940 följdes av en andra period av kris genom det tyska blixtnafallet mot Danmark och Norge den 9 april som medförde en närmast total mobilisering av hela Krigsmakten med 300 000 man under vapen. En direkt följd av det tyska angreppet var att frivilligorganisationen Hemvärnet bildades genom ett riksdagsbeslut den 29 maj och redan efter några veckor hade 90 000 män och pojkar anmält sig.

Den tredje perioden brukar kallas marskrisen 1941 som hade bakgrunden i permittenttransporterna där regeringen vägrade att acceptera en betydande övervikt av transporter av tyska soldater genom Sverige till Norge. Som motdrag mot väntade tyska påtryckningar beslutade man att genomföra betydande inkallelser som skedde fullt öppet som en demonstration.

En fjärde kris vintern 1942 berodde på ökade politiska spänningar mellan Sverige och Tyskland. Frågan om de norska så kallade kvarstadsbåtarna hade blivit aktuell samtidigt som nya tyska framställningar om genomtransporter avvisats. Man befarade att Hitler skulle försöka införliva Sverige i sin "Festung Europa".

Uppsägningen av permittenttrafiken i augusti 1943 medförde visserligen beredskapshöjningar men var inte en egentlig kris och inte heller den tyska kapitulationen i maj 1945 orsakade några farhågor. Planer hade gjorts för ett svenskt ingripande i både Norge och Danmark vid ett tyskt sammanbrott men de behövde inte sättas i verket.

Det bör också nämnas att beredskapstiden med stora inkallelser och hårda övningar också medförde svåra olyckor. I armén omkom 350 soldater under hela beredskapstiden och Krigsmaktens samlade förluster uppgick till 782 döda.

NYA TRUPPSLAG

Som följd av försvarsbeslutet 1942 tillkom de nya truppslagen pansartrupperna och luftvärnet. Det sistnämnda hade tidigare organiserats av artilleriet men blev nu självständigt med Karls-

borgs luftvärnsregemente (Lv 1), Östgöta luftvärnsregemente (Lv 2) (Linköping), Stockholms luftvärnsregemente (Lv 3), Skånska luftvärnskåren (Lv 4) (Malmö), Sundsvalls luftvärnskår (Lv 5), Göteborgs luftvärnskår (Lv 6) och Luleå luftvärnskår (Lv 7). Tillväxten vad gäller materiel blev naturligtvis omfattande – 1939 bestod luftvärnet av 76 stycken 7,5 cm kanoner och 154 stycken 40 mm automatkanoner. I juli 1945 disponerades 376 stycken 7,5 cm kanoner och 1 256 stycken 40 mm automatkanoner. Dessa pjäser var fördelade främst på fältluftvärn och hemortsluftvärn.

Pansartrupperna kom att bestå av det nyuppsatta Göta pansarlivgarde (P 1) (Enköping), Skånska pansarregementet (P 2) (Helsingborg, senare Hässleholm), Södermanlands pansarregemente (P 3) och Skaraborgs pansarregemente (P 4). Samtidigt överfördes kavalleriets pansarbilar till pansartrupperna.

Två tidigare infanteriregementen blev alltså pansarförband och Skånska kavalleriregementet drogs in, eller snarare satt av. I krigsorganisationen skulle pansarregementena organisera tre pansarbrigader, avsedda för de tre armékårerna, förutom vissa understödsförband till infanteriet. De viktigaste stridsvagnarna kom att bli 180 stycken strv m/40 (Landsverk 9 ton, 37 mm kanon), 220 stycken strv m/41 (CDK 10,5 ton, 37 mm kanon) och 282 stycken strv m/42 (Landsverk 22 ton, 7,5 cm kanon).

Pansarbrigadernas organisation kom i stort att bestå av brigadstab, signalkompani, två stridsvagnsbataljoner med tre lätta och tre tunga kompanier vardera, en pansarinfanteribataljon med fyra kompanier, ett motorcykelkompani, en artilleridivision (bataljon) med 10,5 cm haubits, ett luftvärnskompani, ett ingenjörkompani och en underhållsbataljon, tillsammans cirka 6 500 man med 105 lätta och 76 tunga stridsvagnar.

Samtidigt med pansarbrigaderna planerade man även för att sätta upp ett antal jägarbrigader, cykelbrigader och motorbrigader men på grund av bland annat materielbrist kunde detta inte genomföras. Resultatet blev att Svea livgarde satte upp en cykelbrigad och Södra skånska regementet en motorbrigad. Strukturen blev snarlik pansarbrigadernas med tre skyttebataljoner, understödsenheter och underhållsförband. Genom att de planerade brigaderna inte sattes upp kom brigadnumreringen att framstå som ologisk.

Brigaderna fick följande numrering: 7. motorbrigaden (I 7), 8. pansarbrigaden (P 2), 9. pansarbrigaden (P 4), 10. pansarbrigaden (P 3) och 31. cykelbrigaden (I 1).

FÖRDUBBLING AV KRIGSORGANISATIONEN

En av de stora förändringarna som genomfördes från och med sommaren 1940 var att krigsorganisationen nästan fördubblades. Detta kunde genomföras genom efterutbildning av tidigare frikallade värnpliktiga och genom förändringar i krigsorganisationen. Enkelt uttryckt fick nu de flesta infanteriregementen ansvar för att sätta upp två fältregementen. Denna organisationsförändring tog närmare två år att genomföra och innebar att sambandet mellan fredsorganisationen och krigsorganisationen bröts. De nya fältinfanteriregementena med tre bataljoner och två understödskompanier fick nummer efter sina "moderförband" plus siffran 30, det vill säga att Upplands regementes första fältregemente kom att benämnas IR 8 medan dubbleringsregemente fick benämningen IR 38. Dessa numreringar kom att leva kvar långt fram i tiden. Samma sak genomfördes vid artilleriet, dock med tillägget 20, det vill säga att Wendes artilleriregemente satte upp AR 3 och AR 23. Även fördelningarna fördubblades på detta sätt men här blev numreringen I. – VI. fördelningen och X. – XV. fördelningen.

Samtidigt med detta bytte landstormsförbanden namn till lokalförsvarsförband och försvarsområdena kom att ingå även i fredsorganisationen.

Även vapenmaterielen förnyades, bland annat tillfördes automatgevär m/42, pansarvärnsgevär m/42, 20 mm luftvärnsautomatkanon m/41, 37 mm pansarvärnskanon m/40–43, 10,5 cm haubits m/40 och stormartillerivagn m/44 med 10,5 cm kanon.

INGEN AVSPÄNNING

Den förväntade avspänningen efter krigsslutet förvandlades i stället till ökade motsättningar mellan öst och väst. De sänkningar av försvarsanslagen som man från politiskt håll hoppats på blev därför inte möjliga att genomföra. I stället fattades ett nytt försvarsbeslut 1948 som innebar en fortsatt modernisering av Krigsmakten.

Inom armén var den största förändringen att brigadsystemet infördes över hela linjen, vilket kom att öka skillnaderna mellan krigs- och fredsorganisationen. Fältinfanteriregementena förstärktes alltså och utökades till infanteribrigader vilka kom att uppgå till 37, vartill kom en (förstärkt) brigad på Gotland. De tio fördelningscheferna med staber och fördelningsförband bibehölls i krigsorganisationen, men armékårsstaberna utgick. Särskilda cykeltransportförband tillfördes brigaderna och den svenska specialiteten cykeltolkning efter traktor infördes, vilket på längre sträckor ökade infanteriets marschhastighet från 4 km/h till i genomsnitt 15 km/h. Antalet pansarbrigader fördubblades från tre till sex genom att antalet stridsvagnar i brigaderna halverades. Det hade visat sig att pansarbrigaderna var svåra att leda på det svenska vägnätet. Tre infanteriregementen i fredsorganisationen (I 1, I 7 och I 15) fick i uppdrag att utbilda infanterienheterna i pansarbrigaderna och de fristående cykel-/motorbrigadernas personal överfördes till pansarbrigaderna. Huvuddelen av skytteförbanden i pansarbrigaderna var dock fortfarande oskyddade. Först nu utgick hästen ur fältförbanden även om beridna jägarskvadroner fortfarande skulle utbildas och hästdragna förband med kärror fortsatte att utbildas vid trängtrupperna. Brigadorganisationen intogs med början 1949 även om det tog tid innan detta var helt genomfört. Vanligen kom ett infanteriregemente att ansvara för mobiliseringen av två infanteribrigader.

I fredsorganisationen minskades Livregementet till häst till Livgardesskvadronen, Norrbottens artillerikår (A 5) sammanslogs med Bodens artilleriregemente (A 8). Bergslagens artilleriregemente hade satts upp i Kristinehamn redan 1943. År 1947 flyttades Svea livgarde till Solna och Stockholms luftvärnsregemente flyttade till Norrtälje 1953 för att senare byta namn till Roslagens luftvärnsregemente (Lv 3). Något överraskande återuppsattes det beridna Skånska kavalleriregementet 1945 men indrogs på nytt 1952. Skidlöparbataljonen bröts loss från Norrbottens regemente och förlades 1945 i Kiruna som Arméns jägarskola (JS).

De tre fristående intendenturkompanier som funnits som eget truppslag sedan 1914 samt de tre tygkompanier som organiserats som truppslag 1942 införlivades med trängen 1949. Samtidigt bytte trängkårerna namn till regementen.

I 1948 års försvarsbeslut ingick även att grundutbildningstiden för värnpliktiga i allmänhet förkortades till nio månader men med två repetitionsövningar. Dessa senare hade varit inställda sedan 1947.

Materiellt hade antalet automatvapen ökats med bland annat kulsprutepistol m/45 och nu tillkom 8 cm granatgevär m/48. Den 12 cm granatkastare m/41 som först tillförts artilleriet

överfördes nu till infanteribrigaderna.

FÖRÄNDRINGAR I FREDSORGANISATIONEN UNDER 1950- OCH 1960-TALEN

Under 1950-talet och under 1960-talets början skedde en rad förändringar i fredsorganisationen. År 1957 återfördes Sörmlands pansarregemente (P 3) till infanteriet med kortformen I 10 men återfördes till Pansartrupperna 1963 med kortformen P 10. År 1958 drogs Upplands regemente in vilket fick till följd att Svea Livgarde övertog ansvaret för en av dess brigader (IB 38). Den andra brigaden, (IB 8), drogs in. Vidare överfördes Norra skånska och Södra skånska regementena till pansartrupperna 1963 med kortformerna P 6 och P 7 med ansvaret för pansarbrigaderna PB 26 respektive PB 7. I samband med detta upphörde Svea livgarde och Älvsborgs regemente att utbilda pansarinfanteri och den tidigare PB 5, som Älvsborgs regemente hade ansvarat för, för drogs in. År 1957 tillkom dock ett nytt pansarförband, Norrbottens pansarbataljon (P 5) i Boden.

Norrlands dragonregemente nedbantades till Norrlands dragoner 1958 med uppgift att utbilda beridna jägarskvadroner. Livregementets husarer hade redan tidigare minskats till en utbildningsbataljon och utbildade nu motoriserade spaningskvadroner och militärpoliskompanier.

1962 drogs Göta artilleriregemente, Karlsborgs och Östgöta luftvärnsregementen in medan de återstående luftvärnsskåren utökades till regementen, Luleå luftvärnsskår dock så sent som 1975. Gotlands luftvärnsbataljon etablerades i Visby 1961 och övertog kortformen Lv 2. Svea artilleriregemente flyttades 1963 till Linköping efter att ha varit förlagt till Sundbyberg sedan 1946.

Vid Upplands regementes indragning 1957 flyttade Signalregementet till Uppsala och bytte namn till Upplands signalregemente (S 1) och senare uppsattes Göta signalregemente (S 2) i Karlsborg efter att i några år dessförinnan existerat under olika namn. I Boden tillkom Norrlands signalbataljon (S 3) 1957. År 1963 uppgraderades även ingenjörskåren till regementen.

En annan förändring var att värnpliktsåldern 1954 ändrades till 18–47 år. Som följd av 1958 års försvarsbeslut infördes ett nytt värnpliktsutbildningssystem kallat VU 60. Systemet innebar en ökad kategorisering av de värnpliktiga med i princip grundutbildning och fem repetitionsövningar i fyraårsintervaller.

BRIGADERNA

Försvarsbeslutet 1958 kom att påverka de andra försvarsgrenarna mer än vad det påverkade armén. Efter hand utgick dock fyra infanteribrigader medan fyra andra ombildades till en ny typ, norrlandsbrigad. Pansarbrigaderna omorganiserades till typ 63 och infanteribrigaderna till typ 66, via mellanstationerna pansarbrigad 58 och infanteribrigad 59. Det samlade antalet brigader blev alltså 32.

Pansarbrigad 63 kom att bestå av stabskompani, spaningskompani, tre pansarbataljoner, två pansarvärnskompanier, en haubitsbataljon, ett luftvärnskompani, en ingenjörbataljon och en underhållsbataljon. Pansarbataljonerna bestod av två stridsvagnskompanier, två pansarskyttekompanier i pansarbandvagnar, ett haubitskompani och ett trosskompani. Sammanlagt innehöll pansarbrigaden bland annat 72 stridsvagnar, 111 pansarbandvagnar, 24 artilleripjäser och 5 700 man. Stridsvagnarna bestod av typ 81, engelska Centurionvagnar som sedan moder-

Pansarbataljon 63 under anfall med stridsvagn 103 (S) och pansarbandvagn 302. Stridsvagn S var ett unikt svenskt pansarfordon med låg profil och där den horisontella inriktningen genomfördes genom att vrida hela fordonet. Foto Försvarsmakten, Lasse Sjögren

niserades till stridsvagn 101 samt av svenska stridsvagnar typ 74 eller 103. Pansarbandvagnarna var av typ 301 efterföljd av typ 302. I mitten av 1960-talet uppgick antalet pansarbrigader till tre i Skåne, två i Mälardalen och en i Västergötland. Till dessa kom Gotlandsbrigaden och två pansarbataljoner i övre Norrland som organiserades av Norrbottens pansarbataljon.

Efter hand utgick stridsvagn 74, som började tillverkas 1958 och som var beväpnad med en 7,5 cm kanon, ur brigaderna och överfördes till självständiga stridsvagnskompanier. Dess torn kom att återanvändas i fasta befästningar som värnkanoner. Eftersom stridsvagn 74:s kanon ursprungligen hade varit luftvärnspjäs m/37 måste den betraktas som en mycket lyckad konstruktion med tre liv.

Även stridsvagn 81/101 kom att moderniseras till både stridsvagn 102 och 104. Den började fasas ut i mitten på 1990-talet i samband med leveranserna av Leopardstridsvagnarna (strv

121/122), men kvarstod i tjänst på Gotland till början av 2000-talet. Därmed var en nära femtioårig tjänst till ända.

Infanteribrigad typ 66 genomgick vissa förändringar under 1960-talet och fick benämningen 66R (R=reviderad). Denna kom att bestå av stab med stabskompani, spaningskompani, tre skyttebataljoner, ett pansarvärnskompani, ett stormkanonkompani med stridsvagn 74, ett luftvärnskompani, en haubitsbataljon, en ingenjörbataljon och en underhållsbataljon. Skyttebataljonerna bestod av fyra skyttekompanier, ett granatkastarkompani och ett trosskompani. Inalles förfogade infanteribrigad 66R över 5 700 man med bland annat 168 kulsprutor 58, 157 granatgevär, 42 stycken 9 cm pansarvärnspjäser, 18 stycken 12 cm granatkastare, 18 stycken 10,5 cm haubits och elva stridsvagn 74.

De fyra norrlandsbrigaderna som infördes med början från 1963 skiljde sig från brigad 66 och dess olika varianter främst genom den förbättrade terräng- och översnöframkomligheten. Denna kapacitet erhöles främst genom införandet av bandvagn 202 och sammanlagt 238 sådana ingick i en norrlandsbrigad. Det fanns även andra skillnader, till exempel hade stormkanonkompanierna infanterikanonvagn 102 och luftvärnskompanierna var utrustade med robot 69. Norrlandsbrigaden var även något större personalmässigt och räknade 6 000 man. Norrlandsbrigaderna sattes upp av Norrbottens regemente, NB 19, Västerbottens regemente, NB 50, Västernorrlands regemente, NB 51 och av Jämtlands fältjägarregemente, NB 35. I mitten av 1980-talet ombildades även Dalregementets brigad IB 13 till norrlandsbrigad NB 13.

Införandet av bandvagn 202 medförde även att Norrlands dragoners beridna jägarskvadroner utgick och efterföljdes av jägarkompanier.

NYA FÖRÄNDRINGAR

År 1972 fattades ett nytt försvarsbeslut som kom att innebära nedskärningar. En serie kostnadsfördyringar fick tas "inom tilldelad ram", bland annat kraftigt förbättrade förmåner för värnpliktiga under grundutbildning och sjukersättning för alla värnpliktiga inkallade till repetitionsövningar. Lönekostnaderna steg också för allt befäl och pensionsåldern höjdes. Försvarsbeslutet innebar också att tiden för grundutbildningen sänktes till 227 dagar.

Armén fick svårt att åstadkomma en fortlöpande materielomsättning och var bunden till en massutbildning som blev allt dyrare att upprätthålla. Den stora krigsorganisationen bibehölls under ett antal år, medan mobiliseringsberedskapen efter hand urholkades. För infanteriet blev resultatet att en önskvärd modernisering endast kunde genomföras för hälften av de 20 brigaderna. De övriga avsågs att nedgraderas till skytteregementen, vilket dock aldrig genomfördes. De omoderna brigaderna fasades ut efter hand, men delar av dem kom i flera fall att leva kvar i krigsorganisationen som lokalförsvarsförband.

1980-talets infanteribrigad – IB 77 – följde i huvudsak samma organisationsmönster som IB 66 med motsvarande antalet förband och förbandstyper. Den fick en "ny" haubitsbataljon med 15,5 cm haubits och bättre pansarvärnskapacitet, bland annat med infanterikanonvagn IKV 91. Även luftvärnet moderniserades med luftvärnsrobot 70. Den viktigaste och kostsamaste förbättringen var att terrängbilar och bandvagnar nu ersatte traktorer, standardfordon och cyklar. Alla soldater kunde nu transporteras i "egna" fordon, då varje skyttepluton föfoga-

de över två terrängbil 20 och en bandvagn 206. IB 77 fick en betydande operativ rörlighet och kunde förflyttas med en marschhastighet på 50 km/h utanför stridszonerna.

Som ovan sagts kunde inte en modernisering av samtliga infanteribrigader rymmas inom den ekonomiska ramen. Tio brigader omorganiserades till typ 77 medan åtta brigader fick nöja sig med en modifiering av typ 66, kallad 66M. Modifieringen bestod bland annat i att traktor-dragna personaltransportkärror tillfördes.

Följande brigader fick Organisation 77:

IB 38 (I 1), IB 2 (I 2), IB 33 (I 3), IB 4 (I 4), IB 11 (I 11), IB 12 (I 12), IB 14 (I 14), IB 45 (I 15), IB 42 (I 16) och IB 47 (I 17).

Följande brigader fick Organisation 66M:

IB 1 (I 1), IB 3 (I 3), IB 41 (I 11), IB 42 (I 12), IB 43 (I 13, som även satte upp NB 13), IB 44 (I 14), IB 15 (I 15) och IB 17 (I 17).

I fredsorganisationen skedde också förändringar, delvis beroende på att vissa förband blev försvarsområdesregementen där regementsstaberna slogs ihop med försvarsområdesstaberna. Sålunda blev det fullständiga namnet till exempel ”Södra skånska regementet med Malmö försvarsområde, (P 7/Fo 11)”. Just i detta fall blev benämningen något missvisande eftersom fo-staben flyttades till Ystad medan regementets utbildningsdel fanns på Revingehed. Till P 7:s kaserner i Ystad flyttade i stället Skånska luftvärnsregementet (Lv 4) 1982. Förändringen till försvarsområdesregementen medförde även att förutvarande Livgardeskvadronen uppväxlades till ”Livgardets dragoner med Stockholms försvarsområde (K 1/Fo 44)”. För att förstärka försvaret i övre Norrland uppgraderades Arméns jägarskola i Kiruna 1975 till försvarsområdesregementet Lapplands jägarregemente och Kiruna försvarsområde (I 22/Fo 66).

Eftersom Norrlands dragoner (K 4) fick utökat utbildningsansvar genom att utbilda det nya krigsförbandet jägarbataljon ändrades namnet till Norrlands dragonregemente 1980 samtidigt som regementet flyttades till Arvidsjaur. Livregementets husarer utbildade från 1975 också jägarbataljoner men i det fallet krävdes inga namnändringar.

Inom pansartrupperna hade man genomfört namnändringar redan 1963 och Skånska pansarregementet hade blivit Skånska dragonregementet medan prefixet ”pansar” hade tagits bort från vissa namn, till exempel blev Göta pansarlivgarde i stället Göta livgarde som dock drogs in 1980. Därefter flyttades Upplands signalregemente till Göta livgardes kaserner i Enköping och bytte namn till Upplands regemente (S 1 Fo 47/48). Göta livgardes pansarbrigad kom dock att leva kvar i krigsorganisationen som tre pansarbataljoner inom lokalförsvaret under namnet 6. pansargruppen.

P 10:s pansarbrigad, Sörmlandsbrigaden, hade avvecklats 1974 men återuppsattes 1982 som mekaniserad brigad med färre stridsvagnar än en pansarbrigad. Stridsvagnarna i brigaden kom från den ovannämnda 6. pansargruppen.

Det allmänna ekonomiska läget och vissa neddragningar i krigsorganisationen ledde till att Sundsvalls luftvärnsregemente (Lv 5), drogs in 1982 och att Smålands artilleriregemente (A 6), slopades 1985. Andra förändringar var att K 3 flyttades till Karlsborg 1984 och att T 1 blev en utbildningsbataljon under I 4 med namnet Svea trängbataljon.

OMVÄLVANDE ÅR FÖR ARMÉN 1994–2015

Den politiska utvecklingen i omvärlden kom att medföra stora förändringar i både krigs- och fredsorganisationen. De olika försvarsbesluten och dess innebörd behandlas på annan plats i denna skrift och här skall främst följderna för fredsorganisationen beskrivas.

Försvarsbeslutet 1992 innebar bland mycket annat att de utbildningsregementen som inte uppsatte krigsförband skulle byta namn till kår, så blev till exempel Skånska luftvärnsregementet Skånska luftvärnskåren och Svea ingenjörregemente Svea ingenjörkår. Under ett tiotal år kom också vissa tidigare självständiga förband att ombildas till bataljoner, underställda andra regementen. Samtidigt kaderorganiserades fördelningsstaberna och brigaderna med följd att brigadcheferna med kaderorganiserade staber nu kom att leda utbildnings- och utvecklingsverksamhet. Man planerade under 1990-talets inledande år att bibehålla 16 brigader, varav två pansrade, två mekaniserade, sex motoriserade och fyra norrlandsbrigader. Brigaderna skulle i regel bestå av fyra bataljoner förutom understödjande förband.

Trots den politiska utvecklingen i omvärlden genomfördes nya materielprojekt, bland de viktigaste var inköp av stridsvagn 122 Leopard från Tyskland. Från Tyskland köptes 1993 även

Stridsvagnar av tyska typen Leopard 2, med svensk beteckning strv 122, under övning. Anskaffningen av 120 enheter påbörjades 1994 och avslutades 2002, i medverkan av svensk vapenindustri. Besättningen utgörs av fyra man vilken sitter väl skyddad. Kanonens kaliber är 12 centimeter. Foto Joel Thungren

pansarbandvagnar av rysk tillverkning. I Sverige fick den namnet pansarbandvagn 401 men de utrangerades ganska snabbt.

Ännu i Försvarsmaktsplan 1998, utgiven 1997, talade man dock om läget inom krigsförbanden. Till exempel konstaterades att det fortfarande fanns besvärande materiella brister även inom de förband som skulle behållas. Bristerna avsåg främst lednings- och luftvärnsförmågor hos vissa operativa förband, samt förmågan att uppträda i splittermiljö och i mörker. En allvarlig brist var avsaknaden av artilleri med lång räckvidd och förmåga till vapeninsats över hela det operativa djupet.

De följande försvarsbesluten kom att medföra en följd av indragningar och revolutionerande beslut. Eftersom förbanden drastiskt minskat i antal och eftersom antalet värnpliktiga därmed blivit allt färre beslutades år 2009 att den allmänna värnplikten skulle vara vilande tills vidare samtidigt som totalförsvarplikten skulle gälla både kvinnor och män. Sverige övergick alltså till ett försvar med frivilligt anställda soldater och sjömän, som inleddes med tre månaders grundläggande utbildning varefter anställning kunde ske. Beslutet innebar också att alla förband skulle kunna användas för tjänstgöring utomlands, vilket också ansågs vara den viktigaste uppgiften.

För översiktlighetens skull redovisas förändringarna från 1980-talet fram till idag truppslagsvis nedan. Observera att vissa förändringar vad gällde brigadernas namn och nummer hade skett under 1980 och -90-talen.

INFANTERIET

Svea livgarde (I 1) och **Livgardesbrigaden IB 1**: Svea livgarde (I1) sammanslogs med Livgardets dragoner K 1 år 2000 och bildade det ”nya” Livgardet. Livgardesbrigden IB 1 avvecklades 2000. **Värmlands regemente (I 2)** och **Värmlandsbrigaden IB 2** avvecklades år 2000, **Livregementets grenadjärer (I 3)** och **Livbrigaden IB 3** avvecklades 1992, **Livgrenadjärregementet (I 4)** och **Grenadjärbrigaden IB 4** avvecklades 1997, **Jämtlands fältjägarregemente (I 5)** och **Fältjägarbrigaden NB 5** avvecklades 2004. Regimentet återuppsattes 2021 som detachment till I 21, **Kronobergs regemente (I 11)** och **Kronobergsbrigaden IB 11** avvecklades 1997, **Norra Smålands regemente (I 12)** och **Smålandsbrigaden IB 12** avvecklades år 2000, **Dalregementet (I 13)** och **Dalabrigaden NB 13** avvecklades år 2000. Regimentet återuppsattes 2021, **Hälsinge regemente (I 14)** avvecklades 1997. **Gästrikbrigaden IB 14** hade avvecklats 1993, **Älvsborgs regemente (I 15)** och **Älvsborgsbrigaden IB 15** avvecklades 1998, **Hallands regemente (I 16)** och **Hallandsbrigaden IB 16** avvecklades år 2000, **Bohusläns regemente (I 17)** avvecklades 1992. **Bohusbrigaden IB 17** hade avvecklats 1991, **Västerbottens regemente (I 20)** och **Lapplandsbrigaden NB 20** avvecklades år 2000, **Västernorrlands regemente (I 21)** och **Ångermanlandsbrigaden NB 21** avvecklades år 2000. Regimentet återuppsattes 2021, **Lapplands jägarregemente (I 22)** avvecklades 2000.

KAVALLERIET

Livgardets dragoner (K 1) ombildades 1984 till en utbildningsbataljon under I 1 (LDG) men återuppsattes som självständigt förband 1994 för att år 2000 bilda det ”nya” Livgardet, **Norrlands dragoner (K 4)** ombildades 2004 till Arméns jägarbataljon inom I 19. Regimentet återuppsattes 2021.

PANSARTRUPPERNA

Norra skånska regementet (P 6) och **Norra skånska brigaden PB 26** avvecklades 1994, **Skånska dragonregementet (P 2)** och **Skånska dragonbrigaden MekB 8** avvecklades år 2000, **Södermanlands regemente (P 10)** och **Södermanlandsbrigaden MekB 10** avvecklades år 2000, **Gotlands regemente (P 18)** och **Gotlandsbrigaden MekB 18** avvecklades 2004. Regimentet återuppsattes 2018, **Norrbottnens regemente (I 19)** erhöll 1975 namnet Norrbottens regemente med Norrbottens pansarbataljon, (I 19/P 5). Från 2004 mekaniserades regementet och återfick namnet Norrbottens regemente (I 19).

ARTILLERIET

Svea artilleriregemente (A 1) avvecklades 1997, **Wendes artilleriregemente (A 3)** omlokaliserades till Hässleholm 1994 och avvecklades 2000, **Norrlands artilleriregemente (A 4)** avvecklades 1997, **Smålands artilleriregemente (A6)** avvecklades 1985, **Gotlands artilleriregemente (A 7)** ombildades 1992 till Gotlands artillerikår (A7), ombildades åter till Gotlands artilleriregemente 1994 och avvecklades 2000, **Bodens artilleriregemente (A 8)** bytte 1997 namn till Norrlands artilleriregemente (A 8), ombildades 2000 till Norrbottens artilleribataljon inom I 19 samt överfördes 2004 till Artilleriregementet. Bodens artilleriregemente (A 8) återuppsätts 2022. **Bergslagens artilleriregemente (A 9)** ombenämndes 2000 till **Artilleriregementet (ArtR)**. 2005 omlokaliserades Artilleriregementet från Kristinehamn till Boden samt övertog 2006 Norrbottens artilleribataljon från Norrbottens regemente (I 19). Bergslagens artilleriregemente (A 9) återuppsätts 2025 i Kristinehamn.

LUFTVÄRNET

Gotlands luftvärnsregemente (Lv 2) ombenämndes 1994 till **Gotlands luftvärnskår (Lv 2)** som avvecklades 2000, **Roslagens luftvärnsregemente (Lv 3)** ombenämndes 1994 till **Roslagens luftvärnskår (Lv 3)** som avvecklades 2000, **Skånska luftvärnsregemente (Lv 4)** ombenämndes 1994 till **Skånska luftvärnskåren (Lv 4)** och som avvecklades 1997, **Göta luftvärnsregemente (Lv 6)** ombenämndes 1994 till **Göta Luftvärnskår (Lv 6)**, omlokaliseras till Halmstad år 2000 och bytte samtidigt namn till **Luftvärnsregementet (Lv 6)**, **Luleå luftvärnskår (Lv 7)**, ombildades 2000 till Norrlands luftvärnsbataljon inom I 19 och avvecklades 2004.

INGENJÖRTRUPPERNA

Svea ingenjörregemente (Ing 1) ombenämndes 1994 till **Svea ingenjörkår (Ing 1)** som avvecklades 1997,

Göta ingenjörregemente (Ing 2) ombenämndes 1994 till Göta ingenjörkår (Ing 2) som 2006 återtog namnet **Göta ingenjörregemente (Ing 2)**,

Norrlands ingenjörregemente (Ing 3) ombenämndes 1994 till **Norrlands ingenjörkår (Ing 3)** som 2000 ombildades till Norrlands ingenjörbataljon inom I 19 och avvecklades 2004.

SIGNALTRUPPERNA

Upplands signalregemente (S 1) bytte namn till Upplands regemente (S 1) i samband med omlokaliseringen till Enköping 1972 och ombildades 2006 till Ledningsregementet (LedR),

Göta signalbataljon (f.d. S 2) inom K 3 avvecklades 1997,

Norrlands signalregemente (S 3) ombenämndes 1994 till **Norrlands signalkår (S 3)**, ombildades 2000 till Norrlands signalbataljon inom I 19 och avvecklades 2004.

TRÄNGTRUPPERNA

Svea trängregemente (T 1) ombildades 1985 till Svea trängbataljon inom I 4. **Svea trängkår (T 1)** uppsattes 1994 och avvecklades 1997,

Göta trängregemente (T 2) ombenämndes 1994 till Göta trängkår (T 2), ombildades 2007 till Trängregementet (TrängR) och avses återta namnet Göta trängregemente (T 2),

Norrlands trängregemente (T 3) ombenämndes 1994 till **Norrlands trängkår (T 3)**, omlokaliseras till Östersund samt ombildades 2000 till Norrlands trängbataljon inom I 5 och som avvecklades 2004,

Skånska trängregementet (T 4) ombildades 1991 till Skånska trängbataljonen inom P 2 och avvecklades 1994.

Arméns utveckling från 2015 till nutid

FRÅN "ENVECKASFÖRSVARET" TILL UPPRUSTNING

I en intervju i pressen i december 2012 uttalade dåvarande överbefälhavaren att Sverige hade förmågan att försvara sig mot ett angrepp mot ett begränsat mål under en vecka på egen hand och att landet därefter måste få hjälp av andra länder. Detta sades för att visa vad det nya insatsförsvaret (Insatsorganisation 14) faktiskt skulle kunna klara av år 2019.

Reaktionen från försvarsdepartementet och regeringen blev skarp och fick statsminister att tala om det svenska försvaret som "ett särintresse bland många andra". Den efterföljande debatten ledde till att försvarsfrågan blev aktuellare än tidigare och att försvarsbeslutet 2015 innebar vissa förstärkningar.

För arméns del innebar beslutet bland annat att två brigadstridsgruppleddningar organiserades, att varje mekaniserad bataljon skulle bestå av två mekaniserade skyttekompanier och två stridsvagnskompanier samt att en skyttebataljon skulle vara lufttransportabel. Viktigast var kanske att en *Stridsgrupp Gotland* med ett stridsvagnskompani och ett mekaniserat skyttekompani organiserades. Även en rad materiella förstärkningar ingick i försvarsbeslutet. Den 1 janu-

ari 2018 återuppsattes så Gotlands regemente (P 18).

År 2013 hade fyra militärregioner bildats som efterföljare till de tidigare militärdistrikten som avvecklats 2005. Regionernas uppgift var i första hand territoriell verksamhet samt ledning av de olika utbildningsgrupperna som ansvarar för utbildning av hemvärnsförband samt samverkan med civila myndigheter. Under de första åren var ett antal förbandschefer tillika chefer för militärregioner, såtillvida var chefen för Livgardet även chef för Mellersta militärregionen. Den 1 oktober 2019 tillsattes dock separata chefsbefattningar för militärregionerna och den 1 januari 2020 blev militärregionerna självständiga förband inom Försvarsmakten, underställda Rikshemvärnschefen. Uppgifterna är att leda territoriell verksamhet på regional nivå, leda underställda förband (hemvärns- eller andra insatsförband), leda regional säkerhetstjänst och att samverka med civila myndigheter. Som exempel kan nämnas att Södra militärregionen består av fem utbildningsgrupper med sammanlagt elva hemvärnsbataljoner.

VÄRNPLIKTENS VARA ELLER ICKE VARA

Efter en jämn omröstning i riksdagen beslöts 2009 att värnplikten och repetitionsutbildningen skulle vara vilande i fredstid. Samtidigt ändrades värnpliktslagen så att den blev könsneutral. Sveriges försvar kom alltså att bestå av frivilligt anställda soldater och frivilligt tjänstgörande personal. Även om värnplikten var vilande var alla 18-åringar, män som kvinnor, skyldiga till att lämna information till Rekryteringsmyndigheten genom ett frågeformulär, det så kallade beredskapsformuläret. Enligt regeringsbeslut i december 2014 återinfördes dock skyldigheten att genomföra repetitionsutbildning.

Artillerisystem O8, även benämnt Archer, är ett självgående artillerisystem som utvecklats för den svenska Försvarsmakten, med leveransbörjan 2013. Varje pjäs bemannas av fyra man. Projektilernas kaliber är 15,5 cm och räckvidden mellan 30 och 50 kilometer beroende på ammunitionstyp. Foto Försvarsmakten

I mars 2017 fattade regeringen beslut om att även återinföra plikten att genomföra mönstring och militär grundutbildning, med samma pliktkrav för både kvinnor och män. Den nya plikten används på grundval av beredskapsunderlaget och personer födda 1999 var de första att kallas in för mönstring. Nu (2020) kallas c: a 13 000 personer till mönstring och därifrån till militär grundutbildning. Antalet som kallas till värnplikt bestäms utifrån hur många som anmäler sig frivilligt och minst 4 000 personer ska genomföra värnplikt under nio till elva månader enligt det system för grundutbildning som infördes 2016. Antalet värnpliktiga som genomför grundutbildning ökar år från år. Se beskrivningen av innebörden av FB 2020.

FÖRSVARSBESLUTET 2020

I januari 2017 tillsattes en försvarsberedning med representanter för alla åtta riksdagspartier för att utarbeta en försvars- och säkerhetspolitisk rapport till regeringen. Under arbetets gång genomfördes dock de förändringar som nämnts ovan, alltså återuppsättandet av P 18 och förändrade uppgifter för militärregionerna. I budgetunderlaget för 2019 hade Försvarsmakten också begärt att få inrätta försvarsgrensstaber vilket ledde till att arméstaben, marininstaben och flygstaben organiserades i Enköping, Muskö respektive Uppsala från 1 januari 2020.

I maj 2019 överlämnade Försvarsberedningen sin slutgiltiga rapport ”Värnkraft” till försvarsministern, men fyra dagar innan rapporten presenterades valde Centerpartiet, Liberalerna, Moderaterna och Kristdemokraterna att lämna beredningen. Skälet till detta angavs av de fyra partierna vara att Socialdemokraterna velat införa en reservation i rapporten där man inte garanterade den nya anslagsnivån som Försvarsberedningen föreslagit i rapporten. I augusti 2019 träffades dock en uppgörelse mellan Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Liberalerna och Centern om en höjning av försvarsbudgeten med 20 miljarder kronor fram till 2024.

En rad förhandlingar ledde fram till regeringens proposition 220/21:30 som för arméns del innehåller förslag om att organisera de nuvarande två brigadstrukturerna i två mekaniserade brigader samt att påbörja organiseringen av en tredje mekaniserad brigad respektive en reducerad brigad i Stockholmsområdet (Livgardesbrigaden) samt att förstärka förbanden på Gotland. Vidare föreslogs att en divisionsstab och en divisionsledningsbataljon, två norrlandsjägarbataljoner och fem lokalförsvarsskyttebataljoner inrättas samt att artilleriet utökas.

I fredsorganisationen innebär detta att:

- Dalregementet (I 13) återetableras i Falun,
- Västernorrlands regemente (I 21) återetableras i Sollefteå varvid Jämtlands fältjägarbataljon (I 5) (tidigare nedlagt regemente) återetableras som utbildningsdetachement till I 21 i Östersund,
- Norrlands dragonregemente (K 4) återetableras i Arvidsjaur,
- Bergslagens artilleriregemente (A 9) återetableras i Kristinehamn.

Enligt Traditionsnämnden bör, beträffande dessa fem återetablerade förbands traditioner, beaktas att de helt naturligt återfår de traditioner, fälttecken med mera som de hade innan de lades ned eller ingick i andra förband.

Hälsinge regementes (I 14) traditioner, som under några år bevarades av I 13, bör föras av 18. hemvärnsbataljonen inom Mellersta militärregionen/Gävleborgsgruppen.

Arméflyget och ballongverksamheten

ARMÉFLYGET 1912–1997

Förhållandevis tidigt i den tekniska utvecklingen anammade den svenska armén användandet av flygplan. Redan 1911 donerades medel för inköp av ett flygplan till armén från ett antal svenska flygare. Ett villkor för donationen var dock att försvaret själva samtidigt anslog medel för inköp av ytterligare ett flygplan och 30 mars 1912 tecknades kontrakt om inköp av franska flygplan, ett monoplan av modell Nieuport IV-G och ett Bréuget CU 1 och de båda flygplanen organiserades inom Fälttelegrafkåren som en flygenhet.

Den första tiden bedrevs flygningarna från Axevalla hed men 1913 flyttades verksamheten till Malmen, som vid den tiden var exercisfält för de militära förbanden i Linköping. 1926 slogs man ihop Fälttelegrafkårens flygkompani (armén) med marinens flygväsende och bildade den tredje försvarsgrenen flygvapnet.

Föregångaren till det moderna arméflyget bildades i och med att armén 1954 upprättade ett artilleriflyg. Det var ingen tillfällighet att det var just artilleriet som fick stå som värd för arméns flygverksamhet, då artilleriet hade ett stort behov av att kunna målspana samt leda indirekt eld. Under den senare delen av 1950-talet inleddes försök med helikopter.

1959 bildades Arméns helikopterskola (HkpS) på Bodens flygplats och 1963 Artilleriflygskolan, (ArtflygS) på Brandholmens flygplats i Nyköping. 1979 blev Arméns helikopterskola (HkpS) i Boden ett förband.

Artilleriflyget ombildades 1980-01-01 till Arméflyget med två artilleriflygförband: Arméns helikopterskola (HkpS) i Boden, som vid omorganisationen bytte namn till Norrbottens arméflygbataljon (AF 1) och Artilleriflygskolan (ArtflygS) i Nyköping, som vid omorganisationen bytte namn till Arméflygskolan (ArméflygS). Efter omorganisationen till Arméflyget var förbandet fortfarande inordnat under artilleriet. 1983 skedde nästa organisationsförändring. För personalen vid Arméflyget fick detta bland annat till följd att de nu tillhörde Arméflyget. Förändringen markerades med att all arméflygpersonal började bära blå basker med arméflygemblemet – det bevingade svärdet.

1984 flyttade Arméflygskolan (ArméflygS) från Brandholmen till närbelägna Skavsta flygplats men redan året därpå (1985) flyttade förbandet igen, denna gång till dess slutgiltiga plats; Malmens flygplats. I samband med flytten blev Arméflygskolan ett förband och bytte namn till Östgöta Arméflygbataljon (AF 2).

1991 blev Arméflyget, som tidigare tillhört artilleriet, ett eget truppslag inom armén med två förband; Norrbottens arméflygbataljon (AF 1) i Boden och (AF 2) i Linköping. Vid samma tidpunkt upprättades ett funktionscentrum: Arméflygcentrum (AFC).

Arméflyget avvecklades 1997-12-31 då den slogs samman med Marinflyget samt Flygvapnets flygräddningsgrupper till ett nytt militärt förband; Försvarsmaktens Helikopterflottilj.

ARMÉNS BALLONGVERKSAMHET 1902–1934

Ett ballongkompani organiserades 1902 inom den då nyuppsatta Fälttelegrafkåren. Efter att riksdagen 1908 beviljat 90 000 kr för fältballongmateriel till armén och dess ballongverksamhet flyttades denna till Marieberg. Försök med ballonger och flygmaskiner påbörjas 1912 vid Frösundavik i Solna. Året därpå flyttades flygplansutbildningen till Malmslätt. I Boden tillkom 1914 ett fälttelegrafdetachment för signal- och ballongutbildning.

År 1925 lade den nya regeringen fram sin försvarsproposition, vilken låg till grund för försvarsbeslutet samma år. Den enda större förändringen som berörde Fälttelegrafkåren var att fältballongformationerna överfördes till Positionsartilleriregementet (A 9) samt att detachmentet i Boden omorganiserades till Bodens ingenjörkår.

Positionsartilleriregementet lades ned 1927 och arméns ballongverksamhet i Boden och Frösunda överfördes då till Smålands artilleriregemente (A 6) i Jönköping. Ballonghallen i Skillingaryd togs i bruk våren 1934. Sista uppstigningen med fältballong (ballon captif) i armén genomfördes dock redan den 24 juli 1934 i Mölnarp.

8. Marinen

Per Wahlberg, Sten Munck af Rosenschöld, Anders Hörnfeldt och Sune Birke

Allmänt och läget idag

Marinen blev 1902 ett begrepp och utgjorde då ett samlingsbegrepp för vapenslagen flottan och kustartilleriet, från 2000 benämnd amfibiekåren. Sveriges flotta, såsom en nationell/statlig resurs under konungen, tillkom under det tidiga 1500-talet och en välkänd dåtida händelse var inköpet 1522 av örlogsskepp från Lübeck, vilka - under Staffan Sasses befäl – sattes in för att bryta Danmarks sjöväga underhållslinje till det av Gustav Vasas trupper belägrade Stockholm. Kustartilleriet, med ursprung från äldre tiders fästningar (till exempel Vaxholms kastell, Dalarö skans, Kungsholms fort, Drottningsskär och Älvsborgs fästning) från 1500- och 1600-talen hade 1902 etablerats genom en samordning av kustfästningarna/arméns och flottans fästningsartilleri och flottans fasta minvapen. Marinen räknar traditionsenligt 1522 som sitt tillkomstår.

Marinen såsom försvarsgren i modern mening tillkom först 1936 i och med att befattningen Chefen för marinen inrättades med en viceamiral som marinchef.

Försvarsgrensbegreppet och därmed marinen som ett formellt begrepp förändrades 1994 till att beskriva kompetens, identitet och traditioner. Försvarsgrensbegreppet återinfördes 2019 då befattningen marinchef, följt av etablering av marinstaben tillkom.

FÖRBANDSTYPER/VAPENSLAG

Marinen innehåller (består av) följande förbandstyper:

- marina lednings-/underrättelseförband,
- sjöstridsförband (= ytstrids- och minkrigsförband),
- ubåtsförband,
- amfibieförband och
- marina bas-/underhållsförband.

Marinens två vapenslag – flottan och amfibiekåren (före detta kustartilleriet) – är numera inte några organisatoriska begrepp. De har dock fortfarande betydelse i traditionssammanhang och påverkar uniformering och titulatur med mera. Tidigare hade vapenslagsbegreppet betydligt större betydelse. Bland annat fanns såväl flottans som kustartilleriets personalkårer med personalkårchefer, vilka också hade rollen som inspektörer för respektive vapenslag.

MARINENS LEDNING

Marinens ledning utgörs av marinchefen med marinstaben.

Marinchefsfunktionen (befattningen som främste företrädare för marinen) har upprätt hållits av Chefen för marinen 1936–1994, chefen för marinledningen (inom det försvarsmakts-gemensamma högkvarteret) 1994–1998 samt därefter i tidsföljd av generalinspektören för marinen, marininspektören och marinchefen inom högkvarteret. År 2019 bildades åter marinstaben och marinchefen med marinstaben blev en från högkvarteret utbruten ledning för marinen med gruppering på Muskö. Förhistorien till detta redovisas även i kapitel 4.

Marinstaben bildades 1908 och ersatte Flottans stab, organiserad 1896. Den blev Chefens för marinen stab 1936, då marinchefsbefattningen tillkom. Chefen för kustartilleriet och hans stab var direkt underställd chefen för marinen och infördes i marinstaben 1966. 1994 ombildades marinstaben till marinledningen inom Högkvarteret och delades 1998 upp i olika enheter inom Högkvarteret, bland annat inom krigsförbandsledningen och grundorganisationsledningen. Under 2000-talets tidiga år gjordes flera omorganisationer inom Högkvarteret. År 2019, när nya försvarsgrensstaber etablerades utbrutna från Högkvarteret, återkom marinstaben som marinchefens stab.

Ett kuriosum är att chefen för marinen under perioden 1936–1968 var chef för marinledningen, ej samma som marinledningen 1994–1998, som då bestod av marinstaben och marinförvaltningen. Marinstaben leddes av marinstabschefen och marinförvaltningen leddes, de facto av souschefen för marinförvaltningen. Formell chef för marinförvaltningen var således chefen för marinen.

1900-talets marina ledning har sina tidiga rötter, från 1522 till 1900-talets början, dels i form av att konungen var högste befälhavare över Krigsmakten till lands och till sjöss, det vill säga över armén och flottan/marinen, dels i 1600-talets inrättande av de höga riksämbetsmännen, varav Riksamiralen var en. Riksamiralen var chef för Amiralitetskollegium, vilket bland annat utgjorde grunden, sent 1800-tal, för Marinförvaltningen vilken motsvaras sedan 1968 av de marina delarna av Försvarets materielverk. 1600-talets Riksamiral kan även ses som en föregångare till Chefen för marinen. Skillnaden mellan stab och förvaltning var ej tydlig, om den ens fanns, på 1600-talet. År 1896, när Flottans stab inrättades, skedde en uppdelning mellan stab och förvaltning, Flottans stab respektive Marinförvaltningen utgjorde var sitt beredningsorgan åt Sjöförsvarsdepartementet. Sambandet mellan stabsfunktionen Flottans stab respektive marinstaben och förvaltningsfunktionen, Marinförvaltningen respektive huvudavdelningen för marinmateriel inom Försvarets materielverk var starkt ända in i modern tid.

Chefen för marinen/marinledningschefen hade 1936-1998 ansvaret för produktion, utveckling, vidmakthållande med mera av marinförband. Fram till 1961 hade Chefen för marinen även operativt ansvar under överbefälhavaren. Generalinspektören för marinen och marininspektören hade 1998–2015 begränsade befogenheter i vad avser förbandsproduktion, men var ändå marinens främste företrädare. Nuvarande marinchef har, under Högkvarteret/produktionsledningen, produktionsansvar för marinstridskrafterna och under Högkvarteret/insatsledningen, taktiskt ledningsansvar för dessa.

MARINENS VAPENSYSTEM

Marinförbanden kan lösa insatsuppgifter på alla konfliktnivåer från fred via kris till krig. I fred under ”ordinarie förbandsproduktion”, utbildning, övningar etcetera, kan marinförbanden mycket snabbt övergå till insatsverksamhet, oftast ingripande mot konstaterade och/eller befarade/misstänkta kränkningar av Sveriges integritet.

De marina ledningsförbanden utgörs, förutom av marinchefen med marinstaben, av sjöbevakningsförband inom marinbasen, radarstationer, signalspaningsresurser, bevakningsbåtar med mera. Deras uppgifter är att leda/stödja ledning av marina insatser/företag och ständigt

pågående verksamheter samt att genom spaning med mera leverera en lägesbild över främst omgivande hav och kustområden.

Ytstridsförbanden, som består av korvettdivisioner/korvetter, vedettbåtar, bevakningsbåtar med mera har främst uppgifter såsom ytattack- /anfallsföretag, mineringsföretag, ubåtsjaktföretag, eskortföretag och spaningsföretag. Ytstridsförbanden ingår i sjöstridsflottiljerna: 3. sjöstridsflottiljen och 4. sjöstridsflottiljen tillsammans med minkrigsförbanden. Ytstridsfartygens huvudvapen utgörs av sjörobotar, ubåtsjakttorpeder och automat-/allmålskanoner. Enligt försvarsbeslut 2020 ska korvetterna även förse med luftvärnsrobotar. Ytstridsfartygen kännetecknas av flexibilitet, bland annat. mångsidig beväpning med mera, hög fart och långa vapenräckvidder.

Ubåtarna ingår i ett **ubåtsförband** – 1. ubåtsflottiljen – där det också ingår dykeri- och ubåtsräddningsresurser och enheter för transport av specialförband. Ubåtsförbandets uppgifter är främst anfallsföretag, mineringsföretag, ubåtsjaktföretag, spaningsföretag och specialföretag. Ubåtarnas huvudvapen är tunga torpeder, mot övervattensmål och ubåtsjakttorpeder. Ubåtarna har vidare mineringsförmåga med bland annat minor, som kan skjutas ut till avsett mineringsområde. Specialförband/attackdykare kan slussas ut/in från/till ubåtarna. Ubåtarna har stor uthållighet i undervattensläge, är extremt tystgående och svåra att upptäcka. Från sina dolda lägen kan de utveckla stor vapenverkan.

Minkrigsförbanden, som består av minröjningsdivisioner/minröjningsfartyg, röjdykarresurser med mera har främst uppgifter såsom minröjning (minjakt och minsvepning), ubåtsjakt och minering. Minkrigsförbanden ingår i sjöstridsflottiljerna tillsammans med ytstridsförbanden. Minröjningsfartygen har god och mångsidig minröjningsförmåga. De kan välja skilda röjmetoder såsom minsvepning, bogserade och självgående/fjärrstyrda svep, minjakt med speciella sonarer och fjärrstyrda undervattensfarkoster, ROV samt röjdykare. Minröjningsfartygen har automatkanoner för egenskydd.

Amfibieförband verkar där vatten möter land och fungerar som länken mellan sjö- och arméstridskrafter. Förbanden har förmågan att verka i tre dimensioner med olika vapensystem: på och under vattenytan, luftförsvar och på land. Därmed kan förbandet utöva kontroll över kustområden. Vapensystemen utgörs av kustrobot, rörliga kontrollerbara mineringar, tunga kulsprutor av olika kalibrar och eldhandvapen. Förbanden innehåller officerare och amfibiesoldater, som har olika huvudtjänst, till exempel kustjägare-, amfibieskytte-, båt-, lednings- och underhållstjänst. Amfibieförband förflyttas med snabbgående båtar såsom stridsbåtar, bevakningsbåtar, sväware och trossbåtar. Förbanden har hög operativ och taktisk rörlighet. I en amfibiebataljon ingår ledningskompani, kustjägarkompani, tre amfibieskyttekompanier och underhållskompani. Härutöver finns de fristående förbanden bevakningsbåtskompani och säkerhetskompani sjö. Amfibieförbanden ingår i Amfibieregementet (Amf 1). Enligt FB 2020 återetableras Älvsborgs amfibieregemente (Amf 4) i Göteborg med början hösten 2021. I samband härmed byter Amfibieregementet namn till Stockholms amfibieregemente (Amf 1)

De **marina bas- och underhållsresurserna**, som ingår i Marinbasen utgörs bland annat av fasta och rörliga, bland annat av trängfartyg, resurser för materielunderhåll, förnödenhetsförsörjning och sjukvård.

Inom den sjöoperativa verksamheten, organisatoriskt utanför marinen, används även helikopterförband för bland annat ytstrid, samverkan vid ytstridsförbandens sjörobotinsatser och ubåtsjakt. Helikoptertrarna ingår i flygvapnet och tillhör där Helikopterflottiljens 3. hkpskvardron baserad på F 17 (Kallinge).

MARINENS ORGANISATION (ORGANISATIONSENHETER)

Marinen bestod 2021-01-01 av

- Marinchefen med marinstaben,
- 1.ubåtsflottiljen,
- 3.sjöstridsflottiljen,
- 4.sjöstridsflottiljen,
- 1.amfibieregementet,
- Marinbasen
- Sjöstridsskolan

Marinens förband innehöll 2021-01-01 bland annat följande:

I sjöstridsflottiljerna ingick bland andra sju korvetter, tre patrullfartyg, fem större och fyra mindre minröjningsfartyg, röjdykarenheter och lagfartyg (=underhållsfartyg).

Ubåtsflottiljen innehöll bland annat fyra ubåtar, ett dykeri-/ubåtsräddningsfartyg, och en enhet för transport av specialförband.

Amfibieregementet innehöll bland annat en amfibiebataljon, bevakningsenheter med mera.

Marinbasen innehöll sjöinformationsenheter och underhållsresurser.

Sjöstridsskolan innehöll utöver ordinarie skolinfrastruktur en skoldivision och en skonert-division.

De marina organisationsenheternas historia och traditioner beskrivs i boken ”Marinens förband och skolor under 1900-talet” (se litteraturbilagan).

Historisk bakgrund intill 1994

ALLMÄN HISTORIK

Konflikter och stridshandlingar har förekommit till sjöss och längs våra kuster sedan lång tid tillbaka. Vikingatågen och slaget vid Svolder är tidiga exempel. Under medeltiden fanns ledningssystemet för att kunna uppbåda skepp och besättningar för såväl försvar som för anfall, till exempel korståg till Finland och Baltikum. Sjöröveri och kaparverksamhet förekom speciellt under senmedeltiden, till exempel Vitaliebröderna på Gotland. Befästningsverket, som senare byggdes ut till slottet Tre Kronor, föregångare till Stockholms slott var, med sin uppgift att förhindra inträngande i Mälaren, en föregångare till 1900-talets kustartilleri.

Någon svensk permanent marin organisation, som stod till rikets (Konungens) förfogande fanns dock inte.

Under befrielsekriget 1521–1523 stod det klart för Gustav Vasa att det inte gick att erövra Stockholm, som hölls av danskarna och som kunde försörjas sjövägen. Den danska flottan behärskade Östersjön inklusive inseqingsledningerna till Stockholm. Gustav Vasa insåg att Sverige måste

skaffa sig sjöstridskrafter och förvärvade 1522 ett antal fartyg med besättningar från Lübeck. Med denna resurs förhindrades danska flottan att försörja danska styrkor i Stockholm och staden kunde tas av Sverige. År 1522 räknas därför som den svenska flottans och därmed också den framtida svenska marinens tillkomstår.

Under periodens första drygt trehundra år – från Gustav Vasa till och med Karl XIV Johan – var för Sveriges vidkommande krig nästan lika vanligt som fred. Den unga svenska flottan prövades under Grevefejden och fick sitt egentliga elddop under det Nordiska sjuårskriget. Svenska flottan kom i strid i flera sjöslag på södra Östersjön mot den danska, vilken sedan Valdemar Atterdags tid behärskat Östersjön. Svenska flottan, under befäl av Jacob Bagge och senare Klas Horn, hade framgångar och speciellt den unga flottans artilleriinsatser var nyckeln till framgång. Artilleribeskjutning fick successivt allt större betydelse i förhållande till ombordläggning och äntring.

Senare på 1500-talet under Gustav Vasas och Johan III:s ryska krig skördade svenska skärgårdsförband med galärer, mindre roddfarkoster och embarkerad marktrupp med mera, framgångar mot Ryssland i Finska vikens innersta del, Neva-floden med flera vattendrag i norra Baltikum. Det var då Sverige började skaffa sig territorium i Baltikum.

Under Gustav II Adolfs tid och vidare under Trettioåriga kriget hade flottan som huvuduppgift att säkra förbindelserna mellan Sverige och krigsskådeplatserna i Baltikum, Polen och Tyskland. Armén fördes över Östersjön och manskap och förnödenheter med mera transporterades, skyddade av örlogsfartyg, fortlöpande mellan Sverige och Tyskland under nästan 20 år. Under den svenska operationen mot Danmark 1644–45 genomförde svenska flottan under Klas Fleming, som efter sin död efterträddes av Carl Gustav Wrangel, några större slag mot den danska inom ramen för pågående Trettioåriga kriget i Tyskland.

Svensk sjökrigföring från Gustav Vasa till Karl XII innebar i stora drag

- att strida mot Danmark med seglande förband på öppna havet – oftast i södra Östersjön och/eller
- att strida mot Ryssland inomskärs och kustnära med skärgårdsfartygsförband och embarkerad trupp – oftast i Finska viken, på Ladoga och anslutande floder.

Uppmärksammas bör att sjökrigföring allmänt sett, såväl under stormaktstiden som fram till våra dagar, mer består av så kallade ständigt pågående verksamhet, såsom eskortering/försvar av sjötransporter, anfall mot fientliga dito/handelskrig, patrullering av egna farvatten med mera och i modern tid minering och minröjning, än av stora omfattande sjöslag. Sjökrigföring handlade då som nu om att upprätthålla kontroll över havet och kunna utnyttja det samt om att försvåra för motståndaren att göra detsamma. Sjökrigföring handlar inte om att ta områden och hålla dem.

Sverige kunde fram till skånska kriget på 1670-talet, som var ett misslyckande för svenska flottan, hantera denna dubbeluppgift. För att bättre kunna möta danska flottan (än under skånska kriget) och kunna vara stridsberedd tidigare på säsongen (islossningen skedde tidigare i söder än i Stockholm), anlades under Karl XI en örlogsbas på Trossö i Blekinge och grundades staden Karlskrona år 1680. Karlskrona blev från denna tid och fram till mitten av 1800-talet huvudbas för den seglande örlogsfloatan.

Utseglingen från Reval 1790. Under Gustav III:s krig mot Ryssland var den svenska strategin offensiv och ett anfall insattes sjövägen mot Reval och där liggande ryska fartyg. Operationen lyckades dock inte och den svenska flottan lämnade Reval. Målning av Jacob Hägg.

Situationen började förändras under Stora nordiska kriget 1700–1721, när Ryssland skaffade sig en sjömak, som innehöll såväl roddförband (galärer) som seglande förband (linjeskepp och fregatter). Trots att Danmark tidvis också var aktivt till sjöss gick det dock i början av kriget någorlunda väl för Sverige att också möta Rysslands seglande högsjöförband, men ej så bra att det gick att förhindra ryska galärförband att ta sig till svenska ostkusten. Med två nationers flottor mot sig och med krav att hålla underhållslinjer öppna till armén ”over-seas” (Baltikum, Polen, Ukraina med mera) lyckades man inte skydda ostkustens skärgårdar från 1719 års ”rysshärjningar”.

Rysshärjningarna lärde Sverige en läxa. Det behövdes också en skärgårdsflotta, som inomskärs kunde möta det ryska hotet. Under Sjuårskriget, som pågick mellan Europas stormakter inte bara i Europa utan även i Nordamerika, i Indien och på haven, deltog Sverige för att återta de delar av Pommern, som Sverige tilldelats vid Westfaliska freden 1648. I stort blev den svenska insatsen, i Sverige kallat ”Pommerska kriget”, ett misslyckande. Ett undantag var att Sverige 1757–1762 med en eskader ur Arméns flotta, som den hette vid denna tid, lyckades genomföra en framgångsrik insats. Eskadern trängde in i Stettiner Haff och besegrade ett preussiskt förband, tog nio preussiska fartyg och ett hundratal kanoner till priset av en barkass och 27 sjömän och soldater.

Efter frihetstidens krig mot Ryssland, Hattarnas krig, och det Pommerska kriget följde en tid av ytterligare upprustning av de svenska sjöstridskrafterna det vill säga såväl av högsjöflottan som av skärgårdsflottan. Gustav III hade liksom sin företrädare ambitioner att återerövra förlorade områden i Finland. Under skeppsbyggmästaren och amiralen af Chapman konstruerades ett stort antal fartyg av olika typer på örlogsvärvet i Karlskrona, då Sveriges största arbetsplats. Linjeskepp och fregatter liksom skärgårdsfregatter, små grundgående fregatter, som till nöds kunde ros och kanonslupar tillfördes. Såväl högsjöflottan som skärgårdsflottan, då med namnet Arméns flotta, sattes in i operationerna i Finska viken 1788 och 1790. Vid Hogland utkämpade de

svenska och ryska flottorna ett stort slag, som trots sin intensitet och omfattning inte ledde till något avgörande. Slaget avbröts på grund av brist på ammunition på båda sidorna. Efter högsjöflottans, under Gustav III utsegling från Viborg, Viborgska gatloppet 1790, ledd av linjeskeppet Dristigheten (fartygschef: Johan Puke, som slutade som amiral) och en lyckad genombrytning av den ryska flottan, besegrade den svenska skärgårdsflottan under amiralen Cronstedt (samme man, som 1808 kapitulerade vid Sveaborg) den ryska vid Svensksund. Detta avgjorde hela kriget och Sverige behöll de områden i Finland som varit svenska från krigets början.

Under det Finska kriget 1808–1809 genomförde ryska armén framgångsrika anfall vintertid, då det på grund av isförhållanden inte gick att operera till sjöss. Flottan kunde således inte påverka krigsutvecklingen i det läge då situationen var som mest kritisk. Den marina krigsföringen blev under detta krig därför begränsad till raidföretag i finska skärgårdar, under årets isfria tid, med kanonslupar med mera och – i krigets slutskede – insatser (kustbeskjutning med linjeskepp med mera och landstigning med kanonslupar) mot ryska trupper vid Ratan i Västerbotten.

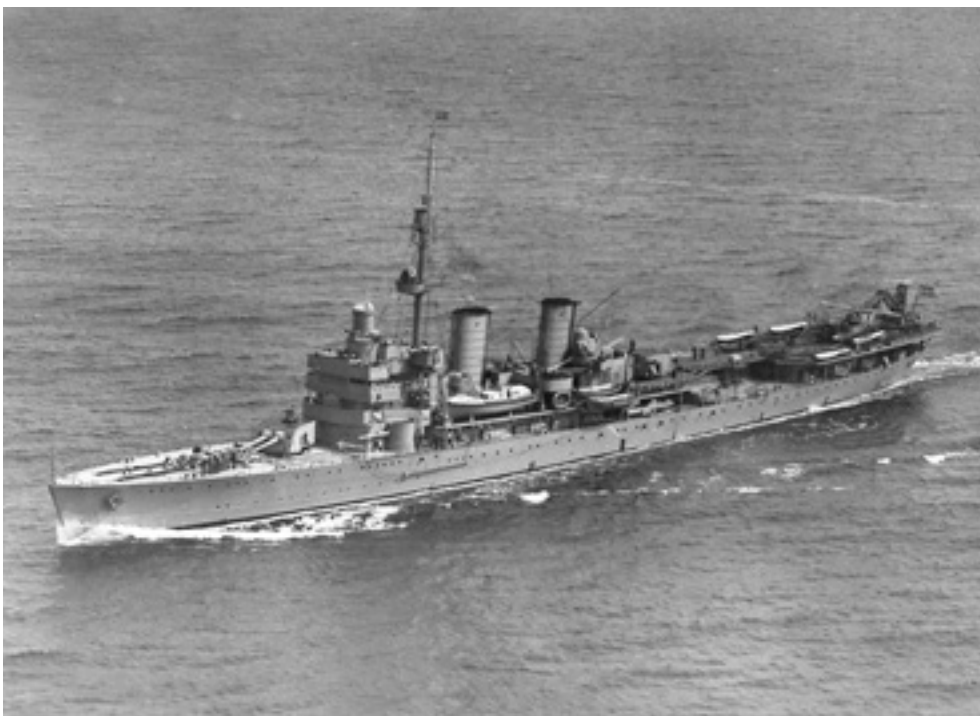
Det tidiga 1800-talet innebar en stagnation på gränsen till förfall för de marina stridskrafterna. Detta kan till del förklaras med att Sverige efter Napoleonkriget antog en neutralistisk politik med låg utrikesprofil. Den då etablerade ”centralförsvarsprincipen” (en dåtida tanke att ”kopiera” Rysslands fördröjningsförsvar 1812, då de för Napoleon utdragna underhållslinjerna, brända jordens taktik och det ryska klimatet var så framgångsrikt) var också en orsak till den marina nedgången.

Den svenska flottan deltog dock i en operativ, och internationell insats under denna tid. Tillsammans med fregatter och marinkårsförband från USA, US Navy och US Marine Corps, deltog svenska fregatter i en insats mot sjöröveriet i västra Medelhavet och mot nordafrikanska kusten. Operationen är relativt okänd i Sverige, men i USA blir man påmind om den, när man hör amerikanska marinkårens hymn (From the halls of Montezuma to the shores of Tripolis...).

Först under 1870-talet, efter Fransk-tyska kriget, Tysklands enande och det nya tyska kejsardömet starka utveckling och konkurrens med bland annat Storbritannien och Frankrike om stormaktsposition, inflytande och kolonier, började Sverige reagera på situationen i Europa. En uppbyggnadstid, som varade fram till slutet av första världskriget inleddes. 1902 sammanslogs flottan med det nya kustartilleriet. 1904 bildades Kusteskadern, från 1920 Kustflottan, genom sammanslagning av de operativa fartygsförbanden ur de tidigare lokala sjöstyrkorna som utgjordes av Karlskronaavdelningen och Stockholmsavdelningen.

År 1905 blev frågan om unionen mellan Sverige och Norge akut. Starka krafter i Norge ville frigöra sig från Sverige, vilket särskilt kung Oscar II motsatte sig. Läget var ett tag mycket spänt och de då mobiliserade sjöstridskrafterna, Kusteskadern, var kraftsamlad till Västkusten beredda att inleda stridshandlingar mot de norska som också hade hög beredskap. Lyckligtvis löstes krisen fredligt och unionen, som varat sedan 1814, upplöstes.

Inför första världskriget var försvarsfrågan mycket het i politiken. Frågan om att bygga pansarfartyg löstes genom att svenska folket med en landsomfattande insamling kunde ge så mycket pengar att det räckte till 1.klass pansarbåten Sverige (senare benämnt pansarskepp), några vedettbåtar och ett flygplan.

Kryssaren HMS Gotland levererades 1934 och byggdes som en flygplanskryssare. Vintern 1943-1944 slopades flygplansutrustningen och fartyget byggdes om till en kraftig luftvärnskryssare. Både före och efter andra världskriget användes Gotland som flottans långresefartyg. Gotland utrangerades 1960. Foto Örlogsmannasällskapet

Marinens flygväsende (MFV) var den svenska marinens organisation för den marina flygavdelningen som reglerades enligt ett kungligt brev utfärdat 30 juli 1915. Redan 3 februari 1912 tjuvstartade Marinens flygväsende sin flygande verksamhet med Olle Dahlbecks flygning med Bryggarkärran från Stora Värtans is. Vid bildandet 1915 underställdes MFV chefen för marinstaben. Efter Bryggarkärran tillfördes Marinens flygväsende sjöflygplan, som startade från och landade på vattnet. De kallades flygbåtar. Den flygande personalen utgjordes av flygbåtförare (=piloter), flygbåtmaskinister och flygspanare. Flygplanen användes främst för spaning åt sjöstridskrafter och för överbringande av spaningsrapporter med mera till fartyg.

Första världskriget innebar stora påfrestningar för marinen. Det gällde att upprätthålla strikt neutralitet och ständigt patrullera våra kuster. Denna neutralitetsvakt, skydd av sjöfart, minröjning och utläggning av egna mineringar präglade verksamheten. Parallellt med dessa aktiviteter gällde det att ha beredskap att ingripa mot angrepp över havet mot landet.

En speciell händelse var den svenska Ålandsexpeditionen 1918. Sverige överförde förband till Åland för att skydda lokalbefolkningen mot befarade övergrepp från kvardröjande ryska stridskrafter. Tre svenska pansarskepp och en isbrytare ingick i denna expedition.

Efter kriget blev den svenska flottan dominerande i Östersjön. Tyskland hade förlorat nästa hela sin flotta och Ryssland/Sovjetunionen plågades av förlusten efter Rysk-japanska kriget, revolution, inbördes strider och en allmän försvagning av sitt "yttre försvar". I Sverige tillkom

resurser, som beställts med anledning av det år 1914 befarade kriget, men som inte blev operativa förrän en bit in på 1920-talet.

1925 tog riksdagen ett försvarsbeslut, som mycket kortfattat innebar

- att armén reducerades kraftigt,
- att marinens utveckling avstannade och
- att flygvapnet bildades och började utvecklas från armé- respektive marinflyget.

Den nya försvarsgrenen – flygvapnet – övertog 1926 de flygresurser som tidigare funnits inom Marinens flygväsende. Dock ställdes från flygvapnet, fram till Andra världskrigets slut, resurser (division och grupper) till marinens förfogande för främst spaning och senare även för offensiva marina uppgifter i form av torpedflyg. Ett kuriosum i detta sammanhang var kryssaren *Gotland*, som under åren 1933–1943 användes som flygplanskryssare och att sjöflygplan (för spaning) baserades ombord och kunde starta från fartyget med katapult.

Under 1930-talet började det stå klart att det åter fanns risk för ett stort krig i Europa med tre stora diktaturer – det nazistiska och öppet expansionistiska Tyskland, det fascistiska Italien och det kommunistiska Sovjet. 1936 fattades i Sverige ett försvarsbeslut, som innebar början av en upprustning av försvaret. Senare under kriget följde flera sådana beslut. Detta ledde till att Sveriges försvarsförmåga ökade successivt. Dock uppnåddes försvarsbeslutens uppsatta slutmål först flera år efter Andra världskrigets slut.

För marinen innebar Andra världskriget i stort samma uppgifter som hade ställts under det första världskriget – patrullering och bevakning av den svenska kusten, eskortering av konvojer och skydd av sjöfarten i övrigt, utläggning av egna mineringar och röjning av främmande samt beredskap att hejda en eventuell invasion över havet. En stor del av kustartilleriets förband hölls i hög beredskap. Skillnaden var att hotbilden mot Sverige var allvarligare än under Första världskriget. Det inträffade för marinen flera allvarliga händelser under kriget.

1940 beslagtogs brittiska flottan vid Färöarna fyra från Italien inköpta svenska jagare (*Romulus*, *Remulus*, *Puke* och *Psilander*). Risk för stridshandlingar med Storbritannien förelåg, men situationen kunde lösas på diplomatisk väg tack vare gott omdöme hos den svenska förbandsledningen (*Kk Torsten Hagman*) på plats.

1941 inträffade en olycka eller ett attentat av ännu officiellt okänd art och orsak i Hårsfjärden, då tre svenska jagare (*Klas Horn*, *Klas Uggla* och *Göteborg*) sprängdes och 33 sjömän omkom. Två av jagarna kunde bärgas, istandsättas och åter komma i tjänst.

1943 minsprängdes ubåten *Ulven* av en tysk mina på svenskt territorialvatten utanför Stora Pölsan på västkusten. Även denna gång omkom 33 sjömän.

Under tiden 1941–44 anfölls flera svenska handelsfartyg, vilka oftast var lastade med järnmalm på väg från Luleå till Tyskland, utanför svenska ostkusten av sovjetiska ubåtar. Ofta gick fartygen samlat i konvoj och svenska jagare insattes många gånger i ubåtsjakt och fällde sjunkbomber. Många handelsfartyg gick ändå förlorade. En särskilt tragisk händelse denna tid var sänkningen (torpederades av en sovjetisk ubåt) av Gotlandsbolagets passagerarfartyg *Hansa*.

Svenska örlogsfartyg fick 1944–1945 även genomföra flera räddningsinsatser. Det handlade om att rädda och till sjöss bistå flyktingar (huvuddelen av estlandssvenskarna och många ester), vilka i små båtar flydde från sitt hemland, som höll på att helt ockuperas av sovjetiska förband.

Under krigets allra sista dagar lyckades marinen på västkusten få tag på en efter ett brittiskt flyganfall skadad tysk ubåt (*U3503*) av modernaste typ. Sverige fick därmed värdefull information om tysk ubåtsmekanik.

Efter kriget kvarstod en stor och resurskrävande uppgift för marinen. I våra omgivande hav fanns cirka 100 000 minor, som fällts från flygplan och/eller lagts ut av ubåtar och övervattensfartyg.

Under flera år hade minröjningsförbanden ett tungt arbete med att först röja säkra farleder (de så kallade *NEMEDRI*-lederna, det vill säga. minfria rännor i för övrigt osäkra farvatten) runt våra kuster och in till våra hamnar samt därefter rensa de omgivande haven i övrigt.

Några år efter kriget stod det klart att världen – speciellt Europa – stod inför ett nytt osäkert läge. Det kalla kriget hade börjat och skulle pågå ända fram till 1991. Sveriges situation, mellan Öst (Warszawapakten med Sovjetunionen som dominerande makt) och Väst (Nato med USA som dominerande makt) var då, liksom förhållandet nu verkar bli, klart utsatt. Dessbättre hade försvaret under och strax efter Andra världskriget förstärkts och det blev inte aktuellt att genomföra någon nedrustning efter Andra världskriget. Vi hade bland annat den marin, som vi borde ha haft 1939, fast 1947 i modernare tappning.

Under kalla kriget förekom flera incidenter och andra händelser som berörde marinen. Redan från början förekom det att främmande ubåtar kränkte det svenska sjöterritoriet. Det vanliga var före 1980, att de kränkande ubåtarna lämnade svenskt vatten, när de upptäckte att Sverige ingrep mot dem. Omfattningen av detta är svår att ange, eftersom det måste ha funnits ett stort mörkertal.

Den sovjetiska nedskjutningen av en DC-3:a och den efterföljande nedskjutningen av räddningsflygplanet typ *Catalina* – innebar att, förutom flygvapnet, även marinen engagerades såväl för eftersökning som för mer ”skarpa åtgärder”. Var nedskjutningarna en engångshändelse eller början på något ännu värre var frågan som många ställde sig dessa dagar 1952.

Ett marinflyg med helikoptrar började byggas upp under 1950-talet.

Kuba-krisen i början av 1960-talet och den sovjetiska noten till Finland 1961 föranledde beredskapshöjningar liksom Sovjets invasion av Tjeckoslovakien 1968. Uppgiftsställningen till bland andra de marina förbanden var i augusti 1968: ”Beredd avvärja överskeppning/kustinvasion mot Sverige” och en timmes gång-/stridsberedskap beordrades för flera förband.

Under hela kalla kriget gällde det för marinen att samtidigt lösa uppgiften att å ena sidan producera krigsförband (befäls- och värnpliktsutbildning, övningar, taktikutveckling och materielskaffning) och å andra sidan uppgiften att upprätthålla insatsberedskap och genomföra insatser för hävdande av Sveriges integritet.

År 1980 kränktes svenskt sjöterritorium av en främmande ubåt utanför Utö. Resurser sattes in, bland annat jagaren *Halland*. Den främmande ubåten reagerade på den varningsinsats som gjordes med att undandra sig ubåtsjakten med undanmanövrar i stället för att (som dittills varit brukligt) lämna svenskt territorium. Denna incident inledde ett drygt decennium med undervattenskränkningar mot Sverige. Mellan 1981 och 1994 inrapporterades drygt 6 300 observationer, varav 118 var så kallade ettor, det vill säga konstaterad undervattensverksamhet. Ubåtskommissionen konstaterade att följande undervattenskränkningar ägt rum: Gåsefjärden 1981 (U137), Hårsfjärden 1982, Klintehamn 1986, Kappelhamnsviken 1987, Hävringe 1988, Simrishamn

1990 och Hävringe 1992.

Sannolikt inträffade fler kränkningar. Mörkertalet är i detta sammanhang stort, vilket talar för ett betydligt större antal.

Perioden var en stor utmaning för marinen. Successivt ökade ubåtsjaktförmågan. Beredskapen var konstant hög. För Kustflottan innebar det en övergång från ”mobiliseringsflotta” till ”insatsflotta”. Ubåtsincidenterna medförde inte bara bättre ubåtsjaktförmåga utan en generellt ökad stridsduglighet inom alla funktioner och en allmän medvetenhet bland besättningarna att vi ”var i krig under vattnet”. Fasta hinder, sensorer och minsystem byggdes upp inom kustartilleriet och organiserades i ubåtskyddskompanier som var ständigt bemannade.

Hösten 1989 föll Berlinmuren och två år senare upplöstes Sovjetunionen och Warszawapakten. Inledningsvis var läget gott inom marinen efter den upprykning och utveckling som gjorts under föregående period. Överbefälhavarens operativa provningar 1993 av stridskrafter (OPAS) föll mycket väl ut för marinförbanden.

MARIN TEKNIK, TAKTIK MED MERA

De marina stridskrafterna utgjordes från 1522 och ett par decennier in på 1800-talet huvudsakligen av tre komponenter:

- Seglande skepp för operationer på öppna havet,
- Roddfartyg för strid kustnära och inomskärs,
- Fästningar och skansar vid kusten för försvar av hamnar med mera.

De seglande skeppen – linjeskepp (regalskepp), fregatter, korvetter och mindre segelfartyg – ingick oftast örlogsflottan även kallad ”stora flottan”, ”högsjöflottan” och/eller ”den seglande flottan”. Uppgifterna var bland annat att:

- i större förband (eskadrar eller motsvarande) genomföra större och avgörande sjöslag med syfte att skapa ”herravälde till sjöss”,
- i förband (eskadrar/divisioner) blockera fientliga hamnar (hålla fienden instängd),
- i förband (divisioner) eskortera svenska handelsfartyg och svenska militära sjötransporter,
- som enskilda fartyg eller i förband (division) angripa fientlig sjöfart och militära transporter.

Den sistnämnda uppgiften gavs ofta åt kaparfartyg, vilka var privatägda fartyg och vars befälhavare (ägare) av konungen erhållit kaparbrev innebärande sanktionerad rättighet att kapa (erövra) handelsskepp från fientliga stater.

Roddfartygen – galärer och från 1700-talet skärgårdsfregatter, kanonslupar med flera – ingick oftast i skärgårdsflottan, med namnet Arméns flotta under åren 1760–1823, då underställd Krigskollegium och då förande helblå tretungad flagga. Uppgifterna var bland annat att:

- genomföra offensiva operationer inomskärs och landsätta marktrupp,
- försvara svensk kust och svenska hamnar inomskärs bland annat mot fientliga galärförband och överskeppningar samt att
- operera mellan markstridskrafter och sjögående seglande förband och så att säga ”hålla ihop” större amfibiska operationer (till exempel ett anfall utefter finska kusten mot S:t Petersburg).

Kustnära fästningar och skansar för kontroll över inloppsleder och försvar av hamnar och örlogsbaser anlades i/vid:

- I Stockholms skärgård (till exempel Vaxholm 1500-talet, Älvsnabben 1600-talet, Värmdö/Oxdjupet 1700-talet),
- Karlskrona (till exempel. Kungsholmen och Drottningsskär 1600-talet),
- Göteborg (till exempel gamla Älvsborg 1500-talet och nya Älvsborg 1600-talet) och
- Helsingfors (Sveaborg på 1700-talet).

De seglande skeppen (linjeskeppen, fregatterna med flera) var till sin grundkonstruktion ganska lika från 1500-talet till 1800-talet. De var tremastade träfartyg bestyckade med mynningsladdade kanoner, varav de allra flesta var placerade utmed skeppens långsidor på ett eller två batteridäck. Bland roddfartygen, som i Sverige främst förekom under det sena 1500-talet och under 1700-talet, var det främst de personalkrävande galärerna, som dominerade. Mot slutet av 1700-talet tog de mindre och mer lättmanövrerade kanonsluparna över. Deras fördelar bevisades 1790 vid Svenskund.

Stridsmetoderna till sjöss var artilleribeskjutning och äntring med strid man mot man. Utvecklingen över tidsperioden gick naturligt nog till en förbättring av artilleritaktiken. Under 1500-talet och det tidiga 1600-talet genomfördes striden genom melä-metoden, som innebar att striden utvecklades till ett antal mindre bataljer mellan enskilda fartyg. Längre fram under 1600-talet och in på 1800-talet var det linjetaktiken som dominerade. Oftast bildades två långa linjer (kolonner enligt dagens nomenklatur) av (egna respektive fientliga) fartyg, som seglade på parallella kurser under ömsesidig eldgivning. Detta ”stela” uppträdande bröts 1805 vid Trafalgar, när Lord Nelson tillämpade metoden ”djärva genombrott av den fientliga slaglinjen”.

Det märkliga med decennierna efter Napoleontiden (den tidiga industrialismens epok, som innehöll många tekniska landvinningar) var, att teknikutvecklingen inte föranledde någon snabb och stark utveckling av de marina stridskrafterna. Trots ångmaskiner, propellerframdrift, järnfartyg och bakladdade räfflade kanoner, pansarskydd med mera bestod flottan länge av segelfartyg av trä (vissa dock med ångmaskin för framdrift vid tiltje).

Från och med 1870-talet började dock de tekniska landvinningarna tas till vara på allvar. Det började anskaffas ångdrivna kanonbåtar och monitorer (som mycket liknade John Ericsons förbild) och andra farkoster för huvudsakligen uppgifter inomskärs. Sjöminor tillfördes och därefter självgående sådana, det vill säga torpeder. 1889 kom vårt första havsgående pansarfartyg – 1. klass pansarbåten Svea – som följdes av två systerfartyg och under de följande 15 åren av ytterligare nio 1. klass pansarbåtar förande 21–28 cm kanoner som huvudartilleri. Vidare tillkom åren runt sekelskiftet torpedbåtar, torpedkryssare (ledarfartyg för torpedbåtsförband) och jagare (inledningsvis som torpedbåtsförstörare) samt pansarkryssaren *Fylgia*. 1904 fick Flottan sin första ubåt, *Hajen* som följdes av flera.

Redan 1897 hade de första gnistapparaterna (stationer för radiotelegrafi) börjat provas och under det kommande världskriget användes de ombord på större fartyg och i fasta anläggningar i land.

Liksom armén anskaffade sjöförsvaret (den blivande marinen) ballonger, som kunde bära ”ballongförare” i en korg under ballongen. Ballongerna nyttjades för spaning och eldled-

ning. Det skaffades också särskilda ballongfartyg, som tjänstgjorde som rörliga plattformar, varifrån ballongerna kunde uppsändas. Ballongfartygen uppträdde företrädesvis inomskärs i anslutning till kustfästningarna utanför Karlskrona och Stockholm.

Inför den alltmer spända säkerhetspolitiska situationen i Europa ställdes krav på förstärkningar av försvaret. Efter diverse politisk turbulens påbörjades en svensk upprustning, som för marinens del tydliggjordes med anskaffningen av de tre pansarskeppen av Sverige-klass (*Sverige, Drottning Victoria och Gustav V*), som utgjorde flottans kärna till och med Andra världskriget och utrangerades först på 1950-talet. 1911 erhöll marinen sitt första flygplan, som följdes av flera, vilka insattes för spaning under första världskriget. Det fanns fram till 1926 (då 1925 års försvarsbeslut förverkligades) flygförband inom såväl armén som marinen. Marinens flygplan var sjöflygplan (kallades då flygbåtar) med spaning som huvuduppgift. Tidigt på 1920-talet anskaffades den första motortorpedbåten – en liten och mycket snabb bensinmotordriven efterföljare till de äldre ångmaskindrivna torpedbåtarna.

Innan kustartilleriet bildades försvarades inloppen till flottans baser av fästningar i Karlskrona, Göteborg och Vaxholm. Bemannning av fästningarna utgjordes i Vaxholm av Vaxholms artillerikår som lydde under lantförvarsdepartementet. Karlskrona artillerikår var en del av flottan och ingick således i sjöförvarsdepartementet. I 1892 års betänkande ansåg man att uppgifterna för kustfästningarna i Vaxholm, Karlskrona och den blivande ny-nya Älvsborgs fästning i Göteborg borde vara skydd av flottans baser och skydd av bakomliggande städer. Behovet i Göteborg nedtonades då man förlitade sig på unionsfränden Norges flotta. En förstärkning av Färösunds försvar föreslogs, men man förbigick behovet av att skydda baser på Norrlandskusten. Kommittén förordade ett sjöfästningsartilleriregemente med ansvar för Vaxholm-Oscar-Fredriksborgs, Karlskrona och den blivande Älvsborgs fästning. I samband med fortsatt utredande föreslogs att ett kustartilleri skulle organiseras på två regementen och att Färösund skulle ingå som ett detachment till regementet i Vaxholm. 1901 fattade kung Oscar II beslut om att kustartilleriet skulle inrättas 1902 som ett vapenslag inom sjöförvarsdepartementet. Det innebar att förband överfördes från lantförvarsdepartementet till sjöförvarsdepartementet och att det fasta minförsvar som ingick i flottan överfördes till kustartilleriet. 1905 upplöstes unionen med Norge och Sveriges säkerhetspolitiska situation förändrades, vilket stärkte behovet av ett detachment ur Kusteskadern och en fast skyddad operationsbas i Göteborg. Oscar II fort, som en del av Älvsborgs fästning, som byggdes på Västerberget på södra sidan av Göta Älvs utlopp stod klart 1907 och kunde under första världskriget bemannas av ett detachment ur Karlskrona kustartilleriregemente (KA 2).

Det artilleri som fanns i Vaxholm var grupperat i kastellet och vid Rindö redutt på Rindö NV del. Vid Oxdjupet fanns Oscar-Fredriksborgs fästning med artilleri som kunde försvåra framträngande på omgivande fjärdar och förhindra genomträngande i Oxdjupet. I Karlskrona fanns Kungsholmsfort och Västra Hästholmens fort, båda med flera batterier som försvarade inträngande mot flottans bas. Samtliga inlopp i Vaxholm och Karlskrona hade fast minförsvar.

1910 års försvarsbeslut innebar att nya kustartilleribatterier tillkom utanför det egentliga Vaxholm (den så kallade Yttre linjen). Samtidigt påbörjades anläggning av Hemsö fästning.

Trots försvarsneddragningar efter 1925 års försvarsbeslut tillfördes marinen nya fartyg och kustartilleriförband. Marinens flygförband överfördes liksom arméns till det år 1926 bildade

flygvapnet. Under Första världskriget hade sjökrigföringen blivit "tredimensionell" från att tidigare varit enbart "endimensionell". Tidigare stred övervattensfartyg (regalskepp, galärer, linjeskepp, äldre pansarbåtar med flera) mot varandra på ytan. Det nya förhållandet var att sjöstrid fördes på ytan, under ytan och ovanför ytan. Flottan tillfördes under mellankrigsperioden bland annat sex jagare, ett tiotal ubåtar, flera motortorpedbåtar, flera minsvepare och en flygplanskryssare (*Gotland* med 6 flygplan typ S9). Från flygvapnet ställdes spanings- och torpedflygplan (typ T2, S5 och S9) till förfogande. Baser för dessa tillkom bland annat – förutom F2 /Hägernäs – på Märsgarn och Gålö vid Hårsfjärden, Stumholmen i Karlskrona, Nya varvet i Göteborg och ombord på *Gotland*.

1936 års försvarsbeslut ökade uppgiften för kustartilleriet att utöver det viktiga skyddet av sjöstridskrafternas baser även kunna försvara viktiga kustområden. Detta krävde tillgång till fasta spärrförband (spärr innebär en kombination av artilleri och minsystem) och rörliga artilleriförband med operativ rörlighet.

Under 1930-talet efterfrågade flottan en utflyttning av kustartilleriets förband till skärgårdsbarriären i Stockholms skärgård och en havsbandslinje byggdes ut. Denna erbjöd skydd för flottans operationer innanför skärgårdens yttersta öar. En motsvarande utbyggnad till "Havsbandslinjen" påbörjades i slutet av 1930-talet i Göteborgs skärgård. Förbanden i Härnösand, Färösund och Slite byggdes ut. När Andra världskriget bröt ut fanns spärrförband ur kustartilleriet för inloppsförvar i Göteborg, Karlskrona, Färösund och Slite, i Stockholms skärgård och i Ångermanälvens inlopp. Under kriget tillkom batterier i Helsingborg, Trelleborg och Ystad (för invasionsförvar över kust) samt på Holmön utanför Umeå och i Luleå. Att det var möjligt att på kort tid kunna bygga ut ett kustartilleri bestående av fasta pjäser med kalibrar 24 cm–10,5 cm (= tungt artilleri) och 7,5 cm – 57 mm pjäser (= lätt artilleri) berodde på att Marinförvaltningen aldrig skrotade eldrör som togs i land från fartyg i samband med utrangering eller ombyggnad. Dessutom kunde behovet av tungt artilleri i Havsbandslinjen i Stockholms skärgård tillgodoses med kustartilleripjäser som flyttades från Rindö redutt och Oscar Fredriksborg.

Andra världskriget innebar för marinen en stor anspänning. Dels genomfördes en omfattande uppbyggnad av resurser, dels genomfördes en kontinuerlig verksamhet till sjöss och vid våra kuster.

För flottans vidkommande gällde det att patrullera runt svenska kusten och hävda svenskt territorium, att eskortera sjöfarten (inrikes, import och export), att spana framskjutet (ubåtar och spaningsflyg) att lägga ut mineringar och röja främmande nationers mineringar i våra vatten samt att ständigt upprätthålla beredskap för att med pansarskepp, jagare, ubåtar, torpedflyg med mera angripa anfalla-/överskeppningsföretag mot Sverige. Flottan tillfördes under kriget fjorton nya jagare och genom import ytterligare fyra äldre. Antalet ubåtar var över tjugo och ett flertal motortorpedbåtar tillkom. Det byggdes också cirka trettio minsvepare av såväl större som mindre typ. Vidare inkallades och utrustades ett stort antal hjälpfartyg, det vill säga civila fartyg, som byggdes om till hjälpkryssare/hjälpminfartyg, hjälpminsvepare, hjälpvedettbåtar med mera.

Under beredskapsåren 1939–1945 upprätthöll kustartilleriets krigsförband hög beredskap. Högst var den vid de framskjutna batterierna i havsbandslinjerna.

Under Andra världskriget togs 16 stycken 15,2 cm Ka-pjäser, benämnda m/40, i beslag hos Bofors. De var beställda av utländska beställare och var nästan klara. Behovet av operativt tungt rörligt kustartilleri betonades i FB 36 och nio rörliga 15,2 cm kustartilleripjäser m/37 beställdes. Dessa levererades 1939 och 1940 varvid tre batterier blev insatsberedda. Ytterligare 14 stycken 15,2 cm rörliga pjäser, som var beställda av armén tilldelades kustartilleriet. Kustartilleriet hade därmed fått operativt snabbrorliga förband för vilka batteriställningar rekognoscerades och förbereddes på alla kustavsnitt från Strömstad till Kalix. Förmågan att gruppera operativt rörligt kustartilleri ökades 1944 då tre batterier organiserades med nio rörliga 21 cm kanoner m/42, vilka importerades under brinnande världskrig från det av Tyskland ockuperade Tjeckoslovakien. 15,2 och 21 cm batterierna sköt bra och ingick med successiva modifieringar i krigsorganisationen fram till början av 1980-talet då de ersattes av det nya KARIN-systemet (Kustartilleriets rörliga invasionsförvar). Bofors hade utvecklat en taktiskt lättrorlig 12 cm kanon m/80 som var automatladdad, vilket var unikt för en fältpjäs.

På grund av fästningarnas ökade geografiska utbredning ersattes begreppet fästning 1942 av begreppet kustartilleriförvar. Antalet utbildningsförband ökades. 1937 tillkom Gotlands kustartillerikår (KA 3) och 1942 Älvsborgs kustartilleriregemente (KA 4). Samma år erhöll de i Härnösand krigsorganiserade förbanden namnet Härnösands kustartilleridetachment, och utbildningsförbandet benämndes från 1953 Härnösands kustartillerikår (KA 5).

Under andra världskriget tillkom nyheter som radar (på enstaka svenska fartyg redan från

Jagaren HMS Halland var den första av de två mest avancerade svenska jagarna i tjänst mellan 1955 och 1982. De var på över 3 200 ton, kunde göra 35 knop och hade en med internationella mått mätt mångsidig och kraftfull bestyckning. Foto Försvarsmakten

1944), eldledning för artilleri och torped, sonarer för ubåtsjakt, zonnör med mera. Möjligheten till strid i mörker förbättrades och räckvidder och träffsäkerhet utvecklades.

Radiokommunikation, som funnits sedan den tidiga gnistverksamheten vid sekelskiftet, var en väl utvecklad metod för det marina sambandet. Redan före andra världskriget hade radiotelegrafister ombord tillägnat sig en ”bisyssla” att utöver signalering (passning/mottagning och sändning) avlyssna främmande radiotrafik. Detta gav naturligen värdefull information (underättelser) och utgjorde embryot till den svenska signalspaning som senare organiserades av Försvarets radioanstalt (FRA).

Flottan förstärktes väsentligt först efter andra världskriget. Många av de materielanskaffningar som beslutades under kriget, blev inte fullt genomförda förrän kriget var slut. Efter som det ”kalla kriget” följde kort efter världskriget fortsatte upprustningen ett par år in på 1950-talet. Bland annat tillkom två kryssare (*Tre Kronor* och *Göta Lejon*) och två jagare (*Öland* och *Uppland*) under det sena 1940-talet och under 1950-talet tillfördes två större jagare (*Hallandklassen*), fyra något mindre (*Östergötlandklassen*), sex ubåtar (*Hajenklassen*), ett större antal motortorpedbåtar och sex minsvepare (*Hanöklassen*).

Kryssarna var unika för sin tid med snabbskjutande 15,2 cm allmålskanoner (såväl för yt- som för luftmål). De hade moderna radaranläggningar och hade bland annat höjdmätande radar och kunde bidra till framskjuten ledning av bland annat jaktflyg. I stridsledningscentralerna fanns såväl utrustning som personal för denna uppgift. Radarjaktledare ur flygvapnet ingick i kryssarnas krigsbesättningar.

Hallandjagarna var för sin tid unika med helautomatiska (38 skott per minut) allmålskanoner med 12 cm kaliber. Jagarna var redan från början förberedda för sjörobotbestyckning och prov med försöksrobot (robot 315/Agaton) gjordes under 1950-talet. *Hallandjagarna* var vidare utrustade med nya antiubåtsraketer (Bofors 375 cm AU-rak m/50) och de övriga ”landskapsjagarna” (*Öland- och Östergötlandklasserna*) hade ett brittiskt ubåtsjaktvapen (AU-granat m/51 Squid). De sex *Hajen*-ubåtarna representerade ett tekniksprång jämfört med äldre ubåtar. De byggdes med utnyttjande av svensk kännedom om konstruktionen av den tyska ubåt (*U3503*) av modernaste slag, som kunde tas i beslag 1945. Ny skrovform, snorkel, modern vapenteologi var faktorer som togs tillvara och utnyttjades av svenska flottan.

Efter kriget fortsatte kustartilleriet utbyggnaden längs norrlandskusten med spärrbataljoner i Gävle, Sundsvall, Härnösand, Umeå och Luleå. En omfattande modernisering av artilleri- och minförbanden påbörjades. Lätta robotbatterier anskaffades för rörlig strid i skärgårdarna. Förmågan att kunna övervaka skärgårdarna och förhindra infiltration skapades genom organiserandet av åtta operativt rörliga kustjägarkompanier. Vid ingången av 1960-talet bestod kustartilleriet av 37 tunga och 73 lätta batterier, lätta robotbatterier, ett stort antal minspärrtroppar och minutläggningsdivisioner för mineringarnas utläggning och underhåll, två kustjägarkompanier och övervaknings- och underhållsförband.

Kustartilleriförbanden indelades taktiskt i sektioner, som senare blev kustartilleribrigader, tre i Stockholms skärgård och en brigad vardera i Karlskrona och Göteborgs skärgård samt två Ka-grupper (västra Blekinge och norra Bohuslän). Sektionerna/brigaderna/grupperna indelades i spärrar, från 1956 benämnda spärrbataljoner. Varje spärr/spärrbataljon innehöll ett eller två tunga och ett eller flera lätta batterier, lätta robotbatterier och erforderligt antal kontrollerbara

fasta mineringar. Inom organisationen fanns erforderliga underhållsförband för försörjning med förnödenheter och sjukvård, reparationer och underhåll av materielen. Spärrarna/spärrbataljonerna grupperades ”klasvis” vid skärgårdarnas inloppsleder. Erforderligt antal lokalförsvarsförband ur armén för försvar på marken underställdes sektions-/brigadcheferna.

1958 fattades ett försvarsbeslut, som innebar stora förändringar för marinen. För flottan handlade det om att övergå till mindre men fler fartyg. Pansarskeppen hade redan utgått flera år tidigare. Kryssarna skulle utgå och jagarna skulle finnas kvar men inte omsättas till nya. Satsning skulle göras på torped-, kanon- och senare även robotbåtar. Ubåtarna skulle omsättas och antalet i stort bibehållas liksom minsveparna. Det som blev fel var att det antal nya fartyg, som senare tillfördes, var betydligt lägre än vad som behövdes för att motsvara de utgående större enheterna.

Under 1950-talet inleddes försöksverksamhet med helikoptrar i marinen. Detta ägde rum i samarbete med Ostermans Aero AB, bland annat med Sikorsky-helikopter. Senare anskaffade marinen egna helikoptrar – Hkp 1 (*Vertol 44 ”bananen”*) och Hkp 2 (*Alouette 2*). Helikoptrarna visade sig vara mycket värdefulla komponenter inom ubåtsjakten. Under 1960-talet omsattes helikopterparken genom anskaffning av modernare helikoptrar – Hkp 4 (*Vertol 107 och japanska kopior från Kawasaki*) och Hkp 6 (*Augusta Bell Jet Ranger*). Härvid förbättrades ubåtsjaktförmågan och dessutom tillkom senare radarspaningsuppgiften för Hkp 4 – en uppgift som på 1980-talet utvidgades till måldatainsamling för ytstridsförbandens robotsystem (*Rb 08 och Rb 15*).

Under 1950-talet tillämpade ytstridsförbanden eskadertaktik. Två eskadrar uppbyggda runt varsin kryssare med jagardivision och torped-/motortorpedbåtssdivision skulle möta fienden med helautomatiskt medelsvårt artilleri och torpeder. Ubåtarna skulle uppträda framskjutet och helst skjuta sina torpeder samordnat med eskaderns anfall.

Under 1950-talet tillfördes tolv torpedbåtar (bland annat elva stycken *typ Plejad*), som var större och mer slagkraftiga än motortorpedbåtarna. Dessa följdes på 1960-talet av ytterligare sex stycken torpedbåtar (*typ Spica*) och under 1970-talet av tolv stycken torpedbåtar (*typ Norrköping*) vilka senare ombyggdes till robotbåtar. Under 1950-talet ombyggdes flera äldre jagare från andra världskriget till fregatter varvid torpederna ersattes av ubåtsjaktvapen. Två av dessa jagare (*Visby och Sundsvall*) genomgick på 1960-talet en mer omfattande modernisering avseende ubåtsjakt och luftvärn. Det anskaffades vidare under 1970-talet 16 patrullbåtar (*typ Hugin*) bestyckade bland annat med sjörobot 12 (Pingvin).

Torpedvapnet utvecklades genom fjärrstyrning av torpederna och införande av nytt framdrivningssystem (med väteperoxid som syrebärare). Det sistnämnda innebar längre räckvidd och att torpederna inte efterlämnade en röjande bana av bubblor.

Ubåtsvapnet tillfördes under 1960- och 1970-talen sex ubåtar (*typ Draken*), fem ubåtar (*typ Sjöormen*) och tre ubåtar (*typ Näcken*). Sex äldre mindre ubåtar (*typ Abborren*) från 1940-talet ombyggdes till jaktubåtar.

Minvapnet fick under samma period två minfartyg (*Älvsborg och Visborg*), tolv minsvepare (*typ Arkö*) byggda i trä (omagnetiska) och ett tiotal så kallade fiskeminsvepare.

På 1960-talet erhöll jagarna nya robotsystem (*Hallandklassen* – sjörobot 08 och *Östergötlandklassen* – luftvärnsrobot 07). Nya eldledningar utvecklades och anskaffades för artilleri- och torpedsystemen.

Senare på 1960- och 1970-talen, då kryssarna utgått, var det flottiltaktik som gällde för ytstridsförbanden. Jagarflottiljerna med jagare och torpedbåtar skulle genomföra anfall, som (från 1968) inleddes med sjörobotinsats, följdes av en snabb inrusning med artilleri- och torpedskjutning och avslutades med avståndsökning till fienden, där det gällde att "överleva" åtminstone tills de fjärrstyrda torpederna (25 till 50 stycken i ett anfall) hunnit nå sina mål. Koordination med ubåtar eftersträvades så till vida att ubåtarna hade dirigerats till lämpliga anfallsområden. Inom ramen för samverkan mellan Kustflottan och Första flygeskadern började ytattackförbanden utveckla metoder för samordnade insatser med attackflygförband.

Den största serien av artilleripjäser avsedda för kustartilleriet, 7,5 cm kustartilleripjäs m/57 anskaffades under åren 1962–1975 då 30 stycken trepjäsbatterier byggdes, fördelade till alla kustartilleriförsvar, inklusive Gotland. I Stockholms skärgård byggdes på 60-talet tre fasta batterier 10,5 cm m/50 vilka var automatladdade och således hade hög eldhastighet.

I samverkan med flottan utvecklades en tung kustrobot (Robot 08, som också fanns som sjörobot på *Hallandjagarna*) och ett tungt rörligt kustrobotbatteri tillfördes organisationen. Detta var ett strategiskt förband. Tilldelning till ett militärområde beslutades av ÖB och insats av berörd militärbefälhavare. Under 1960-talet utvecklades och anskaffades också rörliga spärrbataljoner, vars uppgift var att kunna ersätta utslagna förband eller hejda framträngande mot mindre hamnar där det inte fanns fast kustartilleri. Sex rörliga spärrbataljoner innehållande

vardera ett rörligt 7,5 cm kustartilleribatteri m/65, ett robotbatteri med Robot 52, en rörlig minspärrtropp med botten- och flytminor samt erforderliga underhållsförband sattes upp i slutet av 1960- och början av 1970-talet. Förbandet var landrörligt. Samtidigt togs det fram fem rörliga spärrkompanier för strid i skärgård. Dessa var båtrörliga.

Bofors utvecklade ett fast 12 cm m/70 automatladdat artillerisystem (ERSTA=Ersättning av tungt kustartilleri). Det byggdes sex sådana batterier varvid flera äldre tunga batterier kunde ersättas.

Under 1970-talet uttrangerades bland annat alla jagare (utom *Halland*), alla ubåtar typ *Hajen* och äldre samt alla motortorpedbåtar utom ett fåtal, som konverterades till vedettbåtar. Det som 1980 var mest bekymmersamt var avsaknaden av ett modernt sjörobotsystem med lång räckvidd.

Under 1980-talet tillfördes bland annat min-/långresefartyget *Carlskrona*, fyra nya ubåtar (typ *Västergötland*), två korvetter (typ *Stockholm*), sju minröjningsfartyg (typ *Landsort*). Den nya sjömålsroboten (Rb 15) blev operativ och installerades på de tolv torpedbåtarna (typ *Norrköping*), som då blev robotbåtar samt på de nya korvetterna. Ett kustrobotbatteri med robot 15 sattes upp som ersättare för det äldre batteriet med robot 08. Kustartilleriet erhöll ett nytt rörligt artillerisystem (12/80) som bildade tre kustartilleribataljoner. Dessa ersatte de äldre förbanden som innehöll 15,2 och 21 cm batterier. 7. kustartilleribatteriet på Gotland (15,2 cm) ersattes ej, men kvarstod i krigsorganisationen till slutet av 1990-talet.

Under 70-talet ställdes krav på ökad skärgårdsrörlighet och att jägarförbanden bättre behövde samordnas med eldkraften ur andra förband. Det blev utgångspunkten för utveckling av amfibiebataljoner. För att den taktik som avsågs skulle vara möjlig krävdes dock en helt ny båtpark. Två olika typer av stridsbåtar utvecklades tillsammans med grupp båtar, trossbåtar med mera. Denna nya båtpark producerades vid inhemska varv samtidigt som sex amfibiebataljoner sattes upp under 90-talet.

Marinen var vid början/i mitten av 1980-talet väl skickad att framgångsrikt möta många hot med undantag för hotet under ytan. Ubåtsincidenterna på 1980-talet accentuerade denna brist. Därför kom materielförsörjningen under resten av 1980-talet och början av 1990-talet att inriktas mot ubåtsjaktfunktionen. För att bygga upp ubåtsjaktförmågan vidtogs många olika åtgärder. Först och främst handlade det om kompetens (kunskapsåteruppbyggnad och taktikutveckling) och beredskapsåtgärder. Vidare behövdes ny materiel. Inledningsvis förbättrades patrullbåtarnas från början rudimentära ubåtsjaktförmåga med sonarer från helikoptrar och antiubåtsgranatkastare, helikoptrarna fick nya sonarer och det anskaffades sonarboj båtar med passiva sonarer med mera. Ubåtarna fick ökade uppgifter inom ubåtsjaktfunktionen (spaning) och i början av 1990-talet tillfördes fyra nya korvetter (typ *Göteborg*). Vidare tillfördes marinens helikopterförband flygplan (fixwing) först genom en inhyrning (SE-GYP) senare genom inköp av ett ubåtsjaktflygplan (*Casa*) och lätt transportflygplan (*PA 31*) för instrumentflygningsträning.

De frekventa ubåtskränkningarna längs våra kuster ledde inom kustartilleriet till en utveckling av underrättelseutrustningar och taktiken finslipades. Minorernas elektronik moderniserades. Nya och omfattande bevakningssystem grupperades och bevakningsbåtarna kompletterades med bättre hydrofoner och vapen. Ubåtsskyddskompanier byggdes upp, oftast ständigt bemannade och insatsberedda. Ubåtsskyddsverksamheten ledde till en dramatisk höjning av beredskapsmedvetenheten inom kustartilleriet och den taktiska förmågan skärptes.

Kustartilleriet tillfördes 1977 - 1983 sex 12/70-batterier, grupperade från Skåne till Holmögadd. I varje batteri ingick tre helautomatiska pjäser. Alla enheter i batterierna hade hög skyddsnivå. Denna pjäs ingick i Batteri Landsort och visas för allmänheten. Foto Sten Munck af Rosenschöld

MARIN ORGANISATION EFTER 1918

I detta avsnitt redovisas översiktligt utvecklingen efter första världskriget, som kan ses som en utgångspunkt för organisationsutvecklingen inom den 1994 bildade myndigheten Försvarsmakten.

Marinen bestod av marinledningen, Kustflottan, örlogsstationerna, marindistriktet, örlogsvarven, kustartilleriförsvaren och kustartilleriregementen, sjökrigsskolan och sjökrigshögskolan.

Marinledningen bestod av chefen för marinen, marinstaben och marinförvaltningen (till 1968 då den infördes i Försvarets materielverk).

Kustflottan var ett "högre förband" (flottnivå) där de operativa fartygsförbanden (eskadrarna/flottiljerna /avdelningarna och de självständiga divisionerna/fartygen) ingick. Kustflottan hade bildats 1904 med namnet Kusteskadern. Benämningen Kustflottan tillkom 1920. Kustflottans uppgifter var främst förbandsproduktion (utbildning och samträning av fartyg, fartygsförband och staber), insatsberedskap (tillhandahållande av operativa enheter) och taktikutveckling. Chefen för kustflottan svarade fram till 1957 (inom krigsorganisationen) för operativa insatser, såsom sjökrigsföretag, med underställda fartygsförband. Från 1966 till mitten av 1980-talet skulle Chefen för kustflottan i krig vara chef för Nordostkustens örlogsbas. Från mitten av 1980-talet blev Chefens för kustflottan krigsuppgift att leda först flottans rörliga ledningsgrupp (FRL) och 1990–1998 marinens rörliga ledningsgrupp (RML), vilken förutom Chefen för kustflottan (=Inspektören för flottan) och dennes stab (Flaggen) också bestod av Chefen för kustartilleriets skjutskola (=Inspektören för kustartilleriet) och medlemmar ur dennes stab. Dessa ledningsgrupper (FRL och RML) var i utgångsläget direkt underställda överbefälhavaren och kunde i sin helhet eller uppdelade flexibelt sättas in för ledning av sjö- (och från 1990) marinstridskrafter inom och utom riket.

Örlogsstationerna (Karlskronas, Stockholms och senare Göteborgs) utgjorde marina stöddepunkter, svarade för personalförsörjning av bland annat fartygen och genomförde underbefäls- och sjömansutbildning (stam och värnpliktiga). Örlogsstationer tillkom – om än med andra namn – på 1600-talet. De avvecklades på 1950-talet då örlogsskolorna tillkom och det fanns en modernare marin regional struktur.

Marindistriktet tillkom på 1930-talet (först enbart i krigsorganisationen, men så småningom även i fredsorganisationen) och utgjorde den regionala strukturen fram till 1957, då marinkommandona tillkom. Marindistriktet svarade för bastjänst och sjö-/kustbevakning med mera. De hade under andra världskriget lokala sjöstyrkor sig underställda. Marinkommandona (då högre regionala myndigheter) hade från 1956 fram till 1966 uppgiften att under överbefälhavaren operativt leda marina stridskrafter. 1966 avvecklades marinkommandona och i stället organiserades örlogsbaser, kustartilleriförsvaret och marina bevakningsområden (då lägre regionala myndigheter), som ingick i de gemensamma militärområdena (högre regionala myndigheter). Under 1980-talet fram till 1990 återinfördes marinkommandon såsom maringemensamma (både flottans och kustartilleriets) regionala instanser under respektive militärbefälhavare. År 2000 avvecklades den marina regionala strukturen och dess uppgifter övertogs av marinbasen. Krigsförbanden var direkt underställda Högkvarteret.

Örlogsvarv fanns i Stockholm (sedan 1500-talet och benämndes först skeppsgårdar), i Karlskrona (sedan 1680-talet) och i Göteborg (1900-talet). Varven i sina ursprungliga former

började avvecklas på 1960-talet. I dag finns de i form av Saabs/Kockums anläggningar i Karlskrona och på Muskö.

Sjökrigsskolan med uppgift att utbilda kadetter till officerare fanns från 1867 till 1943 på Skeppsholmen och från 1943 i Näsby park (Täby). Utbildning av sjökadetter hade tidigare bedrivits vid akademien på Karlberg, se avsnittet om Militärhögskolan Karlberg.

Möjligheter för sjöofficerare att genomgå högre utbildning för tjänst vid högre staber med mera fanns under 1800-talet endast vid Högre Artilleriläroverket, grundat 1818, därefter Kungl. Krigshögskolan från 1878. Sammanlagt genomgick cirka 30 sjöofficerare dessa kurser. Detta var naturligtvis alldeles för få. 1898 bildades Kungl. Sjökrigshögskolan. Den innehöll obligatorisk allmän kurs och frivilliga högre kurser i operationer, taktik och teknik. Efter kustartilleriet bildats 1902 genomgick officerare ur Ka motsvarande kurser vid Sjökrigshögskolan. Denna uppgick 1961 i den för alla försvarsgrenar gemensamma Kungl. Militärhögskolan.

Marinens helikoptrar ingick i självständiga helikopterdivisioner – 1. hkpdiv (Berga) och 2. hkpdiv (Säve) uppsatta på 1960-talet. Helikopterdivisionerna var underställda respektive örlogsbas-/marinkommandochefer. Under 1970-talets slut genomfördes prov med en gemensam helikopterförbandsledning för marinens och flygvapnets helikoptrar.

Vid 1980-talets början bestod marinen (marinens freds-/grundorganisation) av nedanstående enheter, som då utgjorde myndigheter:

- Chefen för marinen (CM),
- Marinstaben (MS),
- Västkustens militärkommando med Älvsborgs kustartilleriregemente (MKV/KA4) (*ÖrLB-, Kaf-, Reg- och Fo-funktion*) med 2. helikopterdivisionen (senare 12. hkpdiv),
- Sydkustens örlogsbas (ÖrLBS),
- Ostkustens örlogsbas (ÖrLBO) med 1. helikopterdivisionen (senare 11. hkpdiv),
- Blekinge kustartilleriförsvaret med Karlskrona kustartilleriregemente (BK/KA 2) (*Kaf, reg- och Fo-funktion*),
- Stockholms kustartilleriförsvaret med Vaxholms kustartilleriregemente (SK/KA 1) (*Kaf, reg- och Fo-funktion*),
- Gotlands kustartilleriförsvaret med Gotlands kustartilleriregemente (GK/KA3) (*Kaf, regfunktion*),
- Norrlands kustartilleriförsvaret med Härnösands kustartilleriregemente (NK/KA5) (*ÖrLB, Kaf, regfunktion*),
- Malmö marina bevakningsområde (BoMö),
- Luleå marina bevakningsområde (BoLu),
- Kustflottan (KfL) med bland annat tre flottiljer och en avdelning,
- Sjökrigsskolan (KSS),
- Karlskrona örlogsskolor (KÖS),
- Berga örlogsskolor (BÖS),
- Kustartilleriets skjutskola (KAS),
- Sjövärnsskåren (SVK).

Under 1980-talet ägde följande förändringar rum:

Marinstaben omlokaliserades 1981 från Tre Vapen och Skeppsholmen till Militärstabsbyggnaden på Lidingövägen. Detta innebar en samgruppering av försvarsstaben och de tre för-

svarsgränsstaberna.

Sjövärnsskåren utvecklades som en myndighetsfunktion inom marinen och dess uppgifter (ungdomsverksamhet och frivillig befälsutbildning) övertogs av Sjövärnsskårens riksförbund.

Sjökrigsskolan (Näsby park) utvecklades. 1983 infördes ett enbefälssystem med den nya befälsordningen NBO. Marinens officershögskolor (MOHS) inrättades 1981, Flottans officershögskola (Karlskrona) respektive Kustartilleriets officershögskola (Göteborg). 1984 slogs de två skolorna samman till Marinens officershögskola (Karlskrona).

För vidareutbildning inom NBO tillkom Marinens krigshögskola (MKHS) med lokalisering till Berga. MKHS övertog bland annat uppgifter som tidigare åvilat flottans och kustartilleriets vapenofficerskolor och marinens underofficersskola.

En tredje helikopterdivision uppsattes och lokaliserades till F17 (Ronneby). De tre divisionerna ombenämndes och vid mitten av 1980-talet fanns: 11. hkpdv på Berga (underställd CÖrLBO senare CMKO), 12. hkpdv på Säve (underställd CMKV) och 13. hkpdv på F17 i Kallinge (underställd CÖrLBS senare CMKS). Helikoptersystemet var ofta föremål för olika utredningar rörande ökad samordning med mera. Efter 1970-talets försöksverksamhet med en särskild ledningsresurs, etablerades på 1990-talet en marinflygledning (MFlygL).

Marinens regionala struktur ändrades 1981–1990 genom sammanslagningar av örlogsbaser-na med kustartilleriförsvaren inom samma region och bildade marinkommandon (lägre regionala myndigheter ej att förväxla med de marinkommandon som fanns mellan 1956 och 1966.

Marinen bestod efter 1990-07-01 av:

- Chefen för marinen (CM),
- Marinstaben (MS),
- Sydkustens marinkommando (MKS) med Karlskrona kustartilleriregemente (KA2) (CMKS var tillika Bef Fo15),
- Västkustens marinkommando (MKV) med Älvsborgs kustartilleriregemente (KA4) (CMKV var tillika Bef Fo32),
- Ostkustens marinkommando (MKO) med Vaxholms kustartilleriregemente (KA1),
- Gotlands kustartilleriförsvaret med Gotlands kustartilleriregemente (GK/KA3),
- Norrlandskustens marinkommando (MKN) med Härnösands kustartilleriregemente (KA5),
- Malmö marina bevakningsområde (BoMö),
- Kustflottan med Flaggen/Visborg, 1. yafli, 4. yafli, 1. ubfli och 6. mröja,
- Marinens officershögskola (MOHS),
- Marinens krigshögskola (MKHS),
- Karlskrona örlogsskolor (KÖS),
- Berga örlogsskolor (BÖS),
- Kustartilleriets skjutskola – senare stridsskola/Ka-Centrum (KAS).

Sjöstridskrafterna utgjordes av grundorganiserade fartygsförband (med operativa fartyg och skol-/depåförlagda fartyg) som i fredstid ingick i kustflottan: två ytstridsflottiljer, en ubåtsflottilj och en minröjningsavdelning samt av en marinflygledning och tre helikopterdivisioner.

Stridsfartygsbeståndet innehöll sammanlagt sex korvetter, tolv robotbåtar, sexton patrullbåtar, tolv ubåtar, tre minfartyg, sju minröjningsfartyg och nio minsvepare.

1992 bestod kustartilleriets krigsorganisation av kustartilleribrigader och kustartillerigrupper samt också ett antal spärrbataljoner utanför kustartilleriförsvaren, totalt 19 spärrbataljoner. Dessutom sex amfibiebataljoner som hade avlöst de sex rörliga spärrbataljonerna, tre rörliga kustartilleribataljoner (12/80) och ett RB 15-batteri.

Historik 1994–2015

Med Berlinmurens fall, Sovjetunionens och Warszawapaktens upplösande och Tysklands återförening tog kalla kriget slut. Västvärldens politiker tonade snabbt ner hotbilden och i Sverige sade man att det försvagade Ryssland inte kunde utgöra något hot under närmaste tioårsperioden. Konsekvenserna för Försvarsmakten innebar nedrustning med minskad ekonomi, förbandsnedläggningar, personalreduceringar, avveckling av (även moderna) vapensystem.

Upplösandet av Sovjetunionen och Warszawapakten medförde att gamla etniska motsättningar, som under kalla kriget hållits i schack av starka centralmakter, återkom. I det upplösta Jugoslavien utbröt inbördeskrig. Europa hade efter 45 år åter ett ”varmt krig” på sitt territorium. Detta ledde till att FN inledde en fredsfrämjande insats och Sverige bidrog med förband till denna. Parallellt med detta anslöt sig Sverige till Nato-konceptet ”Partnerskap för fred” (PFF). Dessa händelser tillsammans med det ”obefintliga hotet mot Sverige” ledde bland annat till att Försvarsmaktens fokus nästan helt flyttades från nationellt (invasions-)försvar till internationella fredsfrämjande insatser och interoperabilitet.

För marinen innebar detta att med minskande resurser bygga upp interoperabilitet, medverka i internationella insatser och delta i internationella övningar (främst PFF-övningar).

Med början 1995 har svenska minröjningsförband genomfört röjning i baltiska farvatten. Inlopp till hamnar (till exempel Tallinn, Paldiski, Riga), Moonsundet med flera områden röjdes från minor (från världskrigen och kalla kriget) och från odetonerade vapen av skilda slag. Insatserna leddes ofta av Sverige och deltagande enheter kom, förutom från Sverige, från Estland, Lettland, Litauen, Tyskland, Storbritannien, Nederländerna, Finland, Danmark, Norge med flera (Mine Clearance Operation – MCOP EST/LAT/LIT).

Flottan deltog i en insats med en korvett i Medelhavet (konflikten mellan Israel och Libanon) och med Karlskrona, två korvetter, och en bordningsstyrka ur amfibiekåren i Indiska Oceanen utanför Somalias kust inom EU-operationen Atalanta (skydd av transporter inom FN:s World Food Program och piratbekämpning).

Amfibieregementet har vid flera tillfällen varit ansvarigt för organiserandet av förband till Afghanistan och Tchad.

Marinen deltog sedan 1995 i den årliga Natoövningen Baltops och i princip i alla PFF-övningar, där marina enheter övade.

Sverige och Finland har ett nära försvarspolitiskt samarbete. Länderna samverkar både bilateralt och inom befintliga forum som det nordiska försvarssamarbetet Nordefco, Europeiska unionen, partnerskap till Nato och FN. Under hösten 2013 meddelades att Finland och Sverige avsåg fördjupa försvarssamarbetet mellan länderna. Syftet med det fördjupade samarbetet är

att förbättra resultatet och öka effektiviteten genom gemensam användning av resurser, ökad interoperabilitet mellan ländernas försvarsmakter och genom närmare dialog om gemensamma försvarspolitiska och säkerhetspolitiska utmaningar. Samarbetet gäller aktiviteter i fredstid. I den inventering om möjliga samarbetsområden, som de svenska och finska försvarsmakterna redovisat i januari 2015, framhölls sex fokusområden för försvarsgrenarna, bland annat:

- säker kommunikation,
- logistik och materiel samt
- gemensamma förband, till exempel
- en gemensam marin förbandsenhet (Swedish Finnish Naval Task Group, SFNTG) som är tänkt att ha full operativ kapacitet 2023.

Regeringen har i oktober 2015 beslutat att Försvarsmakten tillsammans med Finlands försvarsmakt ska utveckla en gemensam svensk-finsk marin stridsgrupp (SFNTG). Skapandet av en gemensam svensk-finsk marin stridsgrupp är prioriterat för marinstridskrafterna. På sikt skall SFNTG ha en operativ förmåga omfattande även sjöövervakningsoperationer och sjöfartsskydd. Utvecklingen av den marina stridsgruppen ska ske inom ramen för gällande lagstiftning. Med proposition 2019/20:110 ”Operativt stöd mellan Sverige och Finland” lämnades förslag till att riksdagen delegerar rätten till regeringen att sätta in svenska förband på finskt territorium och vice versa. Denna proposition följdes av att nödvändiga lagförändringar utredes, och riksdagen har beslutat om dessa lagförändringar. Ytterligare information i dessa frågor finns på försvarsdepartementets hemsida. Som en följd av avtalet avseende SFNTG samövar och samverkar 3. och 4. sjöstridsflottiljen och Amfibieregementet övar regelbundet med sina finska motsvarigheter.

Amfibieregementet samövar i princip årligen med motsvarande förband ur Storbritannien, USA och Nederländerna. Den 2019 återupprättade marinstaben leder de marina förbandens produktion och insatser i fred och krig.

2004 års försvarsbeslut innebar de största neddragningarna i modern tid. Förband lades ned, krigsorganisationen bantades med mer än 75% och fullt användbara och funktionsdugliga vapensystem avvecklades.

Under perioden 1994–2015 uttrangerades bland annat två korvetter (*typ Göteborg*), tolv robotbåtar (*typ Norrköping*), sexton patrullbåtar (*typ Hugin*), tio ubåtar (*av Sjöormen-, Näcken- och Västergötland-klass*). Samtliga fasta kustartilleriförband och flera av de nya amfibiebataljonerna avvecklades. Marinens regionala struktur med marinkommandon längs våra kuster lades ned.

När marinens organisation/förbandsinnehåll började reduceras var det inledningsvis främst kustartilleriförbanden och de marina bas-/underhållsförbanden som drabbades.

En nedläggning påbörjades 1996 genom att endast sex spärrbataljoner skulle vidmakthållas tillsammans med de rörliga förbanden (amfibiebataljonerna, kustartilleribataljonerna och tunga kustrobotbatteriet). Senare under 1990-talet började även patrull- och robotbåtarnas antal att minskas.

Försvarsbeslutet 2000 innebar att alla kustartilleriförband med invasionsförsvarsuppgift skulle läggas ner. Det enda förband inom kustartilleriets vapenarsenal som överlevde var amfibiesystemet.

År 2000 bytte kustartilleriet namn till amfibiekåren och kustartilleriets traditioner bevaras sedan dess av Amfibieregementet (Amf 1).

FÖLJANDE ORGANISATIONSFÖRÄNDRINGAR GJORDES 1994–2015:

- 1. ubåtsavdelningen ombenämndes till 1. ubåtsflottiljen och 2. minröjningsavdelningen ombenämndes efter FB 99 till 4. minröjningsavdelningen 2000,
- Kustflottan avvecklades 1998 och dess förband (flottiljer) blev egna organisationsenheter det vill säga 1. ubåtsflottiljen, 2. ytstridsflottiljen, 3. ytstridsflottiljen och 4. minröjningsavdelningen. 2005 ersattes de båda ytstridsflottiljerna och minröjningsavdelningen av 3. sjöstridsflottiljen och 4. sjöstridsflottiljen, vilka båda innehåller såväl ytstrids- som minkrigsförband,
- Hela den regionala strukturen avvecklades 2000. Bas-/underhålls och sjöbevaknings-/stridsledningsfunktionerna övertogs av först Sydkustens respektive Ostkustens marinbaser och något senare av Marinbasen (i Karlskrona),
- Härnösands Kustartilleriregemente (KA5) avvecklades 1998. Karlskrona kustartilleriregemente (KA2), och Gotlands kustartilleriregemente (KA3) avvecklades 2000. För de kvarstående förbanden var inte kustartilleri en relevant benämning, varför vapenslaget ombenämndes till amfibiekåren. Förbandens benämningar blev då Vaxholms amfibieregemente (Amf 1) och Älvsborgs amfibieregemente (Amf 4). Vaxholms amfibieregemente flyttade 2005 från Rindö till Berga och bytte namn till Amfibieregementet (Amf 1). Älvsborgs amfibieregemente (Amf 4) lades ned 2005,
- Karlskrona och Berga örlogsskolor avvecklades 1997 och Amfbiestridskolan (AmfSS) avvecklades 2004. I huvudsak ersattes de av sjöstridsskolan (SSS), som lokaliserades till Karlskrona,
- År 2008 upphörde NBO och ett nytt flerbefälssystem infördes där befälskategorierna benämndes officerare, specialistofficerare och gruppbefäl. Ett gemensamt akademiskt officersprogram infördes där genomförandeansvaret ålades Försvarshögskolan. FHS intogs som statlig högskola den 1. januari 2008 med Högskoleverket som huvudman. Samtidigt avvecklades Marinens officershögskola och Marinens krigshögskola. Verksamheten övertogs av de försvarsmaktsgemensamma militärhögskolorna på Karlberg (för officerare) respektive i Halmstad (för specialistofficerare) samt till del av den ovan nämnda Sjöstridsskolan,
- Marinens tre helikopterdivisioner avvecklades i samband med att alla helikoptrar i Försvarsmakten överfördes till helikopterflottiljen, vilken i dag är en organisationsenhet inom flygvapnet.

ORGANISATIONSFÖRÄNDRINGAR (ÖVERSIKT):

1994	2015
Chefen för marinen blev Chefen för marinledningen i Högkvarteret 1994-07-01	Marinchefen (före detta Marininspektören/Generalinspektören för marinen) i Högkvarteret
Marinstaben (MS) t.o.m. 1994-06-30	nedlagd
Sydkustens marinkommando (MKS) med Karlskrona kustartilleriregemente (KA2)	nedlagt
Västkustens marinkommando (MKV) med Älvsborgs kustartilleriregemente (KA4)	nedlagt
Ostkustens marinkommando (MKO) med Vaxholms kustartilleriregemente (KA1)	nedlagt
Gotlands kustartilleriförsvär med Gotlands kustartilleriregemente (GK/KA3)	nedlagt
Norrlandskustens marinkommando (MKN) med Härnösands kustartilleriregemente (KA5)	nedlagt
Malmö marina bevakningsområde (BoMö)	nedlagt
Kustflottan med 1. ytstridsflottiljen, 4. ytstridsflottiljen, 1. ubåtsflottiljen och 5. minröjningsavdelningen	1. ubåtsflottiljen, 3. sjöstridsflottiljen och 4. sjöstridsflottiljen
Marinflygledningen med 11,12 och 13. hkpdiv	nedlagda och kvarvarande sjöoperativa helikoptrar till flygvapnets helikopterflottilj
Marinens officershögskola (MOHS)	nedlagd
Marinens krigshögskola (MKHS)	nedlagd
Karlskrona örlogsskolor (KÖS)	nedlagd
Berga örlogsskolor (BÖS)	nedlagd
Kustartilleriets skjutskola/stridsskola (KAS)	nedlagd
-	Marinbasen (nyetablerad)
-	Sjöstridsskolan (nyetablerad)

Trots alla neddragningar och utrangeringar tillfördes under perioden 1994–2015 tre nya ubåtar (*typ Gotland*). De nya ubåtarna och en ubåt av äldre typ tillfördes stirlingmotorer, vilket avsevärt ökade ubåtarnas uthållighet i undervattensläge. Det totala antalet ubåtar minskade dock under perioden från tolv till fyra.

Ubåten HMS Gotland byggdes av Kockums och sjösattes 1992 och modifierades mellan 2016 och 2018, bland annat innebärande förlängning med två meter, nya stridsledningssystem och nya luftberoende Sterlingmotorer. Ubåtens tysta gång och smygegenskaper, kom att uppmärksammas i samövningar med amerikanska flottan som hyrde ubåten i början av 2000-talet. Foto Rebecka Sidnäs

År 2000 sjösattes korvetten *Visby* som första fartyg i en serie på fem enheter. Projektet med dessa nya stealth-fartyg tog flera år att slutföra. Vid periodens slut var alla fem *Visbykorvetter* operativa. Fartygen visade sig vara mycket lyckade med en mängd ny teknologi och väl fungerande smygförmåga. Det återstod dock att tillföra luftvärnsrobotar.

Fyra nya mindre minröjningsfartyg (*Styrsö-klassen*) tillfördes sent på 1990-talet.

Marinens utveckling från 2015 till idag

2015 års försvarsbeslut innebar att en återuppbyggnad av försvaret skulle genomföras (se kapitel 4). År 2016 bestod marinen av följande:

- Marinchefen (i högkvarteret) med spridda stabssdelar inom Högkvarteret,
- 1. ubåtsflottiljen,
- 3. sjöstridsflottiljen,
- 4. sjöstridsflottiljen,
- 1. amfibieregementet,
- Marinbasen och
- Sjöstridsskolan.

Den beslutade uppbyggnaden av försvarsförmåga inleddes med att utbildnings-/övningsverksamheten utvecklades. Det var således den personella kompetensen som utvecklades.

Korvetter av Visbyklass, med smygförmåga och hög toppfart, är mångsidigt utrustade med moderna vapensystem för ytstrid, ubåtsjakt, minröjning och luftförsvarförmåga. Den första Visbykorvetten av fem, sjösattes år 2000. Foto Försvarsmakten, Jimmie Adamsson

Även om det blivit den nationella försvarsförmågan, som fått högst prioritet, fortsatte och utvecklades marinens internationella engagemang. Detta var dock inte längre inriktat främst på fredsfrämjande multinationella insatser utan mer på att öka förmågan att samverka internationellt vid konflikter i vårt närområde. Övningarna övergick i analogi med detta till att handla om hög konfliktnivå/krig och strid mot en kvalificerad motståndare i stället för fredsfrämjande insatser mot mindre kvalificerade.

Samarbetet med Finland var det som utvecklades mest, men verksamheten innehöll även bilateralt samarbete med USA, Storbritannien med flera och samarbete med Nato och inom EU. Operation Aurora hösten 2017 är ett exempel på detta.

Den materiella utvecklingen under skedet 2016–2020 var för marinens del blygsam.

År 2019 återfick marinchefen ansvaret för marinens förbandsproduktion och taktiskt ansvar för marinförbanden. I samband därmed utlokaliserades marinchefen med den återetablerade marinstaben till Muskö.

2020 års försvarsbeslut innebär grundorganisatoriskt för marinen att ett amfibieregemente ska återetableras på Västkusten i Göteborg. Regimentet återtar namn och heraldik med mera från det tidigare regementet och ska heta Älvsborgs amfibieregemente (Amf 4). Detta sammanhänger med att en ny amfibiebataljon ska tillföras bland annat för att kunna säkra Sveriges viktigaste importhamn (vår nationella försörjningslina). I samband med detta beslöts även att Amfibieregementet (Amf 1) ska ombenämnas till Stockholms amfibieregemente (Amf 1). I samband med amfibiesystemet tillväxer sker också en materiell förnyelse avseende förmågan att bekämpa sjö- och luftmål.

Materiellt innebär försvarsbeslutet att det i slutet av försvarsbeslutsperioden ska anskaffas två nya korvetter och att ytterligare två ska följa i nästa period. Antalet ubåtar ska bli fem genom att alla tre ubåtar av *Gotland-klass* uppgraderas och behålls samt att nyanskaffningen av två ubåtar av *Blekinge-klass* fullföljs. Signalspaningsfartyget *Artemis* anskaffas enligt tidigare beslut.

Vidare ska det enligt försvarsbeslutet anskaffas nya enheter och vapen såsom sjömålsrobotar (till korvetterna och till en landbaserad enhet), luftvärnsrobotar (till korvetterna), torpeder, stridsbåtar med mera.

Marinens bas-/underhållsstruktur utvecklas. Två bataljoner med bland andra sjö- och mar-krörliga enheter tillförs.

Se i övrigt digital marinbilaga.

9. Flygvapnet

Lennart Berns och Joakim Hjorth

Allmänt

Flygvapnet är Försvarsmaktens yngsta försvarsgren och samtidigt ett av de äldre i världen. Kapitlet inleds med en beskrivning av vad det svenska flygvapnet består av och hur det är strukturerat. Därefter följer en kronologisk beskrivning av viktigare händelser i försvarsgrenens utveckling.

Flygvapnet är den försvarsgren som svarar för Försvarsmaktens förmåga till luftkrig. Flygstridskrafter omfattar alla flygvapnets förband och leds i fred, kris och krig av flygvapenchefen. I begreppet luftstridskrafter ingår även arméns luftvärnsförband och vid förhöjda beredskapsnivåer leds även dessa av flygvapenchefen i genomförandet av luftkriget, i dennes roll som flygtaktisk chef. Flygvapnet utgör en viktig del i den gemensamma striden, det vill säga genomförandet av operationer tillsammans med förband ur armén och marinen. Luftstridskrafterna är unika i sin förmåga att snabbt kunna kraftsamla genom lång räckvidd, snabba reaktionsförlopp och hög rörlighet.

Saab 29 "Flygande Tunnan" var en av hörnstenarna i det svenska flygvapnet under 1950-talet och fanns i över 600 exemplar i olika versioner. Flygplanen bär 1940 års kronmärken vilka även förekom på svenska marinens ubåtar. Foto Saab

Flygvapnets främsta uppgift är att luftförsvara Sverige genom att övervaka luftrummet och bekämpa fientligt flyg. Genom flygstridskrafternas unika förmåga till snabb kraftsamling kan offensiva företag genomföras för att möta fientliga angrepp från flera riktningar genom bekämpning av mark- och sjö- mål. Utöver detta kan flygvapnet också utföra strategisk underrättelseinhämtning, genomföra viktiga lufttransporter samt ge stöd till övriga stridskrafter och samhället i stort.

FÖRBANDSTYPER

Flygvapnet organiserar och utbildar flyg-, bas- och ledningsförband som i samverkan med mark- och sjöstridskrafter skall kunna hävda Sveriges territoriella integritet i fred och med väpnad strid försvara landet vid angrepp. Denna förmåga är dimensionerad utifrån nationella behov men ska även kunna nyttjas vid internationella insatser. Flygvapnets resurser ska i fredstid även kunna användas till stöd för det civila samhället.

Flygstridskrafterna delas in i flygförband, flygbasförband och ledningsförband. Bland **flygförbanden** kan stridsflygförband med stor precision, hög flexibilitet och slagkraft verka mot mål på marken, i luften eller över havet och utnyttjas för underrättelseinhämtning samt för att hävda Sveriges territoriella integritet. Transportflygförband genomför flygtransporter och används dessutom för humanitära insatser, såväl nationellt som internationellt. Signalspaningsflygförband genomför signalspaning och underrättelseinhämtning. Radarflygförband används främst för att komplettera de markbaserade radarstationerna. Helikopterförband genomför mark- och sjöoperativ verksamhet som stöd för egen verksamhet samt stöd till armén och marinen.

Basförbanden utgörs av flygunderhålls-, flygbas- och flygbasjägarkompanier som upprättar och drifthåller flygbaser. Basförbandens huvudsakliga uppgift är att betjäna flygförbanden genom klargöring, service och underhåll av flygplan. Förbanden leds av flottiljstaber som ansvarar för flera flygbaser inom ett geografiskt område.

Ledningsförbanden utgörs av stridslednings- och luftbevakningsförband som organiseras i bataljoner. Ledningsförbandens huvudsakliga uppgifter är att stridsleda flygförbanden och att genom luftbevakning skapa en luftlägesbild. Informationen från luftlägesbilden nyttjas av många aktörer inom Försvarsmakten och totalförsvaret.

FLYGSLAG

Begreppet flygslag omfattar jaktflyg, attackflyg (bomb- och torpedflyg) och spaningsflyg med specifika stridsuppgifter. Inledningsvis var flygplanen konstruerade för att utföra endast en uppgift men den tekniska utvecklingen har medfört en gradvis utökning av flygplanens förmågor. Transportflyg och skolflyg räknas inte som flygslag. Genom införandet av flerrollsflygplan så används numera begreppet stridsflyg för de plattformar som genomför stridsuppdrag, det vill säga jakt-, attack- och spaningsuppdrag. Begreppen transport- och skolflyg används fortfarande i flygvapnet. Transportflyget var i stora drag eftersatt ända fram till 1965 då TP 84 Herkules (Lockheed Martin C-130E/H Hercules) anskaffades. Transportflyget tillför flygvapnet viktiga förmågor.

Jaktflyget är avsett för bekämpning av mål i luften med den svenska beteckningen "J". Jaktflygplanen utmärks av mycket goda fart- och manöverprestanda. De leds i inledningsfasen mot sina mål av flygstridsledare som använder information från radarstationer, varefter jakt-

flygplanens egna nosplacerade radaranläggningar leder piloten mot målet. Beväpningen utgörs av jaktrobotar med radar- eller IR-målsökare samt automatkanoner.

Första jaktflygplan i Sverige var österrikiska Phönix D.II med beteckningen J 1 (i bruk 1926–1933). Ett av de första svenskkonstruerade jaktflygplanet var Svenska Aero J 6 Jaktfalken, som togs i bruk 1930. Bland övriga svenska jaktflygplan märks främst FFVS J 22 (i bruk 1943–1952), Saab J 21R (i bruk 1950–1956), som var det första jetflygplanet tillverkat i Sverige, Saab J 29 Tunnan (i bruk 1951–1968), som var Västeuropas första pilvingade jetflygplan, Saab J 32 Lansen (i bruk 1958–1970), vilket var Sveriges första allvädersjakt, Saab J 35 Draken (i bruk 1960–1998) och Saab JA 37 Viggen (i bruk 1980–2004).

Attackflyget är avsett för taktisk bekämpning av mål till lands och till sjöss, svensk beteckning är ”A”. Attackflygplanets beväpning utgörs av styrda eller ostyrda bomber med hög precision, raketer, robotar mot mark- eller sjömål samt automatkanoner. För självskydd används kanoner och robotar samt särskild motmedelsutrustning för att avleda motståndarens spanings- och eldledningsutrustning.

Under de inledande decennierna var bombflyget, med svensk beteckning ”B”, det huvudsakliga flygslaget i flygvapnet med Saab B 18 (i bruk 1944–1953) som det mest avancerade bombflygplanet. Ett annat offensivt vapensystem under de tidiga decennierna var torpeden där Heinkel He 115 (i bruk 1939–1952 med benämningen T 2) var det sista torpedflygplanet. Torpedflygdivisionerna samarbetade mycket nära med flottan och baserades ofta på sjöflygbaser.

Attackflygplanen kom från senare hälften av 1940-talet att ersätta bombflygplanen i flygvapnet. Det första attackflygplanet var propellerdrivna Saab A 21 (i bruk 1947–1954). Det sista renodlade attackflygplanet var medeltunga Saab A 32 Lansen (i bruk 1955–1978). Som lätt attackflygplan användes under en period skolflygplanet Saab SK 60 försedd med kanon- eller raketbeväpning. Lansens efterföljare Saab AJ 37 Viggen (i bruk 1973–1998) följde den internationella trenden att ge flygplanet dubbla roller och användes sålunda för både attack- och jaktuppgifter (de senare begränsade).

Innan introduktionen av enhetsflygplanet JAS 39 Gripen genomfördes fullt ut och som kapacitetsförstärkning, modifierades delar av Viggensystemet för att inrymma vissa flerrollsegenskaper. AJS 37 Viggen (i bruk 1991–2001) gavs utökade spaningsegenskaper medan AJSF/AJSH 37 Viggen (i bruk 1993–2005) modifierades till att få utökad jakt- och attackförmåga. Modifieringarna medförde även mer avancerade navigeringssystem, modernare planerings- och utvärderingssystem samt möjligheterna att bära vissa vapensystem avsedda för JAS 39 Gripen.

Spaningsflygets uppgift är att med olika sensorer utspana fiendens positioner, rörelser och effekterna av egna stridsinsatser. Den svenska beteckningen är ”S”.

Spaningsflyget kan sägas utgöra grunden för allt stridsflyg. I början av Första världskriget utspanades motståndaren av från början obebäpnade flygplan. Eftersom dessa efter hand kom att betraktas som ett hot, kom flygplanen att förses med enklare beväpning för att bekämpa fienden. Senare infördes fasta kulsprutor som inriktades genom flygplanens manövrering. Så lades grunden för jaktflyget. Grunden för bombflyget lades genom att man i flygplanen medförde enklare sprängladdningar eller stålpilar som fälldes för hand.

Sveriges krigsmakt fick sina första spaningsflygplan i samband med Första världskrigets utbrott genom inhyrning av civila flygplan. Före Andra världskriget anskaffades flygbåtar av typen

Hansa för havsövervakning, följda av italienska Caproni Ca 313 med beteckningen S 16 för fjärrspaning (i bruk 1940–1945). Under Andra världskriget hade flottan flygplanskryssaren *HMS Gotland* som hade spaningsflygplan av typen Hawker Osprey med beteckningen S 9 (i bruk 1934–1947) ombord vilka startades med katapult och som landade på sina flottörer och hissades ombord med kran. Det första moderna fotospaningsflygplanet i flygvapnet var Supermarine Spitfire PR Mk XIX med beteckning S 31 (i bruk 1948–1955). Det kom att följas av inhemska spaningsflygplan, såsom S29 Tunnan (i bruk 1954–1970), S32 Lansen (i bruk 1958–1978) och S35 Draken (i bruk 1960–1979) samt SF/SH 37 Viggen (i bruk 1976–1996) i både fotospaningsversion (SF) och radarspaningsversion (SH). JAS 39 Gripen förses i spaningsrollen med en fotospaningskapsel under flygkroppen. För särskild radarspaning används en militär version av passagerarflygplanet Saab 340, med beteckningen S100 Argus (i bruk från 1997) men mera känt som ASC 890. För signalspaning används ombyggda amerikanska affärsjetflygplan av typen Gulfstream IV, betecknat som S102 Korpen (i bruk från 1995).

Den tekniska och taktiska utvecklingen har alltmer lett fram till enhetsflygplan, **stridsflyg**, som kan lösa såväl jakt- som attack- och spaningsuppgifter. Inledningsvis krävde ett byte från en uppdragstyp till en annan olika sorters ingrepp medan flygplanet befann sig på marken, ett så kallat *multirole aircraft*. Fjärde och femte generationens stridsflygplan kan genomföra uppdragsbyten i luften under pågående uppdrag, ett så kallat *swing-role aircraft*. JAS 39 Gripen är ett *swing-role* flygplan med en stor bredd på sin förmåga att lösa olika stridsuppgifter.

Det moderna stridsfältet karaktäriseras av snabba och ibland otydliga förlopp där traditionell fysisk förstörelse av ett mål inte alltid är det önskade slutläget. Att påverka motståndarens vilja eller att uppnå en särskild effekt är allt oftare målet med militära insatser. Härigenom kan även icke-traditionella flygslag som transportflyget komma att utgöra en viktig komponent i flygvapnets möjligheter att uppnå önskade effekter.

Den militära flygutbildningen

De första svenska officerare som genomgick flygutbildning, erhöll den utomlands, främst i Frankrike. Den första svenska flygskolan inrättades 1913 på militära övningsfältet Malmen av friherre Carl Cederström. Marinens flygväsende inledde samma år flygutbildning vid Oscar-Fredriksborgs fästning och 1914 startade Arméns flygkompani utbildning på Malmen. 1915 startade Thulins flygskola i Ljungbyhed där flera piloter ur armén och marinen utbildades. Vid skolan antogs såväl civila som militära elever. Från och med 1919 har all militär flygutbildning bedrivits vid Krigsmaktens egna flygskolor.

Utbildningen i början inleddes med rullningar på marken, följt av kortare hopp. Successivt utsträcktes flygningarna till längre och längre hopp, stigning, flata svängar och landning. Första utbildningen i dubbelkommando kunde genomföras efter att en tysk flygare på väg till Sankt Petersburg sommaren 1914 tvingades nödlunda nära Stockholm med tvåsitsiga Albatros B II, ett skolflygplan med lärare och elev placerade i tandem och med dubbelkommando. Flygplanstypen kopierades av Arméns flygkompanis egna verkstäder på Malmen, Södertelge Verkstäder och Nordiska Aviatik i Midsommarkransen. När typen 1926 överfördes till det nybildade flygvapnet, fick den sedermera beteckningen SK 1 (i bruk

1914–1935). Den 1 november året därpå uppsattes en flygskola i flygvapnets egen regi på den gamla lägerplatsen i Ljungbyhed. De från armén och marinen ärvda skolflygplanen var dock starkt förslitna och omoderna, och flygvapnet stod inför risken att helt ställas utan skolflygplan och därmed inställd flygutbildning. Från Storbritannien anskaffades med mycket kort varsel och mot flyglärarnas uttalade vilja de Havilland DH 60T Trainer Moth med beteckningen SK 9 (i bruk 1931–1947). Den ansåg inte vara tillräckligt krävande för att sälla agnarna från vetet, vilket skulle leda till haveriförluster när eleverna senare konfronterades med de mera komplicerade krigsflygplanen. Därför anskaffades något senare typen Raab-Katzenstein RK-26 med beteckning SK 10 (i bruk 1932–1945) från Tyskland men försedd med tyngre svenska motorer samt andra modifieringar, viket ändrade flygenskaperna till det sämre. Problemen med SK10 kvarstod och flera haverier inträffade, vilket bland annat ledde till tillsättandet av den Andra flygkommissionen 1933.

Senare tillfördes mera lämpade skolflygplan som en typ 1 för grundskolning och en typ 2 som ett mera avancerat skolflygplan. I mitten av 1950-talet introducerades jetflygplan i utbildningen med propellerdrivna Saab SK 50 Safir (i bruk 1952–1992) som typ 1 och jetdrivna de Havilland J 28 Vampire (i bruk 1953–1966) som typ 2. De ersattes i slutet av 1960-talet av Scottish Aviation SK 61 Bulldog (i bruk 1971–2001) och SK 60 som typ 1 och 2. 1987 tog flygvapnet beslutet att som enda land utbilda eleverna på jet redan från början. Enbart SK 60 har använts i flygutbildningen sedan 1967.

Under 2020-talet kommer flygvapnet återgå till att grundutbilda flygförare på flera olika flygplan där stegringsföljden ökas för att möta utbildningsmålen. Det som tidigare kallades Typ 1 benämns numera som *Basic Trainer Aircraft* (BTA) och från och med 2023 kommer Grob Aircraft G 120TP användas med beteckningen SK 40. Inriktningen är att använda JAS 39D som *Advanced Trainer Aircraft* (ATA, tidigare typ 2) innan piloterna flygs in på stridsflygplanet JAS 39E.

Helikopterpiloter genomför sin grundläggande utbildning i Tyskland genom ett multinationellt samarbete mellan Nederländerna, Sverige och Tyskland. Vid den tyska arméflygskolan (*Heeresfliegerwaffenschule*) flyger eleverna Eurocopter EC135. På Flygskolan flyger eleverna Augusta Westland AW109 (HKP 15) innan piloterna placeras på något av de tyngre systemen på helikopterkvadronerna. Transportflygpiloterna genomför den grundläggande flygutbildningen med SK 40 och utbildas därefter på flermotorflygplan på Trafikflyghögskolan vid Lunds universitet innan de flygs in på någon av flygvapnets transport- eller spaningsflygplan.

Fram till 1998 genomfördes flygutbildningen vid Krigsflygskolan, F 5 i Ljungbyhed. Därefter följde några år då den genomfördes av Flygskolan med tillfälliga placeringar i Ängelholm och Uppsala innan den 2003 etablerades på Malmen.

Under Andra världskriget ökade behovet av fler piloter drastiskt i flygvapnet och för att möta kravet upprättades flera flygutbildningar än flygskolan i Ljungbyhed. Reservflygskolor och flyg-reservskolor upprättades i Eslöv. Vid dessa skolor utbildades bland annat värnpliktiga flygförare.

Flygbassystemet

En flygbas består normalt av en eller flera rullbanor, hangarer, uppställningsplatser för flygplan samt flygunderhålls- och ledningsfunktioner. I flygvapnet används flottiljflygplatserna som de primära flygbaserna och därutöver används flygbaser över hela landet för spridning vid övningar och beredskapshöjningar.

Utformningen av flygbaserna har följt flygplanens prestanda och det bedömda fientliga hotet. Under första världskriget erfordrades endast några hundra meters plan yta, till exempel på en äng eller en exercisplats. Vintertid användes även isbaser på frusna sjöar. Under Andra världskriget krävdes större ytor, men de flesta flygplanen kunde fortfarande starta och landa på gräs. Introduktionen av tunga flygplan och jetflygplan krävde dock hårdgjorda banor med banlängder på uppemot två kilometers. Vid Andra världskrigets slut nyttjade flygvapnet 65 flygbaser av varierande typer och kvalitet.

Flygvapnet hade under åren fram till Andra världskrigets slut i huvudsak följt utvecklingen i omvärlden. Under det kalla kriget kom dock flygbasutvecklingen att få en tydlig svensk profil. På grund av det ökade operativa och ekonomiska värdet i varje flygplan fick skyddsaspekten stor betydelse. Med nyttjandet av de geografiska förutsättningarna strävade flygvapnet att minska sårbarheten genom att dels sprida flygförbanden till ett stort antal krigsflygfält, dels sprida flygplanen och andra vitala funktioner inom flygbaserna. I Sverige var man också tidigt ute med att använda raka vägsträckor i det ordinarie riksvägnätet som tillfälliga flygfält i syfte att öka den geografiska spridningen. Med början i slutet av 1950-talet infördes detta nya bassystem som allmänt kom att kallas för Bas 60. I slutet av 1960-talet förfogade flygvapnet över ett 60-tal flygbaser samt att ett 150-tal reservvägbaser hade rekognoserats och bedömts som möjliga baseringsalternativ.

Den ändrade hotbilden och den vapentekniska utvecklingen, med bland annat multipelvapen, framtvingade på 1970-talet en ny svensk basfilosofi, vilken kom till uttryck i det så kallade Bas 90-systemet. Flygbaserna kom att uppta en yta av cirka 150 kvadratkilometer med två till tre rullbanor, bland annat specialpreparerade raksträckor på vägar samt maskerade klargöringsplatser. Rullbanorna kunde göras relativt korta tack vare den flygtekniska utvecklingen. Flygplanen 37 Viggen och 39 Gripen konstruerades för att kunna flyga från korta rullbanor och underhållas under fältmässiga förhållanden. Flygplansrörelserna styrdes till lämplig bana med hänsyn till hotet. För att skydda flygbaserna mot anfall av fientliga sabotageförband utbildades särskilda markförsvars- och jägarförband. Basen betjänades av en flygbasbataljon med 1 000–1 500 officerare och flygsoldater som ansvarade för en huvudbas och ett antal sidobaser. Ett 25-tal flygbaser modifierades till Bas 90 innan det nya säkerhetspolitiska läget efter kalla kriget påkallade en förändring i basfilosofin.

I och med övergången i början av 2000-talet från ett invasionsförsvar till ett insatsförsvar tonades den tidigare hotbilden ned. För flygvapnets del innebar det att huvuddelen av Bas 90-systemet övergavs. Som flygbaser användes under milleniets inledande decennier främst flottiljernas fredsförläggningsplatser.

I den nuvarande organisationen betjänas flygbaserna av en flygflottilj med tillhörande stab, flygbaskompani och flygunderhållskompani med uppgiften att upprätta, drifthålla och avveckla en eller flera flygbaser samt stödja flyg- och helikopterförband. Flygflottiljen kan även till-

föras flygbasjägarkompani, flygbärningsgrupp och/eller flygterminalpluton. Vanligtvis lyder hemvärnsförband under flottiljchefen avseende skydd och bevakning av flygbasen. Flygflottiljen kan genomföra sina uppgifter vid huvud-, sido- eller reservbas. Skillnaden i bastyperna utgörs främst beredskapsnivå som hålls över tiden avseende tillgänglighet, infrastruktur, skydd och bemanning.

Under 2020-talet inrättas en ny organisation för flygbaserna. En flygflottilj kommer inom sitt geografiska ansvarsområde att leda ett flertal basbataljoner. Uppgiften för basbataljonerna kommer att vara att upprätta, drifthålla och avveckla flygbaser samt stödja flyg- och helikopterförband. Hemvärnsförband kommer att lyda under basbataljonschefen avseende skydd och bevakning av flygbasen. Förbandstyperna flygbasjägarkompani, flygbärningsgrupp och flygterminalpluton är speciella tilläggförband som taktisk chef fördelar efter behov.

Stridslednings- och luftbevakningssystemet

Huvuduppgifterna för stridslednings- och luftbevakningssystemet (Stril) är att övervaka luft- rummet, fatta insatsbeslut för luftförsvaret, stridsleda jaktflyget och sända flygvarning till Försvarsmakten och civilsamhället. Systemet består av sensorer, vanligtvis radarstationer, lednings- och sambandssystem och ledningscentraler.

Under 1930-talet upprättades den optiska luftbevakningen inom armén med luftbevakningsstationer spridda över stora delar av landet. Den första permanenta luftbevakningscentralen byggdes 1933 i Hässleholm. Luftbevakningens huvuduppgift var att ge flyglarm till befolkningen. De flesta luftbevakningsstationer bemannades med frivillig personal ur Lottakåren och Landstormen. Den första flyglottakåren grundades 1946 och 1948 överfördes luftbevakningen från armén till flygvapnet. Luftbevakningsstationerna rapporterade till luftförvarsgruppcentralen där informationen bearbetades, filterades och presenterades innan den vidarebefordrades till luftförvarscentraler. Den optiska luftbevakningen moderniserades i flera olika steg ända fram till avvecklingen 2001.

Stridsledning av jaktflyget var från början ytterst rudimentär. Fiendens position och höjd kunde undantagsvis förmedlas till jaktflygplanens piloter genom på marken utlagda duksignaler eller genom handsignaler från luftbevakningspersonalen. Den huvudsakliga metoden var att lägga jaktflygplanen i patrullbana vid deras respektive skyddsobjekt och att överlåta målspaningen till piloterna. Utvecklingen i slutet av 1930-talet av radiotelefoni och dubbelriktad kommunikation mellan flygplan och markradiostationer, skulle radikalt förändra möjligheten att från marken dirigera jaktflyget. Rapporter om fientligt flyg ringdes in från luftbevakningscentralerna till flottiljernas jaktcentraler varifrån jakten med bara några minuters fördröjning gavs bäring och höjd till målet.

1944 köpte flygvapnet fem ekoradarstationer av typen AMES Type 6 (med benämningen ER IIb, där ER står för ”ekoradio” vilket var en tidig benämning för radar) från Storbritannien. Dessa radarstationer användes främst för luftbevakning. Systemet var fältmässigt då det kunde transporteras på lastbilar och upprättades i tält. 1950 införskaffades ett större antal radarstationer av typen AMES Type 21 (med benämningen PJ-21), även dessa från Storbritannien, för stridsledning av jaktflyget. Dessa stationer kom under många år att utgöra kärnan i strilsystemet.

Informationen från radarstationerna överfördes till i berg insprängda luftförvarscentraler och utgjorde underlag för insatsbeslut och stridsledning av jaktflyg. Tillsammans med rapporteringen från den optiska luftbevakningen kunde man nu presentera en sammanställd luftlägesbild. Detta system av optisk luftbevakning, radarstationer och ledningscentraler, viket till stora delar inspirerats av det brittiska flygvapnets motsvarande system under Andra världskriget, benämndes STRIL 50. Landet delades in i elva luftförvarssektorer med varsin luftförvarscentral och ett antal luftförvarsgruppcentraler. 1950 invigdes den första luftförvarscentralen i Uppland. Stridsledning genomfördes såväl från radarstationerna som från de luftförvarscentraler vilka hade en radar placerad på bergets hjässa.

Under de inledande åren var strilsystemet inte alltid aktiverat. I juni 1952 sköt sovjetiskt flyg ned obehärdade svenska flygplan över Östersjön, vilket ledde till att flygvapnet allt sedan dess har kontinuerlig övervakning av svenskt och angränsande luftrum och insatsberett jaktflyg. Med början 1955 infördes nya storradarstationer, PS-08 (Decca Radar Type 80), med mycket längre och högre räckvidder samt ökad precision.

I takt med att stridsflygets ökade fart-, stig- och höjdpreganda, uppstod ett behov av att modernisera strilsystemet. Under 1960-talet byggdes nya luftförvarscentraler och radargrupscentraler i berganläggningar spridda över hela landet. 1964 invigdes den första luftförvarscentralen i Mälardalen. Landet delades in i sju luftförvarssektorer med varsin luftförvarscentral och ett antal radargrupscentraler och luftförvarsgrupscentraler. Modern datateknik och elektronik gjorde det möjligt att utan fördröjningar hantera de snabba förlopp som följde på flygplanens förbättrade prestanda. STRIL 60 blev en viktig och avgörande del i luftförsvaret och var Europas första digitala strilsystem. Löpande moderniseringar genomfördes i ledningscentralerna, radarstationerna och sambandssystemen vilket knöt dem samman på ett helt annat sätt än tidigare. Redan på 1960-talet kunde radarjaktledarna sända digitala styrdata samt förutbestämda så kallade diskreta kommandon till piloterna för att härigenom snabba upp förloppen och minska risken för störning.

Under 1960-talet infördes nya spaningsradarstationer av typerna PS-15 (Selenia Argus 2000), PS-65 (CSF-Selenia MLG7) och PS-66 (Thomson-CSF S-104). Med den senare infördes tredimensionell radar i strilsystemet. På grund av bristande tillgång till militär personal utbildades 1966 den första kursen med civilt anställda kvinnor till radarjaktledare. Som ett komplement till radargrupscentralerna i berganläggningar infördes 1985 ett system med transportabla radargrupscentraler som kunde förflyttas mellan olika förberedda grupperingsplatser. Rörliga radarstationer av typerna PS-860 (ITT Gilfillan AR-320) och PS-870 (ITT Gilfillan) infördes under 1980-talet, vilket ökade robustheten och uthålligheten i strilsystemet.

1998 infördes StriC som en ersättare för tidigare ledningscentraler i STRIL 60. Med detta system fick flygvapnet ett enhetligt system över hela landet. Varje ledningscentral kan verka över hela landet och är inte geografiskt knutet till en viss del. Systemet är baserat på modern teknik och databehandling vilket medger kontinuerliga modifieringar. 1997 infördes den flygburna radarstationen Saab Erieye (med benämningen FSR 890, modifierad till ASC 890) som bärs av plattformen Saab 340 (med benämningen S 100 Argus) som integreras i StriC. Tillförseln av JAS 39 Gripen och StriC har möjliggjort införandet av fjärde generationens flyg-

Luftförsvarscentral m/50 i luftförsvarssektor S 2 utanför Karlskrona. Flyglottor markerar rapporter från radarstationer och optisk luftbevakning på kartbordet. På estraderna fattas beslut om insats av jaktflyg eller luftvärn samt alarmering. Foto Sven Scheiderbauer

vapen och vidare utveckling sker kontinuerligt.

Under 2000-talet genomfördes flera uppgraderingar av ledningscentralerna. Bland annat infördes Nato-anpassade dataformat i form av Länk 16, radarstationerna modifierades med ökad störtlighet och sambandsnäten digitaliserades.

Flygflottiljer och skolor sedan flygvapnets bildande

F 1, Första flygkåren 1929–1936, Kungl. Västmanlands flygflottilj 1936–1983, Hässlö (Västerås)

F 2, Andra flygkåren 1926–1936, Kungl. Roslagens flygflottilj 1936–1949, Kungl. Roslagens flygkår 1949–1974, Hägernäs (Täby)

F 3, Tredje flygkåren 1926–1936, Kungl. Östgöta flygflottilj 1936–1974, Malmén (Linköping)

F 4, Fjärde flygkåren 1926–1936, Kungl. Jämtlands flygflottilj 1936–2005, Frösön (Östersund)

F 5, Kungl. Flygskolan 1926–1929, Kungl. Flygskolekåren 1929–1936, Kungl. Flygkrigsskolan 1936–1942, Kungl. Krigsflygskolan 1942–1998, Ljungbyhed

F 6, Kungl. Västgöta flygflottilj 1939–1994, Karlsborg

F 7, Kungl. Skaraborgs flygflottilj 1940 till idag, Såtenäs (Lidköping)

F 8, Kungl. Svea flygflottilj 1938–1963, Kungl. Svea flygkår 1963–1974, Barkarby (Järfälla)

F 9, Kungl. Göta flygflottilj 1940–1969, Säve (Göteborg)

F 10, Kungl. Tionde flygflottiljen 1940–1942, Kungl. Skånska flygflottiljen 1942–2002, Bulltofta (Malmö) och Barkåkra (Ängelholm)

F 11, Kungl. Södermanlands flygflottilj 1941–1980, Skavsta (Nyköping)

F 12, Kungl. Kalmar flygflottilj 1942–1980, (Kalmar)

F 13, Kungl. Bråvalla flygflottilj 1943–1994, (Norrköping)

F 14, Kungl. Hallands flygflottilj 1945–1961, Kungl. Hallands flygkår 1961–1972, Flygvapnets Halmstadsskolor 1972–1999, (Halmstad)

F 15, Kungl. Hälsinge flygflottilj 1945–1998, (Söderhamn)

F 16, Kungl. Upplands flygflottilj 1943–2003, Upplands flygflottilj 2021 till idag, (Uppsala)

F 17, Kungl. Blekinge flygflottilj 1944 till idag, Kallinge (Ronneby)

F 18, Kungl. Södertörns flygflottilj 1946–1974, Flygvapnets Södertörnsskolor 1974–1986, (Tullinge)

F 19, Frivilligflottiljen 1939–1940, Veitsiluoto (Finland)

F 20, Kungl. Flygkadettskolan 1944–1965, Flygvapnets Krigsskola 1966–1986, Flygvapnets Uppsalaskolor 1986–2004, (Uppsala)

F 21, Kungl. Norrbottens flygbaskår 1941–1963, Kungl. Norrbottens flygflottilj 1963 till idag, Kallax (Luleå)

F 22, United Nations Fighter Wing Number 22 1961–1963, Luluabourg och Kaminaville (Kongo)

Hkpflj, Helikopterflottiljen 1998 till idag, Malmén (Linköping)

LSS, Luftstridsskolan 2005 till idag, (Uppsala)

Historisk bakgrund fram till 1994

DE TIDIGA ÅREN

Undantagandes viss ballongverksamhet i armén och marinen under åren runt sekelskiftet 1800/1900, ägde den första militära flygningen i Sverige rum i februari 1912 på Värtan utanför Stockholm med ett till marinen donerat flygplan. Det första militära flygförbandet organiserades sommaren samma år av dåvarande Arméns flygavdelning på Axvall i Västergötland. Arméns flygavdelning utvecklades genom 1914 års härordning till Arméns flygkompani. 1912

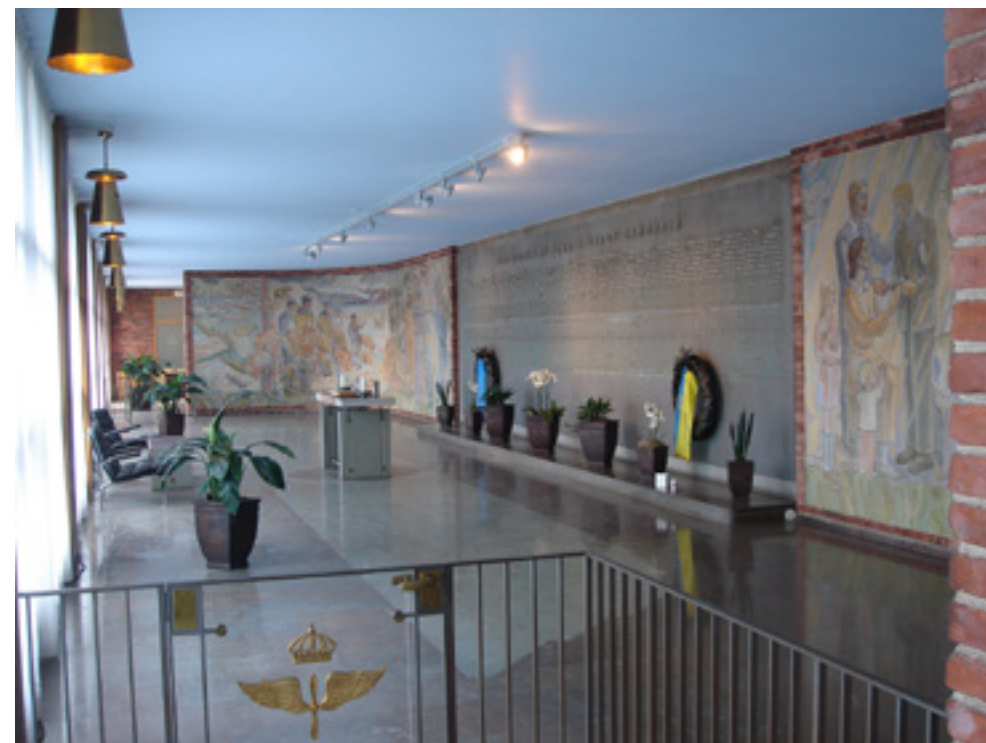
inledde marinen militära flygningar i Stockholm och 1915 inrättades Marinens flygväsende. Genom 1925 års försvarsbeslut sammanfördes arméns och marinens flyg till ett självständigt flygvapen, vilket 1 juli 1926 påbörjade sin verksamhet med beslut om fyra flygkårer, en flygskola och två verkstäder. Det skulle dröja flera år innan samtliga förband var verksamma. Att flygvapnet bildades då, när det rådde en allmän fredsoptimism och nedrustningsvilja, berodde snarare på rationaliseringssträvan än på militära krav. Med gemensam ledning för arméns och marinens flyg sades man dessutom nå operativa fördelar. Ledningsorganisationen för den nybildade försvarsgrenen var liten och vad gällde flygplansanskaffning var man hänvisad till samverkan med general- och marinstaberna.

Förutsättningarna för det nybildade flygvapnet, för övrigt ett av de tidigaste i världen, att bli krigsdugligt var inte särskilt goda. Det fick till exempel inte det beslutade antalet 229 flygplan. De första åren förekom inre motsättningar mellan till flygvapnet kommenderade armé- och marinofficerare, ledningen av flygvapnet uppvisade stora brister med chefer som saknade kunskap om flyg och utan tillräcklig handlingskraft. Dessutom saknades en klar målsättning för verksamheten. Problemen ledde till att två flygkommissioner tillsattes av regeringen i början av 1930-talet. Resultatet av den första blev byten på de högsta chefsposterna, medan den andra kom att lägga grunden för det försvarsbeslut som 1936, i skuggan av Hitlers maktövertagande i Tyskland, numerärt förstärkte flygvapnet till 257 flygplan. 1936 års försvarsbeslut är det som gjorde flygvapnet till en i realiteten självständig försvarsgren med egen officersutbildning och en egen stab, Flygstaben. Dåvarande flygvapenchefen generallöjtnant Torsten Friis drev hårt linjen att det var antalet flygplan enligt försvarsbeslutet och inte den fastställda ekonomiska ramen som var avgörande för anskaffningen. Den linjen kom att främjas av den utrikespolitiska utvecklingen. De fyra flygkårerna ombildades till flygflottiljer och skulle utökas till sju, fyra bomb-, en jakt- och två spaningsflottiljer.

Förbandsbenämningen division infördes och flottiljerna hade vanligtvis tre flygande divisioner. Proportionen mellan jakt- och bombflygförband berodde huvudsakligen på bombflygets prestandaöverlägsenhet jämfört med jaktflyget samt på att jaktflyget vid tiden för försvarsbeslutet inte kunde ledas från marken. Flygvapnet hade dock önskat ytterligare en jaktflottilj för så kallat punktförsvär, men den ströks av statsfinansiella skäl. Andra viktiga resultat av försvarsbeslutet 1936 var att flygvapnet fick en egen officersutbildning samt att grunden lades för en samordnad, inhemsk flygplans- och flygmotorindustri. 1937 skapades flygplanstillverkaren Saab genom sammanslagning av flera olika flygindustrier i Sverige.

ANDRA VÄRLDSKRIGET

Vid Andra världskrigets utbrott var bristerna stora i flygvapnet trots tillskotten under 1930-talet. Organisationen bestod av sex flottiljer och en flygskola men flera av deras divisioner var inte utrustade eller bemannade för krig och de flesta flygplanen var redan omoderna för den nya tidens krigföring. Flygspaning var den första förmåga som flygvapnet levererade vid krigsutbrottet genom att använda bombflygplan för fjärrspaning över Östersjön. Som ett led i att effektivisera den operativa ledningen etablerades i september 1939 Flygeskadern som omfattade i princip alla krigsdugliga bomb- och spaningsdivisioner. Jaktdivisionerna vid F 8 var låsta till försvaret av Stockholm. Neutralitetsvakten inrättades och bestod till stor del av att visa svensk

I Flygvapnets Minneshall i ämbetsbyggnaden Tre Vapen på Gärdet i Stockholm, hedras de besättningsmän som omkommit i militära flygolyckor från 1915 och framåt. Olyckorna kan bland annat tillskrivas snabbutbildade piloter under ofredsåren samt att flygvapnet övat och övar mycket krigslikt. Foto Lennart Berns

flagg i lufrummet. Bristen på både personal och flygplan var akut och särskilda åtgärder fick vidtas. För att tillgodose behovet av piloter under Andra världskriget, inrättades reservflygskolorna I-III och flygreservskolorna 1941–46 i Eslöv. De utbildade tillsammans 428 värnpliktiga piloter fram till 1946. Dessa piloter benämndes silvervingar eftersom de fick flygarmärke m/36 i silver i stället för det vanliga i guld.

Efter att Finska vinterkriget bröt ut 1939 beslutade Sverige att sätta upp en frivilligflottilj, (F 19), som en del av den Svenska frivilligkåren. I början av 1940 ombaserade F 19 till huvudbasen vid Veitsiluoto och engagerades omgående i strid med det sovjetiska flygvapnet och Röda Armén. Under 62 dagar genomförde F 19 många jakt-, spanings- och bombuppdrag till stöd för den finska armén och den svenska frivilligbrigaden. Med F 19:s närvaro i norra Finland bröts det sovjetiska luftherraväldet och framryckningen på marken hejdades vid Sallafronten. Under kriget sköt F 19 ner nio sovjetiska flygplan, förstörde fyra plan på marken, fällde 3,3 ton bomber och avvärjde 35 sovjetiska bombanfall mot finska städer. De svenska förlusterna var sex förlorade flygplan och tre stupade. Efter vinterkrigets slut avvecklades flottiljen och personalen och flygplanen återvände till Sverige för att ingå i den svenska beredskapen.

Under kriget upprättades tio nya flottiljer och en flygbaskår med en takt om två nya flottiljer

varje år. Moderna flygplan började tillverkas i Sverige och trots svårigheter importerades hundratal flygplan från utlandet. Den 9 april 1940 kom kriget allt närmare när Tyskland angrep Danmark och Norge. Tack vare fjärrspaning hade Sverige fått indikationer på tysk sammandragning av förband i deras östersjöhamnar varvid huvuddelen av flygvapnet ombaserades till flygbaser i södra och västra Sverige. Den intensiva neutralitetsvakten och hastiga utbyggnaden av flottiljer slet hårt på flygvapnets personal och materiel. Under 1941 började det vända och tillförseln av personal och materiel gjorde det möjligt för flygvapnet att faktiskt vara en faktor som en angripare måste ta med i beräkning vid ett eventuellt angrepp på landet. Flygeskadern ombildades till fyra flygeskadrar, två för jaktförsvaret, en för bombföretag och en för spaningsföretag. Eskadrarna var operativa förband som skulle kunna insättas fritt utan hänsynstagande till geografiska bindningar. För att möjliggöra ett sådant uppträdande skapades fem geografiskt avgränsade flygbasområden (Flybo). Flygvapnet hade 1943 uppnått en förmåga som bättre kunde möta ett fientligt angrepp. När freden kom 1945 var flygvapnet väl rustat med en flygstab, fyra flygeskadrar, 16 flottiljer, en krigsflygskola, en flygbaskår utrustade med förhållandevis moderna flygplan vid 15 jaktdivisioner, 15 bombdivisioner, tre torpedflygdivisioner och åtta spaningsdivisioner, allt som allt cirka 500 operativa flygplan.

Uppbyggnaden av flygvapnet och beredskapsvakten kom till ett högt pris. Under kriget i Europa omkom drygt 250 svenska flygare, främst i olyckor men även i stridskontakt med främmande flygvapen. Angrepp mot Sverige genomfördes vid ett antal tillfällen. Tyska raketer och robotar, V1- och V2-vapen, slog ner i södra Sverige vid sju tillfällen och var antagligen resultaten av misslyckade försök vid testanläggningen i Peenemünde. Vid ett flertal tillfällen anfördes svenskt flyg, handelsfartyg, tåg och städer av flyg från de stridande makterna. Vid tre tillfällen anfördes svenska civila passagerarplan av tyskt flyg, ett skadeskötts medan de två andra störtade med sammanlagt 20 omkomna som följd. Även anfall mot mål på marken och till sjöss i Sverige hände vid ett flertal tillfällen under kriget. Brittiskt flyg bombade Malmö, Lund och Skee järnvägsstation samt fällde minor i Öresund, sovjetiskt flyg bombade Kallaxön, Pajala kyrkby, Stockholm, Strängnäs samt Öland och tyskt flyg bombade ett handelsfartyg, besköt ett annat handelsfartyg och Vassijaure järnvägsstation samt ett luftvärnsbatteri. Vid dessa anfall uppstod stora materiella skador men endast ett svenskt dödsfall. Fyra svenska flygplan, tre S 16 Caproni och en J 20 Falco, sköts ner av tyskt flyg med tio stupade flygare och tre i tysk fångenskap som resultat. Under kriget nödländades cirka 350 amerikanska, brittiska och tyska flygplan med besättningar i Sverige. Vissa internerades för längre eller kortare tid i Sverige medan andra repatrierades relativt omgående. Några av dessa flygplan, till exempel amerikanska P-51 Mustang och tyska Fieseler Fi 156 Storch och en Dornier Do 24 köptes sedermera av flygvapnet.

Under kriget inledde Sverige ett nära samarbete med Norge och USA som ledde fram till två operationer som det amerikanska arméflyget genomförde från Sverige. 1944 inleddes *Operation Sonnie* där cirka 5 000 norska motståndsmän och amerikanska flygbesättningar flögs från Sverige till Storbritannien. Den tyska reträtten genom norra Norge under hösten 1944 och farhågorna för en sovjetisk ockupation ledde fram till *Operation Where and When*. Under 1945 baserades en amerikansk transportflygdivision på F 21 och de flög in norska polistrupper som kunde hävda Norges suveränitet. Under åtta månader flögs cirka 1 500 polistrupper, ungefär

350 ton militär och nödmateriel och cirka 100 sjukvårdspersonal in för att hjälpa civilbefolkningen och krigsfångar. Dessa operationer leddes av den norskättade översten Bernt Balchen och går i folkmun under benämningen flygoperation Balchen.

I den danska brigaden, som sattes upp i Sverige 1943–1945, fanns det femton piloter, vilka utbildats av det svenska flygvapnet. År 1945 lånades femton flygplan av typen Saab B 17 ut till den danska brigaden från flygvapnet. De målades i de danska färgerna, och var redo den 5 maj 1945 att flygas över till Danmark tillsammans med den övriga brigaden som landsattes i Helsingör. Flygstyrkan fick dock aldrig tillåtelse att landa i Danmark, och blev därför kvar i Sverige. De danska piloterna och baspersonalen fick i stället, sju dagar efter vapenstillståndet, ta sig till Danmark sjövägen. De femton B 17 som svenska staten erbjudit Danmark till försäljning var den danska regeringen inte längre intresserade av.

KALLA KRIGET

Efter kriget skedde inga större organisatoriska förändringar, men expansionen fortsatte inom andra områden. I riksdagsbeslut 1948 bestämdes att flygvapnet inte fick utökas vad gällde antalet flottiljer, då var antalet flottiljer 18 med 54 flygande divisioner. Genom principbeslut blev emellertid det svenska flygvapnet det första i världen som konsekvent gick in för jetdrift och från och med 1954 var samtliga stridsflygdivisioner utrustade med jetflygplan. Den första flyglottakåren grundades 1946 och sedan dess har dessa frivilliga varit en viktig del av flygvapnets förmåga. Luftbevakningen överfördes från armén 1948 och effektivare radarsystem infördes successivt för luftbevakning och stridsledning. Antalet krigsbaser utökades väsentligt med spridning över hela landet. 1948 inrättades Reservflygkåren med sju spaningsflyggrupper utrustade med 67 flygplan av typen Sk 16 (Noorduyn Harvard IIb), beväpnade med bomber och raketer. Uppgiften var att genomföra kustnära flygspaning samt delta i flygräddningstjänsten. Besättningarna utgjordes huvudsakligen av före detta värnpliktiga flygförare som tjänstgjorde på frivillig basis. Reservflygkåren avvecklades 1969. Vid mitten av 1950-talet var det svenska flygvapnet det fjärde största i världen i antalet stridsflygplan, närmare 1 200 krigsflygplan i främsta linjen. Huvuddelen av flygplanen var svensktillverkade vid SAAB:s fabriker i Linköping och Trollhättan.

För att tillgodose behovet av piloter inrättades 1950 kategorin fältflygare vilka skulle komma att utgöra 80 procent av flygvapnets pilotkår. Fältflygarna hade folkskole- eller realskolebakgrund och kontraktsanställdes under cirka sex år. Fältflygarkategorin avvecklades 1982.

Sommaren 1952 inträffade den så kallade Catalinaaffären där sovjetiskt flyg först sköt ner ett svenskt signalspaningsflygplan av typen TP 79, vanligtvis omnämnd som DC-3, och sedan även sköt ned det svenska räddningsflygplanet, en TP 47 Catalina. Båda incidenterna inträffade öster om Gotland i internationellt luftrum. Dessa händelser ledde till att flygvapnet sedan dess alltid har kontinuerlig övervakning av svenskt och angränsande luftrum och insatsberett jaktflyg. Detta är den så kallade incidentberedskapen som dygnet runt och årets alla dagar hävdar den svenska territoriella integriteten.

I mitten av 1960-talet bestod flygvapnet av 16 flottiljer, organisatoriskt fördelade på fyra flygeskadrar. Under senare delen av 1960-talet blev flygvapnet emellertid föremål för ekonomisk åtstramning. För att behålla kvalitén var det nödvändigt att minska organisationen. Eskaderor-

ganisationen upphörde 1966 varvid luftförsvarets operativa ledning inordnades i militärområdesstaberna. Den taktiska ledningen av flygstridskrafterna organiserades i fyra luftförsvarssektorer, 1995 ersatta av tre flygkommandon. Attack- och spaningsflyget och sedermera även transportflyget organiserades i den återstående Första flygeskadern, E 1, som dock lades ned 1995 då uppgifterna överfördes till flygkommandona. Under 1960-talet infördes det kvalificerade luftvärnssystemet robot 68 (Bristol Bloodhound Mk II, ibruk 1963-1978) som komplement till jaktförsvaret och organiserades i sex robotdivisioner.

TIDIGARE INTERNATIONELLA INSATSER

Även under det Kalla kriget engagerades flygvapnet i insatser utanför Sveriges gränser. Efter Andra världskriget bestämde sig Etiopiens kejsare, Haile Selassie, för att modernisera det kejserliga etiopiska flygvapnet och han vände sig då till Sverige och flygvapnet. Under perioden 1946–1953 leddes det etiopiska flygvapnet av svenska flygvapenofficerare och svenskar deltog i utbildningen av både flygande och markpersonal från Etiopien. Saab sålde ett 50-tal flygplan av modellen 91 Safir, i flygvapnet med benämningen SK 50, och flygvapnet sålde 47 bombflygplan av typen B 17. Den etiopiska flygbasen Bishoftu bär fortfarande tydliga tecken på likheter med svenska flottiljer från samma tid. Den svenska personalen var tjänstledig från flygvapnet under tiden i Etiopien.

Den första insatsen som flygvapnet gjorde på uppdrag av Förenta nationerna var redan 1958 i Libanon och det inbördeskrig som hade brutit ut tidigare under året. Här deltog flygvapnet med en flygspaningsgrupp ur F 1 i operationen *United Nations Observation Group in Lebanon*, UNOGIL. Gruppen bestod av fyra spaningsflygplan SK 16 och ett 35-tal piloter och markpersonal. Redan efter en månads flygning byttes de svenska SK 16 ut mot Cessna L-19 Bird Dog. Under den fem månader långa insatsen genomförde förbandet cirka 250 spaningsuppdrag, där flera av dem utfördes under fientlig beskjutning.

Det andra tillfället var under inbördeskriget i Kongo 1960–1964, när ett svenskt frivilligt flygförband *22nd Fighter Wing*, (F 22) underställdes Förenta Nationernas operation *Operation des Nations Unies au Congo*, ONUC. Från början beväpnades flottiljen med fem jaktflygplan J 29 Tunnan. Senare tillfördes ytterligare fyra J 29 och två spaningsflygplan S 29 samt en radartrupp med radarsystemet PS-41. Förbandet stationerades inledningsvis i Luluabourg i centrala Kongo, därefter i Kaminaville i Katanga och utgjorde kärnan i FN:s jaktflottilj. Inledningsvis bekämpade F 22 framgångsrikt det katangesiska flygvapnet och uppnådde luftherravälde och övergick därefter till att understödja FN:s markoperationer. Trots genomförandet av stridsuppdrag och allmänna svåra förhållanden i flygningar över Afrika hade förbandet inga förluster.

FLYGVAPENMUSEUM

Redan under 1930- och 1940-talen hade flottiljcheferna vid F 3, överstarna Gösta von Porat och Hugo Beckhammar, den framsynta idén att bevara äldre flygplan och kringutrustning. Inledningsvis var det elva flygplan som utgjorde F 3 museum, inrymda i en lägerhydda. 1967 öppnades samlingen för allmänheten med flygvapnet som ägare men med Östgöta Flyghistoriska Sällskap som genomförde visningar av de 26 flygplanen. 1977 organiserades Flygvapenmuseum som en del av myndigheten Statens försvarshistoriska museer, SFHM, tillsammans med Armémuseum och Marinmuseum, och övertog samlingen. 1984 öppnades den första delen

av dagens utställningshallar i Malmslätt och 1989 samt 2010 byggdes museet ut ytterligare. På Flygvapenmuseum visas ett 50-tal flygplan och kringutrustning upp. Under 2020-talet fortsätter museets utveckling med nya utställningar, utbildningar och stöd till forskning.

OMBEVÄPNING

Under 1980-talet ombeväpnades samtliga flottiljer, utom F 10, till 37-systemet Viggen. En division vid F 10 ombeväpnades till AJS 37 först 1993. Bassystemet moderniserades och byggde på ett spridningskoncept med många landningsbanor spridda över hela landet genom Bas 90 konceptet. Samtidigt påbörjades den stora nedläggningen av flygflottiljer. F 9 hade lagts ner redan 1969. 1980 lades F 11 och F 12 ner och 1983 avvecklades F 1. En stor förändring för flygvapnet inträffade 1980 då de första kvinnliga flygsoldaterna gjorde frivillig värnplikt. Fyra av dem utexaminerades 1981 som fänrikar från flygvapnets kadett- och aspirantskola för marklinjen. Sedan 1989 är samtliga befattningar i flygvapnet öppna för kvinnor och män.

Historik 1994 till 2015

FÖRÄNDRINGENS DECENNIUM

Under 1990-talet kom nästa våg av förändringar med introduktionen av flygsystemet JAS 39 Gripen, flygande radarsystem FSR 890, rörliga radarsystem PS-860 och PS-870, fortsatt utbyggnad av Bas 90 konceptet och framtagning av ett nytt stridslednings- och luftbevaknings-

Försvarsmaktens helikopterresurser är sedan 1998 sammanförda i Helikopterflottiljen, vilken leds av flygvapnet. En av helikoptertyperna är medeltunga Sikorsky UH-60M Black Hawk, med svensk beteckning HKP 16 för bland annat markoperativa uppgifter. 15 exemplar har levererats till Flygvapnet. Foto Lasse Jansson

system, StriC, påbörjades. 1998 organiserades Helikopterflottiljen vid flygvapnet genom en sammanslagning av all helikopterverksamhet i Försvarsmakten. Flottiljen etablerade sin ledning vid Malmslätt men bedrev även verksamhet i Luleå och Ronneby. Trots detta fortsatte förbandsnedläggningarna, 1994 lades F 6 och F 13 ned, 1998 avvecklas F 5 och F 15, 1999 överfördes F 14 från flygvapnet till en försvarsmaktsgemensam utbildningsfunktion och ledningsorganisationen förändrades.

1994 skapades myndigheten Försvarsmakten och i och med det upphörde flottiljerna att vara självständiga myndigheter. Även flygvapenledningen berördes av denna förändring och chefen för flygvapnet upphörde att vara myndighetschef. Flygstaben avvecklades 1994 och en flygvapenledning upprättades inom Försvarsmaktens högkvarter. Den taktiska ledningen av flygvapnets krigsförband för luftförsvaret hade sedan 1960-talet letts från sektorstaberna och för attacken och spaningen från Första flygeskadern. 1994 avvecklades dessa ledningsnivåer och i stället upprättades tre flygkommandon som svarade för den taktiska ledningen. Under den senare delen av 1990-talet var ledningen av flygvapnet fragmenterad med förmågeutveckling vid Flygvapnets taktiska centrum i Uppsala (som några år senare bytte namn till Flygvapen-centrum), förmågeskapande vid flygvapenavdelningen vid Högkvarteret i Stockholm och förmågenyttjande vid de tre flygkommandona i Ängelholm, Bålsta och Luleå. Under detta decennium byttes även följande benämningar ett flertal gånger; 1926–1994 Chefen för Flygvapnet, 1994–1998 Flygvapenchef och 1998–2002 Generalinspektör för Flygvapnet.

DET NYA MILLENNIET

Kring millennieskiftet ökade takten i införandet av flygsystemet JAS 39 Gripen och från 2004 var samtliga stridsflygdivisioner beväpnade med JAS 39A/B. Redan samma år påbörjades introduktionen av JAS 39C/D och den ombeväpningen slutfördes 2011. År 2000 avvecklades flygkommandostaberna och den taktiska ledningen samlades vid det Flygtaktiska kommandot i Uppsala, som efter några år bytte namn till Flygtaktiska staben och omgrupperades till Stockholm. Även under det nya millenniet byttes benämningen på den högsta chefen för flygvapnet; 2003–2013 flygvapeninspektör och från 2014 är det flygvapenchef som används.

Förbandsnedläggningarna fortsatte och 2002 lades F 10 ned, 2003 avvecklades F 16 och 2005 lades F 4 och F 20 ned. 2005 upprättades Luftstridsskolan, på samma plats och med liknande uppgifter som F 20. Samtidigt omorganiserades F 7 till en renodlad utbildningsorganisation för JAS 39 Gripen utöver insatsförbandet Transport- och specialflygheten. Stora delar av insatsorganisationen med basbataljoner och strilbataljoner avvecklades och fokus förflyttades från nationellt försvar till internationella insatser. Sedan 2008 deltar Sverige i det internationella samarbetet *Strategic Airlift Capability* med tolv deltagande nationer. Härigenom får Sverige tillgång till tung flygtransportkapacitet med Boeing C-17 Globemaster III baserade på flygbasen Pápa i Ungern. Ett 25-tal anställda ur flygvapnet tjänstgör kontinuerligt vid *Heavy Airlift Wing* (HAW).

Det nordiska samarbetet hade under den här tiden intensifierats och lett till nya möjligheter. Flygvapnen i norr, från Finland, Norge och Sverige, inledde ett samarbete under benämningen *Cross Border Training*, CBT. I detta samarbete från 2009, med förenklad byråkrati och etablerade rutiner, kan stridsflygdivisionerna öva och träna tillsammans på veckobasis och

JAS 39 Gripen utgör ryggraden i det svenska luftförsvaret. Flygplanen är mycket fältmässiga och betjänas mellan uppdragen av en flygtekniker och värnpliktiga mekaniker vilka laddar, tankar och fyller på syrgas. Foto Försvarsmakten

därigenom uppnå högre utbildningsmål och färdigheter.

Ur CBT-konceptet föddes idén om mer avancerade flygövningar och 2013 genomfördes den första övningen *Arctic Challenge Exercis*, ACE. Övningen genomförs vartannat år med över 100 deltagande stridsflygplan med baseringar i Finland-Norge-Sverige och med avancerade övningsscenario över ett av världens största övningsområden.

INTERNATIONELLA INSATSER

Sedan millennieskiftet har flygvapnet genomfört ett 20-tal internationella insatser med förbandsenheter inom ramen för Förenta Nationerna, FN, *North Atlantic Treaty Organization*, Nato och Europeiska Unionen, EU och ofta i nära samarbetet med andra nationer. Utvecklingen av förband med förmåga att genomföra insatser i samverkan med andra nationers stridskrafter resulterade i att förband ur flygvapnets insatsorganisation uttogs för att bidra med militärt förband till Republiken Kongo inom ramen för FN-uppdraget *Mission de l'Organisation des Nations Unies en République du Congo*, MONUC 2003–2004 som syftade till att övervaka freden efter det inbördeskrig som drabbat landet. Förbandet ansvarade för driften av flygplatsen i staden Kindu i östra Kongo.

Flygvapnet deltog med en TP 84 Herkules i operationen *International Security Assistance Force*, ISAF och genomförde flygtransporter inom Afghanistan för Nato under två olika perioder under 2004–2005 med basering i Termez, Uzbekistan. Ända sedan 1960-talet har TP 84 Herkules genomfört en stor mängd internationella insatser för bland annat Internationella Röda Korset och Förenta Nationerna.

Även helikopterförbanden såg ett kraftigt uppsving av internationella insatser under

2000-talet. För NATO-operationerna *Kosovo Force*, KFOR i Kosovo och ISAF i Afghanistan har flygvapnet genomfört spaningsuppdrag, trupptransporter, sjukvårdstransporter och räddningsuppdrag med baseringar i Pristina och Masar-e Sharif. Insatserna har genomförts med flera olika helikoptertyper, HKP 9A, HKP 10B Super Puma och HKP 16 Blackhawk. Flygvapnet har även stöttat marinen vid två insatser 2010 och 2013 i EU-operationen *Naval Forces in Operation Atalanta*, NAVFOR i Indiska oceanen. Båda insatserna har genomförts med HKP 15B med basering ombord på det svenska fartyget HMS Carlskrona (P04) och landbasing i Djibouti.

Svenskt stridsflyg deltog i den Nato-ledda insatsen *Operation Unified Protector* över Libyen med basering på flygbasen Sigonella på Sicilien i Italien under 2011. Flygvapnet deltog med åtta JAS 39C/D Gripen, ett transportflygplan TP 84T Herkules och ett signalspaningsflygplan S 102B Korpen. Uppgiften för förbandet var främst fotospaning och 1 607 spaningsuppdrag genomfördes över Libyen med mycket goda resultat.

Flygvapnet har även genomfört mer traditionella fredsbevarande insatser med markförband i Nato-operationer på Balkan. I operationen *Stabilization Force*, SFOR med gruppering i Doboj, Bosnien-Hercegovina ansvarade man för ett sjukvårdskompani och i KFOR med gruppering i Pristina, Kosovo, ansvarade man för övervakning av fredsprocessen.

Flygvapnets utveckling från 2015 till i dag

Det förändrade säkerhetspolitiska läget i Sveriges närområde efter kriget i Georgien och Rysslands annektering av Krim samt ett ökat terrorhot medförde en förskjutning av fokus från internationella insatser tillbaka till nationellt försvar. För flygvapnet innebar det en viss återgång till tidigare baskoncept där man ska använda andra flygbaser än flottiljerna för att uppnå skydd genom spridning.

Trots det ökade fokuset på nationellt försvar så har flygvapnets internationella engagemang med stöd till EU och FN fortsatt. Flygvapnet har även fortsatt stöttat marinen vid deras insatser i EU-operationen NAVFOR i Indiska oceanen. Insatsen 2015 genomfördes med HKP 15B med basering ombord på det nederländska landstigningsfartyget HNLMS Johan de Witt (L801). Under 2017–2018 genomfördes under sex månader flygtransporter för FN-operationen *Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali*, MINUSMA med en TP 84 Herkules med basering i Bamako, Mali. Flygvapnet är 2019–2023 ansvarigt för Sveriges bidrag med ett 10-tal officerare och flygsoldater till EU-uppdraget *European Union Training Mission in Mali*, EUTM i Bamako och Koulikoro, Mali. Uppdraget är att utbilda säkerhetsförband ur den maliska försvaret.

Under perioden har det nordiska samarbetet, och framför allt med Finland, tagit stora steg mot ökad operativ effekt. Det nordiska samarbetet *Cross Border Training*, CBT-konceptet har utvecklats från norra Sverige (CBT-N) till att även omfatta samarbete med Norge över Vänern (CBT-M) och med Danmark över de sydliga delarna av landet och Östersjön (CBT-S). En variant av CBT-konceptet är *Finland Sweden Training Event*, FSTE som är samövningar som sker med de Nato-förband som svarar för luftförsvaret av de baltiska staterna, *Baltic Air Policing*, BAP. I norr genomförs ett 40-tal gemensamma CBT-övningar per år där svenska JAS 39 Gripen, finska

F-18 Hornet samt norska F-16 Fighting Falcon och F-35 Lightning II kan öva allt från vardagliga flygningar till mer avancerade övningar. Andra delar i det nordiska samarbetet omfattar alternativa landningsbaser i varandras länder, stöd med klargöring av flygplan vid alternativ landning och utbyte av radardata för luftbevakning samt utbyte av stabsofficerare och studerande vid militära skolor.

Övningen *Arctic Challenge Exercise*, ACE har också ökat sin svårighetsgrad med fler deltagande nationer och flygplan samt mer tillämpade övningsmoment med avancerade motståndare. Målsättningen är att i närtid lyfta övningen till så kallad flaggstatus, det vill säga att man tillför förmågor som ökar svårighetsgraderna till att övningen blir en av de mest avancerade flygövningarna i världen. Flygvapnet deltar regelbundet i Nato:s större övningar i Europa. Sedan 2016 deltar de svenska och finska flygvapnen i varandras årliga flygvapenövningar och flyger både på A- och B-sidorna i övningsscenarierna.

2019 återupprättades Flygstaben genom sammanslagning av flygvapenavdelningen och den flygtaktiska staben vid Högkvarteret. I och med detta samlas förmågeutvecklingen, förmågeskapandet och förmågenyttjandet hos flygvapenchefen. Uppgiften att vara taktisk chef för luftstridskrafterna åligger flygvapenchefen. Den nya staben grupperades i Uppsala i före detta F 20:s lokaler.

LÄGET I DAG

Flygvapnet består idag av en ledning och sex förband spridda över hela landet med ett flertal verksamheter på andra platser:

- Flygstaben (FS), Uppsala
- Blekinge flygflottilj (F 17), Ronneby
- Skaraborgs flygflottilj (F 7), Sätenäs
- Upplands flygflottilj (F 16), Uppsala
- Norrbottens flygflottilj (F 21), Luleå
- Helikopterflottiljen (Hkpflj), Linköping
- Luftstridsskolan (LSS), Uppsala.

Den kontinuerligt anställda personalen är cirka 4 400 officerare, civilanställda och flygsoldater. Varje år utbildas mellan 500–1 000 värnpliktiga flygsoldater.

Det finns sex stridsflygdivisioner med cirka 100 Saab JAS 39C/D Gripen. Under 2020-talet omorganiseras transport- och specialflygdivisionen till en transportflygdivision med sex TP 84 Herkules och två TP 100A/C, en specialflygdivision med två S 100D Argus och två S 102B Korpen och en statsflygdivision med två TP 102 Gulfstream IV/G550. Samtidigt upprättas fyra helikopterskvadroner med drygt 50 helikoptrar av typerna HKP 14E/F NHIndustries NH 90, HKP 15A/B Augusta Westland AW109 och HKP 16 Sikorsky UH-60 Black Hawk. Sverige har genom det internationella samarbetet inom *Strategic Airlift Capability* tillgång till tung flygtransportförmåga med tre Boeing C-17 Globemaster III.

Förberedelser för ombeväpning till JAS 39E Gripen pågår, nya långräckviddiga vapensystem och spaningssensorer anskaffas, studier pågår för nya transportflygplan och helikoptrar, baskonceptet utvecklas med ny taktik och organisation, nya materielsystem och fler krigsbaser och stridslednings- och luftbevakningssystemen utvecklas kontinuerligt med bland annat nya

sensorer. Två stycken flygplan Bombardier Global 6000 med radarspanings- och ledningssystemet Saab Global Eye (S 106) levereras under 2020-talet. Samarbeten med flygvapnen i Finland, Norden och internationellt intensifieras.

10. Försvarsmaktsgemensam logistik med civila motsvarigheter

Sten Munck af Rosenschöld

Allmänt

Detta kapitel innehåller beskrivning av hur den för hela försvaret gemensamma logistiken har varit organiserad från 1900-talets början till idag. Resurser för Försvarsmaktens gemensamma logistik fanns organiserad inom respektive militärområde samt vid centrala förråd som var underställda överbefälhavaren.

Det fanns en särskild ledningskedja för att tillgodose krigsorganisationens krigsförband med förnödenheter och sjukvård där navet utgjordes av försvarsstabens kvartermästaravdelning.

I kapitlet beskrivs också hur sjukvårdstjänsten var organiserad inom FM.

Logistikförband ansvarar för de stridande förbandens försörjning av bland annat förnödenheter, sjukvård och reparationer. Försvarslogistikchefen inom Högkvarteret är främste företrädare för logistikförbanden.

Trängregementet (TrängR) innehåller även Försvarsmaktens logistik- och motorskola (LogS) och redovisas i kapitel 7 (Armén).

Historisk bakgrund till 1994

Lagerhållning av förnödenheter för att täcka de behov som uppstår efter det att Krigsmakten mobiliserats påbörjades redan i början av 1900-talet. Då organiserades centralmagasin, intendenturförråd, tygstationer och ammunitionsförrådsgrupper. För att försörja dessa organisationer med personal fanns fram till 1948 truppslagen Tygtrupperna och Intendenturtrupperna. Dessa uppgick åren därefter i Trängtrupperna. I samband med den nya militärområdesorganisation som infördes 1966 skapades förvaltningar där bland andra förråd och magasin inordnades. Förvaltningarna utgjordes av tygförvaltning, intendenturförvaltning och verkstadsförvaltning. Verkstadsförvaltning övertog de verkstäder som fanns vid regementena och benämndes miloverkstäder. En reform 1976 sammanförde tygförvaltning och intendenturförvaltning till en materielförvaltning.

Ansvariga för befälsförsörjning och för grundutbildning av värnpliktiga som skulle bemanna den förbandsbundna underhållsorganisationen var trängregementena: Svea trängbataljon (T 1) (sedermera regemente), Göta trängregemente (T 2), Norrlands trängregemente (T 3) och Skånska trängregementet (T 4). Alla utom Göta trängregemente växldes efter OLLI-reformen 1973–75 (se nedan) ned till trängbataljoner under 1990-talet. Dessa förband svarade även för personalförsörjning av milo- och försvarsområdesunderhållsförband, etappbataljoner och fält-

Ett av inslagen till en av landets största berganläggningar för militärområdestygmaterielförråd. Det innehöll både förråds- och verkstadsanläggning för hela militärområdet. Ett av rikets tre bergtryckerier fanns också här. Foto Sten Ekman

sjukhus genom överföring av befäl och värnpliktiga från de förbandsbundna underhållsförbanden, bland andra brigadunderhållsbataljonerna.

Under åren 1973, 1974 och 1975 genomfördes en strukturell omorganisation inom försvarsområdena. Denna gick under namnet Organisation i Lägre regional och Lokal Instans (OLLI). Genom förändringarna åstadkoms personalbesparingar framför allt inom mobiliseringsverksamheten och förrådsdriften. Inom 20 försvarsområden integrerades försvarsområdesstaben med vardera ett fredsförband inom försvarsområdet varvid mobiliseringsansvaret och lednings- och samordningsansvaret för förvaltningstjänsten inom försvarsområdet överfördes till den sammanslagna myndigheten. Därvid bildades försvarsområdesregementen där truppförbanden var traditionsbärare och fick ha sitt namn först, till exempel P 10/Fo 43. Motsvarande förändringar skedde vid kustartilleriförsvaren genom att tyg-, fartygs- och intendenturförvaltningarna slogs samman till en materielenhet. Sådana förändringar genomfördes också vid örlogsbaserna. Sammanläggning av kustartilleriförsvaren och kustartilleriregementen skedde på motsvarande sätt i början av 1980-talet.

Det fanns som ovan nämnts även underhållsförband vid den lägre regionala nivån, det vill säga försvarsområden, örlogsbaser, kustartilleriförsvaret och eskaderstaber (de senare utgjorde högre regional nivå). I deras stabsorganisation ingick på motsvarande sätt som på milonivån enheter för ledning av tyg-, intendentur- och verkstadstjänst. 1973–1975 samlades dessa i materielenheter. I försvarsområdena och kustartilleriförsvarens underhållsorganisation ingick ett antal kompanier med inriktning på olika tjänstegrenar. Försvarsområdena ansvarade för försörjning även av förband ur andra försvarsgrenar som fanns grupperade inom försvarsområdet. Detta försörjningsansvar avsåg för försvaret gemensam materiel och tjänster, till exempel livsmedel och drivmedel. Vid avdelning av fördelningsområde övergick försörjningsansvaret till fördelningen. Fördelningens underhållsförband kunde då hänvisas till försvarsområdesunderhållsförband, till exempel avseende livsmedel.

Flygstridskrafterna var 1942–1956 fördelade på fyra eskadrar. Rikets territorium var indelat i fem flygbasområden (Flybo). Dessa och därefter eskadercheferna/sektorcheferna ansvarade för försörjning med för flygvapnet speciell materiel och tjänster.

OMRÅDESBUNDNA UNDERHÅLLSFÖRBAND

1970 infördes begreppet områdesbunden underhållsorganisation vilken utgjordes av de fasta och flyttbara underhållsresurser som fanns inom ett område, till exempel militärområde. Dessa var milomateriel- och miloverkstadsförvaltningar med förråds- och verkstadsförband samt depåer, till exempel underhållskompanier och plutoner, bageri- och slaktplutoner, transportplutoner och krigssjukhus. Förband hänvisades till miloundershållsanstalter efter de intagit sin gruppering. Militära förband kunde även hänvisas till civila resurser. Miloundershållsförbanden var allsidigt sammansatta och benämndes också i krigsorganisationen etappförband. Etappgrupper organiserades från 1950-talet med ett femtontal kompanier. Dessa omorganiserades på 1960-talet till etappbataljoner. En etappbataljon skulle kunna understödja två infanteri- eller norrlandsbrigader eller en pansarbrigad. För sjukvårdstjänst ingick två sjukhuskompanier i varje etappbataljon.

FÖRSVARSMAKTEN UTNYTTJADE DET CIVILA SAMHÄLLET RESURSER

De företag som svarade för viss verksamhet i fred skulle behålla detta ansvar vid kriser och krig (ansvarsprincipen). Företag vars verksamhet var av stor betydelse för försörjning med varor och tjänster utsågs till krigsproduktionsföretag (K-företag). Ett exempel på sådan verksamhet var den för totalförsvaret gemensamma krigsorganisationen för reparation av motordrivna fordon och arbetsmaskiner – Motorreparationstjänsten för totalförsvaret (MRT). Denna var civil och utnyttjade verkstäder och reservdelstillgångar vid enskilda företag och var inriktad främst mot reparation av standardfordon.

Försvarsmaktens behov av livsmedel och drivmedel tillgodosågs genom avtal med näringslivets företag. För distribution av drivmedel utnyttjades Drivmedelscentralen AB (DMC). Livsmedel och drivmedel som fanns i militära förråd utnyttjades först då tillförsel inte var möjlig från civila enheter.

Även civila transportföretag var planlagda att kunna transportera förnödenheter inom och mellan militärområden.

Försvarsmaktens behov av kartor tillgodosågs av Lantmäteriet som hade en försvarssektion. I deras krigsorganisation fanns en krigstryckeriorganisation (KTO) som tillkom redan i början av 1900-talet. Under 1960- och 1970-talen anordnades så kallade bergtryckerier på tre platser i Sverige. Dessa skulle ta emot beställningar från totalförsvarets förband och enheter. På den tiden då armén bestod av fler än 30 brigader och ett stort antal lokalförsvarsförband med flera var det ansevärd mängder kartor som behövde tryckas och distribueras vid en mobilisering. Det bör observeras att kartor är färskvara varför uppdaterade kartunderlag ständigt måste finnas tillgängliga i bergtryckerierna. Bergtryckerierna övades med jämna mellanrum. God övning erhöles i samband med de stora försvarsmaktsövningarna på 1980–90-talen. Försvarsmakten beslutade 1999 om en avveckling vilket var genomfört 2002.

Ledning av underhållstjänsten

CENTRAL LEDNING AV UNDERHÅLLSTJÄNSTEN

Det fanns vid försvarsstaben följande två för underhållstjänsten väsentliga och viktiga avdelningar:

Kvartermästaravdelningen

Denna fördelade de förnödenheter som inte ingick i förbandens utrustningsbehov, det vill säga ersättnings- och reservdelsförnödenheter med mera. Fördelningen skedde i enlighet med hur rikets stridskrafter enligt ÖB:s operationsorder (OpO) var grundtilldelade till underställda områdeschefer, det vill säga militärområden, militärkommandon, kustartilleriförsvaret med flera. Dessutom beaktades de ”omfall” som var planerade när stridskrafterna omfördelades efter förstärkningsalternativen N, Ö och S.

De områden som hade förband grundtilldelade erhöles 60 % av ersättnings-/reservmateriel, medan de områden som vid förstärkning skulle motta förband delade på resten. Vissa förnödenheter förrådsställdes i centrala förråd och övriga i miloförråd.

*Del av ett fältsjukhus under krigsförbandsövning. Varje fältsjukhus hade sex operationslag som skulle kunna utföra 55 operationer per dygn. Fältsjukhusen hade mottagningsavdelning med laboratorieutrustning, röntgenavdelning, intensivvårdsavdelning samt sex vårdavdelningar.
Foto Försvarsmakten, Lasse Sjögren*

Enligt ÖB Operationsorder 1973 uttrycktes detta så här: "Underhållsresurser uppläggs (upp-rättas) i aktuella operationsområden i proportion till för områdena avsedda stridskrafter och med hänsyn till möjligheterna till ytterligare tillförsel av förnödenheter. Vid planläggning ska beaktas att uppladdning, främst drivmedel och livsmedel, kan försvåras genom att i fred befintliga civila förråd förstörs eller tas av angriparen.

Vid marina baser, vid flygbaser samt stridskrafter, som är grupperade inom områden som ska kunna försvaras under lång tid utan tillförsel, uppläggs i största möjliga utsträckning samtliga för baser och stridskrafter avsedda förnödenheter.

MB disponerar, efter hand som förbanden underställs, resurser i proportion till tilldelade stridskrafter. Del av resurserna reserveras för ÖB, varigenom ÖB:s handlingsfrihet kan bibehållas vid kraftsamling till aktuella operationsområden. Vissa förnödenheter där tillgången är begränsad uppläggs centralt inom landet. I de fall resurser inte disponeras av MB sker hänvisning endera direkt till under ÖB lydande underhållsanstalter eller till den MB som underhållsanstalt underställts".

Kommunikationsavdelningen

Denna hade i uppgift att planera transporter av förband och materiel vid mobilisering enligt grundalternativet och de transporter som blev nödvändiga då förstärkningsalternativ utlöstes. Denna planering var särskilt omfattande när det gällde inryckande personal samt transporter av rustade förband (koncentreringstransporter) till Övre Norrlands militärområde.

Ledning på operativ och taktisk nivå

Ledning av underhållstjänsten är en integrerad del av den operativa och taktiska ledningen. Möjligheterna för underhållstjänsten att ladda upp inför en operation var ett av de viktigaste underlagen innan en chef fattade beslut om en viss verksamhet. För att underhållstjänsten skulle få erforderligt genomslag i stabsarbetet utarbetade staben ett planeringsunderlag som visade hur förbanden var tänkta att utnyttjas och vilken verksamhet som skulle bedrivas under en viss

tidsperiod. Planeringsunderlaget fastställdes av förbandschefen. Förbrukning av förnödenheter beräknades efter detta planeringsunderlag.

Vid mobilisering var förbanden utrustade med sin reglementerade utrustning (RU). Denna var beräknad för den resursförbrukning som skedde under mobilisering, uppmarsch till gruppe-ringsområde och igångsättande av planerad verksamhet. För att ersätta avgångar och förluster i krig fanns ett ersättningsbehov E beräknat. Detta var förrådsställt i miloförråd eller i centrala förråd. Efter begäran om ersättning fick förbanden oftast en hänvisning var ersättningsförmödenheter kunde avhämtas.

Vid kraftsamling av Försvarsmaktens resurser till en eller möjligen två operationsriktningar krävdes omfattande omfördelning av underhållsförband och förnödenheter. Den övergripande ledningen av omfördelning av underhållsresurser utövades av Högkvarteret och dess kvartermästaravdelning. Militärbefälhavare (MB) i huvudoperationsriktningen fick dispositionsrätt över i huvudsak samtliga resurser för underhållstjänst inom sitt militärområde. Etappbataljoner från andra militärområden tilltransporterades och underställdes denna MB för att förstärka etapporganisationen i kraftsamlingsriktningen.

Vid kraftsamling av flera fördelningar behövde en samordning av flera etappbataljoner genomföras. För detta organiserades ett antal etappregementsstaber. Deras uppgift var att stödja militärbefälhavaren med samordning av understödet till fördelningarna och att leda två till fyra etappbataljoner och övriga tjänstegrensvisa förstärkningsförband. Etappregementschef samverkade med försvarsområdesbefälhavare, bland annat för att samordna det civila samhällets underhållsresurser.

SJUKVÅRD I KRIG

Dirigering av skadade

Under Andra världskriget planerades operativ ledning av hälso- och sjukvården ske genom att representanter för Medicinalstyrelsen och Civilförsvarsstyrelsen knöts till Högkvarteret, där en beläggningscentral vid krig skulle inrättas vid kvartermästaravdelningen. Denna ersattes 1955 av ett till Högkvarteret knutet samverkansorgan, Centrala sjukvårdsledningen (CSL), med besluts-mässiga företrädare för berörda myndigheter. Sjukvårdsledningen skulle träda i kraft vid beredskapshöjning. I Högkvarteret var Generalläkaren med stab ansvarig för den centrala ledningen av den militära sjukvården. Härifrån leddes också överordnat veterinärtjänst och hälsoskydd inom Försvarsmakten. Motsvarande dirigering fanns även på regional nivå, Regional sjukvårdsledning (RSL).

Den militära sjukvården var i hög grad beroende av de civila sjukvårdsresurserna. Försvarsmakten innehöll sjukvårdsresurser på tre nivåer.

Armén

Den förbandsbundna sjukvården fanns vid kompani och bataljon samt vid brigadens sjukvårdskompani som upprättade två förbandsplatser där i första hand lätt skadade, stridsutmattade och sjuka skulle behandlas. Svårt skadade skulle avtransporteras till bakomliggande nivå. Den bakomliggan-de nivån utgjordes av sjukvårdskompanier, senare fältsjukhus, krigssjukhus och civila sjukhus.

Sjuktransporter inom den militära sjukvårdsorganisationen och till civila beredskapssjuk-

hus ombesörjdes av förbandens egna sjuktransportresurser, enheter inom den områdesbundna organisationen och förstärkningsförband. Målsättningen som fastställdes i slutet av 1970-talet, föreskrev att primärt kirurgiskt ingrepp skulle kunna göras inom sex till åtta timmar efter en skada och för vissa skador inom en till två timmar. Denna målsättning var svår att uppfylla utan tillgång till särskilda sjuktransporthelikoptrar. Sekundärt kirurgiskt ingrepp skulle, enligt samma målsättning, kunna utföras cirka fem dagar efter det primära ingreppet. I en huvudoperationsriktning bedömdes antalet skadade bli så stort att avtransport blev nödvändig till längre tillbaka belägna beredskapssjukhus. För dessa transporter utnyttjades särskilt inredda sjuktransportbussar och sjuktransporttåg. Från norra delen av landet var risken för förbindelseavbrott stor. För att uppfylla medicinska krav var flygtransporter med särskilt inredda civila passagerarplan förberedda. Även sjuktransporter med för ändamålet inredda fartyg förbereddes.

En omorganisation på 1980-talet medförde att sjukvårdskompaniernas personalinnehåll i princip fördubblades och ny modern materiel tillfördes, bland annat uppblåsbara tält. Förbandens benämning ändrades till fältsjukhus.

Krigssjukhus

Krigssjukhus organiserades inom Övre Norrlands militärområde (MiloÖN) och inom Gotlands militärkommando (MKG). Dessa sjukhus hade i princip samma uppgift som de civila beredskapssjukhusen och var avsedda för såväl civila som militära skadade och sjuka.

HISTORISK UTVECKLING 1994–2015

Från 1994 organiserades vid de tre sammanslagna militärområdena underhållsregementen (Uhreg). Dessa innehöll bland annat miloförråd, miloverkstadsförband och markteleverkstäder. Underhållsregementena ingick i huvudprogram 4, Operativa lednings- och underhållsförband. Deras uppgift var att lämna stöd till armé-, marin- och flygstridskrafter avseende bland annat teknisk tjänst och ersättningsförnödenheter. Underhållsregementena var kaderorganiserade där fredsanställd personal utgjorde stommen för krigsförbanden underhållsgrupp och markteleunderhållsbataljon. Underhållsgruppen bestod av miloreparationskompanier, miloverkstadskompanier, miloförrädskompanier, miloförsörjningskompanier och transportkompanier. Från 1994 benämndes chef för underhållsregemente ”Taktisk chef”, och erhöll då samma ställning som MB:s övriga taktiska chefer, till exempel försvarsområdesbefälhavare, fördelningschef, chef för marinkommando, chef för flygkommando med flera. Efter det att den högre- och lägre regionala ledningsnivån utgick 2000 kom från den 1 januari 2001 de tre underhållsregementena med flera förband samlas i den nya organisationen Försvarsmaktens logistik (FMLOG). Underhållsregementena hade under sin korta tid hunnit skaffa sig traditioner i form av fanor, heraldik, marscher och medaljer.

Fältsjukhus

Armén organiserade som ersättning för de tidigare sjukvårdskompanierna med början under första hälften av 1980-talet 34 fältsjukhus, (typförband 1982). Huvuddelen av dem ingick parvis

i etappbataljoner. Cirka en tredjedel var fristående och underställdes vanligen försvarsområdesbefälhavare. Fördelningen till militärområden var 24 till milo ÖN/NN, senare milo N, 5 till milo Ö/B, senare milo M och 5 till milo V/S, senare milo S. De som var organiserade inom Milo N (det vill säga före detta Milo ÖN och Milo NN) grupperades både nära gränsområdet (Fo 67) och på strategiskt viktiga platser inom hela Milo N, som utgjorde 53 % av Sveriges landyta. De militära och civila resurserna för sjukvård och hälsoskydd leddes samordnat och samgrupperat av milostabens och Civildödsbataljonens sjukvårdsavdelningar.

Fältsjukhusen grupperades i tält med utnyttjande av befintlig infrastruktur. Fältsjukhus upprättade 200 vårdplatser. Platsantalet skulle kunna utökas med ytterligare 150 platser främst för så kallade lättvårdsfall. Varje fältsjukhus hade sex operationslag som skulle kunna utföra 55 operationer per dygn och kunna omgruppera 1–6 operationslag sex timmar efter order för förstärkning på annan plats. Fältsjukhus skulle också kunna förstärkas med ytterligare sex operationslag för att möjliggöra operationer dygnet runt i tvåskift. Fältsjukhus hade mottagningsavdelning med laboratorietrustning, röntgenavdelning, intensivvårdsavdelning samt sex vårdavdelningar. Det var utrustat med alla faciliteter som erfordrades för att fungera under lång tid. Utöver ovan fanns en sjukvårdsserviceenhet med apotek, kök, teknisk service, vattenhantering, tvätt, ISB, fältarbeten och sjuktransporter.

Gruppering av fältsjukhus skulle vara skild med minst två km från övriga militära enheter för att kunna återopa konventionsskydd.

Fältsjukhus har med syftet humanitär insats deltagit i internationella operationer i FN:s regi i Korea 1950 och därefter som svenskt bistånd till 1957, Libanon 1980–1992, Gulfkriget 1991 och insatser i Somalia varvid omvärldens omdöme har varit mycket högt.

Marinen

Marinens förbandsbundna sjukvårdsorganisation hade en högre förmågenivå än vid armén. Ombord på större fartyg (jagare, minfartyg med flera) fanns en förbandsplats med läkare, läkarassistent med flera. Motsvarande läge gällde vid kustartilleriets tunga batterier, de rörliga kustartilleribataljonerna och spärrbataljonerna samt vid amfibiebataljonerna. Efter transport av skadade från fartyg eller på öar grupperade Ka-förband avlämnades skadade till en hållplatstropp som var bemannad som en förbandsplats. Där förbereddes de svårt skadade för transport till Marinens stridssjukhus (MASS).

I marinen fanns 17 stridssjukhus, varav två i berganläggning. Övriga var tältgrupperade men de grupperades helst på sådana platser där civil infrastruktur fanns tillgänglig. Marinens stridssjukhus var hälften så stora som ett fältsjukhus avseende resurser och förmåga. MASS var grupperade inom Marina basområden. De marina basområdena var: MiloS: Järnaviksbasen (JvB) i Järnavik i Blekinge, Blekingebasen (BleB) i Karlskrona; Milo V: Marstrandsbasen (MarB) i Marstrand i Bohuslän, Gullmarsbasen (GullB) i Skredsvik norr om Uddevalla, Grebbestadsbasen (GreB) i Grebbestad ; Milo Ö: Orrfjärdsbasen (OrrB) i Gryts skärgård norr om Västervik i Östergötland, Södertörnsbasen (SörB) delad på Ingarö och Hårsfjärden, Saxarfjärdsbasen (SaxB) på Rindö utanför Vaxholm, Gräddöbasen (GröB) på Gräddö utanför Norrtälje; Milo G, från 1966 MKG inom MiloÖ, Fårösundsbasen (FårB) i Fårösund på Gotland; Milo NN, Hem-

söbasen (HemB) på Hemsö utanför Härnösand. För att inte fältsjukhus och MASS skulle bli överbelagda överfördes svårt skadade successivt till den civila sjukvården.

Flygvapnet

Flygvapnets baser och stridsledningsanläggningar var grupperade inom försvarsområden. Varje förband innehöll förbandsbundna sjukvårdsresurser. Dessa hänvisades till försvarsområdets sjukvårdskedja.

Civil sjukvård

Civilt försvaret organiserade lokalt och regionalt räddningsenheter för att eftersöka och omhänderta skadade efter fientlig bekämpning. Efter ett första omhändertagande fördes skadade till civila sjukhus.

Den civila sjukvården

Huvudman var landstingen. De hade en krigsorganisation med planlagd kapacitetshöjning. Dimensionering av sjukvården i respektive län anpassades till den gemensamma grundsyn som civilbefälhavare och militärbefälhavare hade upprättat och var anpassad efter den operativa krigsplanläggning som gällde för militärområdet. Ledning av sjukvården utfördes av landstingen samgrupperad med länsstyrelse och försvarsområdesstab.

Länsdelssjukhusen var de som i första hand skulle ta emot krigs- eller stridsskadade patienter och svårare medicinska fall. Primärvården fick utökade uppgifter eftersom färre patienter kunde remitteras till länsdelssjukhus.

Operationslag innehöll erforderlig personal för att kunna operera 24–30 patienter per dygn. Förutom de i fred befintliga sjukhusen anordnades förberedda operationsannex. Byggnader var förberedda och materiel upplagd. Vårdannex skulle ta emot och vårda kirurgi- och medicinpatienter. Dessutom fanns i varje landsting planlagda beredskapssjukhus.

All civil sjukvårdspersonal var krigsplacerad antingen i den militära eller i den civila sjukvårdsorganisationen.

Utvecklingen 2015 – idag, Försvarsmaktens logistik (FMLOG) blir krigsförband

Genom den nya ledningsorganisation som infördes 2019, då försvarsgrensstaber har inrättats, har försvarsgrenscheferna fått ett större ansvar avseende logistik och förbandsbundet underhåll. FMLOG:s roll blev i stället att svara för den bakre logistiken och förbandet har tillförts resurser från FMV, till exempel centrala förråd, transporter, spedition, återanskaffning, teknisk tjänst och utbytesenheter.

FMLOG är från och med 2015 ett krigsförband. Från 2021 skall förbandet kunna koordinera logistiken vid insatser i fred och krig. FMLOG stab fanns 2001–2005 i Karolinen i Karlstad. 2005 flyttade staben till Stockholms garnison. FMLOG har verksamhet över hela landet.

Försvarsmedicincentrum

HISTORISK BAKGRUND

Försvarsmedicincentrum (FömedC) har sina rötter i Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse som bildades 1906. Denna förvaltade bland andra de garnisonssjukhus som då fanns i Sverige. 1944 omorganiserades styrelsen till Försvarets sjukvårdsförvaltning (FSF), som 1949 antog namnet Försvarets sjukvårdsstyrelse (FSjvS). 1959 övertog landstingen driften av garnisonssjukhusen och vården av patienter inom försvaret. FSjvS omlokaliseras 1976 från Stockholm till Karlstad. I samband med att Försvarsmakten bildades som en myndighet 1994 ombildades FSjvS och bildade tillsammans med Försvarets Sjukvårdshögskola (FSjvHS) i Stockholm, delar av Underhållsskolan (US) i Skövde och Marinens Sjukvårdsskola (MSjvS) i Göteborg Försvarets Sjukvårdscentrum (FSjvC) med förläggning i Sätterstrand, Hammarö. Inför försvarsbeslutet 2004 blev det klart att Älvsborgs Amfibieregemente (Amf 4) skulle läggas ner 2005, varför detta mycket väl belägna kasernområde blev tillgängligt. Försvarsmakten sjukvårdscentrum började verka i Göteborg den 1 september 2005. Från den 1 januari 2007 samordnades Försvarsmaktens sjukvårdscentrum med marinens Dyk- och Navalmedicin (DNC) och Flygmedicincentrum (FMC) under namnet Försvarsmedicincentrum (FömedC). Uppgiften för FömedC är att vara ett försvarsmaktsgemensamt funktionscentrum för utbildning inom försvarsmedicin.

Det fanns då inget arv av en krigsorganisation med fältsjukhus. Arméns fältsjukhus och marinens stridssjukhus avvecklades i samband med de stora avvecklingarna av krigsorganisationen kring 2000. FömedC har därför fått börja om från början med att utveckla fältsjukhusfunktionen.

FömedC har sedan 2007 ett detachement i Linköping som är arvtagare till Flygmedicincentrum.

FömedC för sedan 2007 traditionerna vidare för Försvarsmaktens sjukvårdscentrum och Flygmedicincentrum

NULÄGET

FömedC har antagit mottot ”Vita praeponitur” vilket betyder ”Livet främst”. Ledstjärnan för Försvarsmaktens hälso- och sjukvård är respekten för människovärdet och synen på varje individ som oersättlig. FömedC förser Försvarsmakten med kvalificerade medarbetare inom hälso- och sjukvård som är väl utrustade, utbildade och förberedda för att klara sina uppgifter. Det övergripande målet är att reducera det fysiska och psykiska lidandet till ett minimum. FömedC personal utgörs av officerare, civila specialister (bland andra läkare och sjuksköterskor) gruppbefäl och soldater och reservofficerare. Uppdraget är att rekrytera, utbilda och utveckla Försvarsmaktens medarbetare, såväl i förebyggande hälsovård som vid fysiskt och psykiskt omhändertagande, liksom för utveckling och försörjning med sjukvårdsmateriel och läkemedel. Det övergripande målet är att säkerställa en väl fungerande hälso- och sjukvård inom Försvarsmakten i fredstid, vid internationella insatser, i händelse av kris och katastrof samt under väpnad konflikt. Det innebär allt från friskvård för medarbetare i fredstid till akutsjukvård av skottskador under strid.

Chefen för FömedC är sedan nedläggningen av Amf 4 år 2005 garnisonschef i Göteborg. När Amfibieregementet har återetablerats återgår garnisonschefsskapet till Chefen för Amf 4.

FömedC organiserar krigsförbanden Första och Andra sjukhuskompaniet. I samband med Corona-pandemin 2020 insattes delar av dessa förband i Stockholm och Göteborg.

Försvarmaktens tekniska skola (FMTS)

ALLMÄNT, HISTORISK BAKGRUND

Inför försvarsbeslutet 2004 ansåg regeringen att Försvarmaktens utbildningssystem var både orationellt och kostnadsdrivande, då utbildning i teknisk tjänst genomfördes vid Försvarmaktens Halmstadsskolor (FMHS) i Halmstad, Arméns tekniska skola (ATS) i Östersund och vid Örlogsskolorna (ÖS) i Karlskrona och Haninge/Berga. Därför ansåg regeringen att all teknisk utbildning skulle samlas till en ny skola från 2005-01-01. FMTS lokaliserades till garnisonen i Halmstad.

DAGSLÄGET

Skolan utbildar teknisk personal till totalförsvaret, ansvarar för funktionsutveckling av den tekniska tjänsten och producerar krigsförbandet 1. tekniska bataljonen.

FMTS lyder under PRODFLOG och består av stabsenhet, utbildningsenhet, funktionsutvecklingsenhet, samt producerar krigsförbandet 1. tekniska bataljonen.

Utbildningsenheten utvecklar, planerar, genomför och utvärderar utbildning i teknik och teknisk tjänst inom såväl grundläggande som materielspecifik utbildning till hela Försvarmakten.

Funktionsutvecklingsenheten är en utvecklingsaktör för teknisk tjänst och är därmed även den organisation som utgör kompetenscentrum för den tekniska tjänsten i Försvarmakten.

1. tekniska bataljonen tillgodoser såväl brigadernas som den operativa nivåns behov av teknisk tjänst.

Bataljonen är idag etablerad i Halmstad, Boden, Skövde, Kungsängen, Revingehed och Eksjö.

Logistikens traditioner

Tygtrupperna och intendenturtrupperna bevaras av Trängregementet.

Fältsjukhus och dess föregångare bevaras av FömedC.

MASS bevaras av Marinstaben.

Uhreg bevaras av FMLOG.

FömedC bevarar sina historiska föregångares traditioner.

11. Hemvärnet med militärregioner, utbildningsgrupper, hemvärnsbataljoner och stridsskola

Peter Estman, Urban Schwalbe och Sten Munck af Rosenschöld

Rikshemvärnschefen (RIKSHVC) är med avdelningen PROD RIKSHV och förbanden Hemvärnets stridsskola (HvSS) samt Södra, Västra, Mellersta och Norra militärregionerna (MRS, MRV, MRM och MRN) en av Försvarmaktens tre stridskrafter. Övriga stridskraftschefer är ledningssystemchefen och logistikchefen. Stridskraftscheferna är underställda produktionschefen (C PROD) och leder underställda förband i egen stridskraft avseende förbandsproduktion. Förbanden lyder under insatschefen (C INS) avseende insatser. Se i övrigt kapitel 4.

Detaljer avseende benämningar, traditionsansvar med mera framgår i Försvarmaktens reglementen ”Parad 1–8”.

Bakgrund och medinflytandeorganisation

Det upptrappade krigshotet under 1939 efter Tysklands anfall på Polen och då Frankrike och Storbritannien förklarade Tyskland krig under hösten samma år, skapade stor oro i Sverige som hade begränsade resurser och man började ställa krav på att kunna försvara hembygden med någon form av skyddsstyrkor. Flera skytteföreningar började på eget initiativ bilda egna motsvarigheter till dagens hemvärn. Exempel på några som var tidigt ute är Tärnsjö i Uppland 4 januari 1940, följt av Lit i Jämtland den 21 januari (började 1939, men först formellt 21 januari 1940) och Morlanda i Bohuslän 26 januari 1940. I Skåne bildade under våren 1940 skyttegillena i Tågarp, Barkåkra, Genarp, Oderljunga och Klippan egna hemvärn. Man kom dock här i konflikt med lagen mot bildade av militära skyddskårer av år 1934.

Försvarsviljan var stark och regeringen agerade snabbt. Den 26 januari 1940 föreslog överbefälhavaren, general Olof Thörnell för Kungl. Maj:t att en särskild frivilligorganisation för hembygdens försvar bör upprättas. Den 29 maj 1940 fattades beslut om att bilda hemvärnet. Då hade också Danmark i början på april fallit för den framryckande tyska krigsmakten. Hemvärnet skulle bestå dels av ungdomar som inte gjort sin värnplikt, dels av äldre som överstigit värnpliktsåldern. Man räknade med att hemvärnet skulle omfatta cirka 50 000 man, men snart kunde cirka 90 000 frivilliga män räknas in. Moa Martinsson skrev att ”Hemvärn är det vackraste av militära ord.” Hemvärnets viktigaste uppgifter blev att bevaka alla de skyddsobjekt och mobiliseringsförråd som fanns utspridda i landet.

MEDINFLYTANDEORGANISATIONEN INOM HEMVÄRNET

Överste Gustaf Petri (från 1 juli 1940 utsedd till chef för hemvärnet) beskrev i boken *Mina Hemvärnsår* tankarna som födde dagens medinflytande i hemvärnsförbanden. ”Inom Hemvärnskommittén diskuterade vi grundligt igenom problemet om hemvärnsmännens medansvar i

Hemvärnet utgör sedan 2000 huvuddelen av Försvarsmaktens personal och engagerar frivilliga män och kvinnor. Vapnen är moderna och på senare tid har även hundar tagit i bruk för huvuduppgifterna, vilka är skydd och bevakning av viktiga militära och samhällsobjekt. Foto: Hemvärnet

hemvärnsarbetet. Vårt ställningstagande till frågan grundande sig på den uppfattning av hemvärnsorganisationen, som vi uttryckte i vårt betänkande med dessa ord: Det förhållandet att Hemvärnet, samtidigt som en del av armén, utgör en frivillig organisation medför många egenartade problem, som fordra varsam handläggning. Alla med frivilligheten sammanhängande frågor, det vill säga sådana frågor som icke äro av rent militär art, böra få handläggas av hemvärnsmännen själva. För att stimulera intresset för hemvärnsarbetet bör dessutom möjlighet beredas hemvärnsmännen att med den militära ledningen dryfta de militära spörsmålen och att föreslå förenklingar och förbättringar.”

”Vårt förslag gick ut på att särskilda representationsorgan skulle bildas för varje hemvärns- och försvarsområde samt för Hemvärnet i sin helhet. De sistnämnda skulle benämnas Hemvärnsting och Rikshemvärnsting och samlas vartannat år. Representationsorganen skulle bestå av valda ombud för meniga och befäl. De meniga skulle utgöra majoritet. Representationsorganen skulle inom sig utse förvaltnings- och verkställande organ - förtroendenämnder (dagens råd).”... ”Vederbörande militära chef var självskriven ordförande såväl i representationsförsamlingarna som i förtroendenämnderna.” Idag utövas medinflytande inom Hemvärnet av medinflytandeorgan på alla nivåer i fråga om de berörda hemvärnsförbandens ekonomi, organisation, personal, utbildning, fredsuppgifter, materiel och lokaler. Medinflytande får inte avse operativa eller taktiska frågor om inte chef för förband, eller den han bestämmer, har beslutat att medinflytande får utövas i en viss fråga av operativ eller taktisk natur. Förbandsenhetschefer

inom Hemvärnet har råd och stämmor som stöd i sina beslut. Hemvärnets medinflytande är en naturlig del av hemvärnsbefälens ledarskap för att skapa beslutsunderlag, förståelse och delaktighet därmed engagemang hos hemvärnssoldaterna. Organ för medinflytande är plutonsmöten, hemvärnskompani-/hemvärnsmusikkårsråd, hemvärnskompani-/hemvärnsmusikkårsstämma, hemvärnsbataljonsråd, hemvärnsråd, rikshemvärnsråd och rikshemvärnsting.

HEMVÄRNSVETERANER.

Efter krigsslutet infördes hemvärnsveteraner inom hemvärnsförbanden. Idag ska en hemvärnsveteran ha fyllt 50 år och uppfyllt sitt hemvärnsavtal i 10 år (om inte synnerliga skäl föreligger), ha sina hemvärnsskamraters positiva yttrande från hemvärnsbataljonsrådet för att bli hemvärnsveteran. En hemvärnsveteran kan ha tjänstgjort i 10–50 år i hemvärnets tjänst.

Dagsläge

Den 29 maj firas som hemvärnets födelsedag. Hemvärnet består idag (2021) av cirka 22 000 hemvärnssoldater organiserade i 40 hemvärnsbataljoner. I Doktrin för gemensamma operationer (DGO) anges Hemvärnet som bottenplattan för Sveriges försvar. Hemvärnets uppgifter är att skydda, bevaka och ytöverbaka Försvarsmaktens och samhällets prioriterade skyddsvärden. Hemvärnsförbandens beredskap är mycket hög, med vissa delar ska insats kunna påbörjas inom sex timmar och med huvuddelar inom 24 timmar efter det att hemvärnsberedskap beordrats. Uppgiften ska kunna lösas i minst 90 dygn. Hemvärnet skapar därmed förutsättningar för att försvarsgrenarna ska kunna lösa sina uppgifter. Hemvärnets förband består av insats-, bevaknings-, båt- och underrättelsekompanier. Vidare finns granatkastar- CBRN-, pionjärplutoner samt TOLO-grupper i respektive militärregion. Hemvärnet har cirka 750 hundekipage och olika tekniska sensorer samt flyggrupper. Hemvärnet utvecklas i takt med försvarsgrenarna och är en integrerad del i rikets försvar. Militärregionerna är från 2020 underställda Rikshemvärnschefen.

Hemvärnet, genom hemvärnsbataljonerna, inom respektive geografiska områden är de huvudsakliga traditionsbärarna av nedlagda arméförband. Armétraditionerna förs på grund av förändrad territoriell ansvarsfördelning vidare och bevaras av vissa hemvärnsförband som utbildas vid utbildningsgrupperna. Två hemvärnsbataljoner är traditionsbärare av nedlagda marina förband.

Militärregionerna leds vid insats av insatschefen i Högkvarteret. Militärregionerna leder tilldelade förband samt egna hemvärnsbataljoner. Rikshemvärnschefen med rikshemvärnsavdelningen leder utbildning och utveckling av militärregionerna med staber, territoriella förband och hemvärnsförband.

Detaljer rörande traditionsarv, heraldik och fälttecken för militärregioner, utbildningsgrupper och hemvärnsbataljoner regleras för närvarande i Högkvarterets beslut 2020-02-11 FM2019-6170:7 men kommer att inarbetas i Försvarsmaktens reglemente Parad 6.

Driftvärn

Driftvärnet var i Sverige mellan åren 1944 och 2005 den del av Hemvärnet, som hade till uppgift att skydda anläggningar och verksamhet och fick inte utan medgivande av myndigheten eller företaget användas för andra uppgifter. Det första driftvärnet bildades 1944 vid Byggnads- och reparationsberedskapen (BRB). Driftvärn bildades därefter snabbt vid samhällsviktiga instanser som Postverket, Televerket, Statens Vattenfallsverk och Statens Järnvägar. Driftvärn fanns också vid Försvarets materielverk och Sveriges Radio med flera instanser. Driftvärnets personal rekryterades från den personal som var sysselsatt eller beredskapsregistrerad vid myndigheten eller företaget.

För driftvärnets verksamhet kunde indelning ske i driftvärnsdistrikt, driftvärnssektioner eller andra områden samt i lokala driftvärnsavdelningar. Indelningen borde såvitt möjligt anpassas till myndighetens eller företagets organisation. Rikshemvärnschefen bestämde indelningen efter förslag av myndigheten eller företaget.

Chef för driftvärn vid myndighet eller företag (driftvärnschef) utövade under Rikshemvärnschefen ledningen av och uppsikten över myndighetens eller företagets driftvärn samt verkade för utbildningen inom detta. Försvarsområdesbefälhavare svarade i samråd med vederbörande chef inom driftvärnet för utbildning och utrustning av driftvärn inom försvarsområdet.

Driftvärn organiserades i förband (grupper, plutoner och kompanier) enligt bestämmande av driftvärnschefen efter samråd med försvarsområdesbefälhavaren. Uppgift om organisationen insändes till Rikshemvärnschefen. Chef för driftvärnsförband var underställd vederbörande chef inom driftvärnet men lydde i fråga om utbildning och utrustning under försvarsområdesbefälhavaren. Chef för driftvärnsförband lydde också under försvarsområdesbefälhavaren i fråga om samordning av stridsverksamhet under krig när särskilda förhållanden påkallade det.

Driftvärnet lades ner 2005. I takt med att hotbilden mot landet ändrades, främst på grund av att det kalla kriget upphörde, samtidigt som många av verksamheterna med driftvärn bolagiserades eller privatiserades, minskade intresset för driftvärnet. Detta fick som följd att organisationen sjönk från cirka 20 000 personer år 1990 till cirka 1 500 personer år 2004. Inför försvarsbeslutet 2004 föreslog regeringen att driftvärnet skulle avvecklas, detta på grund av organisationens minskade betydelse samt att den kostade pengar att driva och underhålla. Sommaren 2005 lades driftvärnet ner vid en ceremoni vid Hemvärnets stridsskola (HvSS). Den kvarvarande personalen övergick då till hemvärnet.

Militärdistrikt och militärregioner

I samband med nedläggning av militärområdesorganisationen 2000 bildades tre militärdistrikt med samma territoriella indelning som militärområdena. Deras uppgift var territoriell ledning av inom distriktet befintliga förband och samverkan med civila myndigheter, främst länsstyrelser och kommuner. Militärdistrikten lades ned genom riksdagsbeslut och upphörde 2005.

När de nuvarande militärregionerna bildades, det vill säga återinrättades, 2013 tillkom en ny militärterritoriell indelning där riket indelades i fyra regioner: Södra militärregionen (MR S), Västra militärregionen (MR V), Mellersta militärregionen (MR M) och Norra militärregionen (MR N).

- Södra militärregionen (MR S) omfattar Skånes-, Blekinges-, Kronobergs-, Kalmar-, och Östergötlands län,
- Västra militärregionen (MR V) omfattar Västra Götalands-, Hallands-, Örebro- och Värmlands län,
- Mellersta militärregionen (MR M) omfattar Stockholms-, Uppsala-, Södermanlands-, Västmanlands-, Dalarnas-, Gotlands- och Gävleborgs län,
- Norra militärregionen (MR N) omfattar Norrbottens-, Västerbottens-, Jämtlands- och Västerbottens län.

DAGSLÄGE

Militärregionerna (MR) utgör (med sina respektive militärregionstab) från 2020-02-01 egna organisationsenheter underställda Rikshemvärnschefen.

MR omfattar militärregionchef, militärregionstab, utbildningsgrupper, territoriella förband och hemvärnsbataljoner.

Vid insats leds militärregionerna av chefen för insatsledningen (C INS). I och med att militärregionstaberna blivit självständiga organisationsenheter har dessa staber fått heraldiskt vapen och uppgift att bevara traditionsarvet från de tidigare historiska regionala staberna. Diskussioner pågår om regioncheferna i likhet med tidigare chefer ska föra kommandotecken (traditionsförbandens fälttecken förs av hemvärnsbataljoner).

Militärregionerna utövar territoriellt områdesansvar inom egen region. Detta innebär att militärregionerna:

- Leder markterritoriell verksamhet avseende:
 - Beredskap
 - Regional underrättelse- och säkerhetstjänst
 - Insatser med underställda hemvärns-, territoriella- och insatsförband
- Samverkar (planerar och samordnar) med regionala och lokala aktörer
- Stödjer operativ och taktisk chef som löser uppgift inom regionen.
- Vårdlandsstöd

Utöver detta leder militärregionerna även vidmakthållandet och utvecklingen av egna krigsförband (regionalstab, utbildningsgrupper och hemvärnsförband).

De tidigare civilområden som regionalt svarade för civilförsvaret, det ekonomiska försvaret och det psykologiska försvaret, avvecklades år 2000. Civilområdena har ännu inte återinförts utan ansvarig idag är respektive länsstyrelse. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) lämnar stöd och anvisningar, men har i dagsläget inget ledningsansvar. Detta kan förändras som ett resultat av utredningen ”Ansvar, ledning och samordning inom civilt försvar”. Utredningen föreslår bildandet av sex civilområden.

FÖRANDE AV TRADITIONER OCH TRADITIONSARV

Traditionerna förs av utbildningsgrupp och hemvärnsbataljon på samma sätt som ett regemente och dess krigsförband, det vill säga tillsammans. Samtidigt är utbildningsgrupperna starkt kopplade till egen militärregionstab, det vill säga sin egen organisationsenhet. Utbildningsgrupperna leder inte hemvärnsbataljonerna vid insats utan ansvarar för deras utbildning med mera.

Traditionsnämnden anser därför att grupperna inte ensamma bör föra fälttecken men väl vid behov förvara dem.

HEMVÄRNSMUSIKKÅRERNA

De första hemvärnsmusikkårerna bildades 1940. Idag finns 25 hemvärnsmusikkårer från Ystad i söder till Luleå i norr och de räknas som krigsförband ingående i hemvärnsbataljonerna. Se vidare kapitel 16 (Försvarsmusiken).

Södra militärregionen (MR S)

Historik

Södra militärområdet bildades den 10 oktober 1942 under namnet I. militärområdet (första militärområdet) och leddes av en militärbefälhavare. Denne ansvarade för territoriella och mark-operativa uppgifter. År 1966 gjordes en namnändring av militärområdet till Södra militärområdet. Då erhöll militärbefälhavaren det operativa ledningsansvaret för samtliga tilldelade förband ur armén, marinen och flygvapnet

År 1993 uppgick Västra militärområdet (Milo V) i Södra militärområdet, som då i praktiken kom att täcka hela Götaland. Södra militärområdets stab var belägen i Kristianstad.

Genom försvarsbeslutet 2000 avvecklades Södra militärområdet och ersattes till viss del av Södra militärdistriktet (MD S) som geografiskt motsvarade det tidigare militärområdet. Inom militärdistriktet organiserades militärdistriktsgrupper efter den tidigare försvarsområdesindelningen vilket inom Södra militärdistriktet motsvarade sju militärdistriktsgrupper.

Försvarsbeslutet 2004 innebar att Kalmargruppen, Skånska dragongruppen och Älvsborgsgruppen avvecklades den 30 juni 2005, och dess uppgifter övertogs den 1 juli 2005 av Kronobergsgruppen, Södra skånska gruppen och Göteborgsgruppen.

Den 31 december 2005 lades militärdistriktet ned vilket innebar att militärdistriktsgrupperna avseende det före detta Södra militärområdet omorganiserades till utbildningsgrupper och underställdes från den 1 januari 2006 Södra skånska regementet (P 7), Marinbasen (MarinB), Göta ingenjörregemente (Ing 2) och Helikopterflottiljen (Hkpflj). Avseende militärdistriktsgrupper i det före detta Västra militärområdet se Västra militärområdet/regionen nedan.

Dagsläget

Södra militärregionen bildades den 1 januari 2013 som Militärregion Syd och omfattar Skånes-, Blekinges-, Kronobergs-, Jönköpings-, Kalmar och Östergötlands län.

Regionens stab finns i Revinge. Södra militärregionen består av en regionalstab, fem utbildningsgrupper och elva hemvärnsbataljoner.

Den 1 oktober 2018 tillsattes en separat chefsbefattning för Militärregion Syd. Från 2019 antogs namnet Södra militärregionen. Från den 1 januari 2020 är samtliga militärregioner självständiga förband underställda Rikshemvärnschefen. Därvid övertog de även ledningen i fredstid av utbildningsgruppernas hemvärnsbataljoner inom regionen.

I regeringens proposition framhöll dock regeringen att den militära regionala indelningen kunde komma att justeras, detta beroende på utfallet av utredningen ”Ansvar, ledning och samordning inom civilt försvar”.

**UTBILDNINGSGRUPPER OCH HEMVÄRNSBATALJONER
INOM SÖDRA MILITÄRREGIONEN**

Skånska gruppen

Förband och stab	Förkortning	Tilltalsnamn
Skånska gruppen	SKG	-
46. hemvärnsbataljonen	46. hvbat	Södra skånska bataljonen
47. hemvärnsbataljonen	47. hvbat	Malmöhusbataljonen
48. hemvärnsbataljonen	48. hvbat	Skånska dragonbataljonen
49. hemvärnsbataljonen	49. hvbat	Norra skånska bataljonen

Blekingegruppen

Förband och stab	Förkortning	Tilltalsnamn
Blekingegruppen	BLG	-
36. hemvärnsbataljonen	36. hvbat	Västra Blekinges bataljon
37. hemvärnsbataljonen	37. hvbat	Östra Blekinges bataljon

Kalmar och Kronobergsgruppen

Förband och stab	Förkortning	Tilltalsnamn
Kalmar och Kronobergsgruppen	KRAG	-
34. hemvärnsbataljonen	34. hvbat	Kalmar bataljon
35. hemvärnsbataljonen	35. hvbat	Kronobergsbataljonen

Norra Smålandsgruppen

Förband och stab	Förkortning	Tilltalsnamn
Norra Smålandsgruppen	NSG	-
33. hemvärnsbataljonen	33. hvbat	Norra Smålands bataljon

Livgrenadjärgruppen

Förband och stab	Förkortning	Tilltalsnamn
Livgrenadjärgruppen	LVG	-
30. hemvärnsbataljonen	30. hvbat	1. livgrenadjärbataljonen
31. hemvärnsbataljonen	31. hvbat	2. livgrenadjärbataljonen

Västra militärregionen (MR V)

BAKGRUND

Västra militärområdet grundades 1942 som III. militärområdet (tredje militärområdet) och leddes av en militärbefälhavare. Denne ansvarade för territoriella och markoperativa uppgifter. År 1966 gjordes en namnändring av militärområdet till Västra militärområdet. Då erhöll militärbefälhavaren det operativa ledningsansvaret för samtliga tilldelade förband ur armén, marinen och flygvapnet.

1993 sammanslogs Västra och Södra militärområdet och bildade Södra militärområdet, vilket då i princip kom att omfatta hela Götaland. Södra militärområdets stab var belägen i Kristianstad.

År 2000 upphörde militärområdet och ersattes av militärdistrikt med samma geografiska indelning som militärområdena haft. Militärdistriktet hade uppgifter avseende territoriell ledning.

Den nya militärdistriktsorganisationen medförde att de militärdistriktsgrupper som var lokaliserade i före detta Västra militärområdet från den 1 januari 2006 underställdes utbildningsförbanden Luftvärnsregementet (Lv 6), Förvarsmedicincentrum (FömedC), Skaraborgs regemente (P 4) och Livregementets husarer (K 3).

DAGSLÄGET

Västra militärregionen bildades den 1 januari 2013 som Militärregion Väst och omfattar Västra Götalands-, Hallands-, Örebro- och Värmlands län.

Regionens stab finns i Skövde. Västra militärregionen består av en regionalstab, fem utbildningsgrupper och tio hemvärnsbataljoner.

Den 1 oktober 2018 tillsattes en separat chefsbefattning för Militärregion Väst. Från 2019 antogs namnet Västra militärregionen. Från den 1 januari 2020 är samtliga militärregioner självständiga förband underställda Rikshemvärnschefen. Därvid övertog de även ledningen i fredstid av utbildningsgruppernas hemvärnsbataljoner inom regionen.

I regeringens proposition framhöll dock regeringen att den militära regionala indelningen kunde komma att justeras, det beroende på utfallet av utredningen ”Ansvar, ledning och samordning inom civilt försvar”.

UTBILDNINGSGRUPPER OCH HEMVÄRNSBATALJONER INOM VÄSTRA MILITÄRREGIONEN

Hallandsgruppen

Förband och stab

Hallandsgruppen

45. hemvärnsbataljonen

Förkortning

HLG

45. hvbat

Tilltalsnamn

Hallandsbataljonen

Elfborgsgruppen

Elfsborgsgruppen

EBG

41. hemvärnsbataljonen

41. hvbat

Göteborgs södra bataljon

42. hemvärnsbataljonen

42. hvbat

Göteborgs norra bataljon

43. hemvärnsbataljonen

43. hvbat

Göteborgs skärgårds bataljon

44. hemvärnsbataljonen

44. hvbat

Älvsborgsbataljonen

Bohusdalgruppen

Bohusdalsgruppen

BDG

40. hemvärnsbataljonen

40. hvbat

Bohusbataljonen

Skaraborgsgruppen

Skaraborgsgruppen

SBG

38. hemvärnsbataljonen

38. hvbat

Kinnebataljonen

39. hemvärnsbataljonen

39. hvbat

Kåkindbataljonen

Örebro o Värmlandsgruppen

Örebro o Värmlandsgruppen

ÖVG

19. hemvärnsbataljonen

19. hvbat

Värmlandsbataljonen

20. hemvärnsbataljonen

20. hvbat

Sannahedsbataljonen

Mellersta militärregionen (MR M)

BAKGRUND

Östra militärområdet bildades den 10 oktober 1942 som IV. Militärområdet (fjärde militärområdet) och leddes av en militärbefälhavare vilken ansvarade för den territoriella och den markoperativa uppgiften. Den 1 oktober 1966 gjordes en namnändring av militärområdet till Östra militärområdet. Då erhöll militärbefälhavaren det operativa ledningsansvaret för samtliga tilldelade förband ur armén, marinen och flygvapnet.

1991 sammanslogs Östra militärområdet (Milo Ö) och Bergslagens militärområde (Milo B) och bildade Mellersta militärområdet (Milo M). Det nya militärområdet täckte då i praktiken hela Svealand.

När militärbefälsstaben organiserades 1942, förlades den till Stureplan 1 i Stockholm. Den 31 maj 1949 omlokaliserades den till K 1 kaserner (Livgardeskvadronens kasern) på Lidingövägen. Från den 12 juni 1963 förlades staben till en nybyggd fastighet i anslutning till Södermanlands regemente P 10 i Strängnäs fram till den 1 juli 2000.

Genom försvarsbeslutet 2000 avvecklades Mellersta militärområdet och ersattes till viss del av Mellersta militärdistriktet (MD M) som geografiskt motsvarade det tidigare militärområdet. Inom militärdistriktet organiserades militärdistriktsgrupper efter den tidigare försvarsområdesindelningen vilket inom Mellersta militärdistriktet motsvarade tio militärdistriktsgrupper.

Försvarsbeslutet 2004 innebar dock att Värmlands- och Västmanlandsgrupperna i Kristinehamn och Västerås avvecklades den 30 juni 2005, och deras uppgifter övertogs den 1 juli 2005 av Livregementets grenadjärgrupp respektive Upplandsgruppen.

Den 16 november 2005 beslutade riksdagen att militärdistriktsorganisationen skulle avvecklas den 31 december 2005.

Detta medförde att samtliga ingående militärdistriktsgrupper från den 1 januari 2006 underställdes utbildningsförbanden Första amfibieregementet (Amf 1), Livgardet (LG), Ledningsregementet (LedR) och från 2018 Gotlands regemente (P 18).

DAGSLÄGET

Mellersta militärregionen bildades den 1 januari 2013 som Militärregion Mitt (en av de fyra militärregionerna i Sverige). Den omfattar Stockholms-, Uppsala-, Södermanlands-, Dalarnas-, Gävleborgs, Gotlands- och Västmanlands län. Regionens stab finns i Kungsängen. Mellersta militärregionen består av en regionalstab, sex utbildningsgrupper och elva hemvärnsbataljoner.

Den 1 oktober 2018 tillsattes en separat chefsbefattning för Militärregion Mitt. Från 2019 antogs namnet Mellersta militärregionen. Från den 1 januari 2020 är samtliga militärregioner självständiga förband underställda Rikshemvärnschefen. Därvid övertog de även ledningen i fredstid av utbildningsgruppernas hemvärnsbataljoner inom regionen.

Efter det att Gotlands regemente (P 18) återetablerats 2018 har Gotlandsgruppen underställtts chefen för P 18. Denne utför avseende Gotlands län uppgifter som motsvarar de fyra militärregionerna. Chefen för P 18 är underställd arméchefen, men lyder under Rikshemvärnschefen avseende produktionen av 32. hemvärnsbataljonen. Chefen för P 18 lyder under insatschefen avseende det territoriella försvaret av Gotland.

I regeringens proposition framhöll dock regeringen att den militära regionala indelningen kunde komma att justeras, detta beroende på utfallet av utredningen ”Ansvar, ledning och samordning inom civilt försvar”.

UTBILDNINGSGRUPPER OCH HEMVÄRNSBATALJONER INOM MELLERSTA MILITÄRREGIONEN

Södermanlandsgruppen

Södermanlandsgruppen	SMG	
45. hemvärnsbataljonen	45. hvbat	

Södertörnsgruppen

Södertörnsgruppen	STG	
28. hemvärnsbataljonen	28. hvbat	Roslagsbataljonen
29. hemvärnsbataljonen	29. hvbat	Södertörnsbataljonen

Livgardesgruppen

Livgardesgruppen	LGG	
23. hemvärnsbataljonen	23. hvbat	Attundalandsbataljonen
24. hemvärnsbataljonen	24. hvbat	Stockholmsbataljonen
25. hemvärnsbataljonen	25. hvbat	Täljehusbataljonen
26. hemvärnsbataljonen	26. hvbat	Järvabataljonen

Upplands o Västmanlandsgruppen

Upplands och Västmanlandsgruppen	UVG	
21. hemvärnsbataljonen	21. hvbat	Upplandsbataljonen
22. hemvärnsbataljonen	22. hvbat	Västmanlandbataljonen

Gävleborgsgruppen

Gävleborgsgruppen	GBG	
18. hemvärnsbataljonen	18. hvbat	Gävleborgsbataljonen

Dalregementsgruppen

Dalregementsgruppen	DRG	
17. hemvärnsbataljonen	17. hvbat	Dalabataljonen

Gotlandsgruppen

Gotlandsgruppen	UGG	
32. hemvärnsbataljonen	32. hvbat	Gotlands bataljon

Norra militärregionen (MR N)

BAKGRUND

Övre Norrlands militärområde bildades den 10 oktober 1942 som VI. militärområdet (sjätte militärområdet), och leddes av en militärbefälhavare med ansvar för den territoriella och den markoperativa uppgiften. Den 1 oktober 1966 gjordes en namnändring av militärområdet till Övre Norrlands militärområde. Samtidigt erhöll militärbefälhavaren operativt ledningsansvar för samtliga tilldelade förband ur armén, marinen och flygvapnet. Övre Norrlands militärområdesstab var belägen i Boden och ingick i Bodens garnison.

Den 1 juli 1993 sammanfördes Övre Norrlands militärområde (Milo ÖN) och Nedre Norrlands militärområde (Milo NN) till ett gemensamt militärområde, och bildade Norra militärområdet (Milo N). Det nya militärområdet täckte då i praktiken hela Norrland med undantag av Gävleborgs län.

Militärområdet leddes av en militärbefälhavare, som hade ansvar för den operativa ledningen av alla stridskrafter inom militärområdet och ansvarade även för den territoriella uppgiften. Genom försvarsbeslutet 2000 avvecklades Norra militärområdet och ersattes till viss del av Norra militärdistriktet (MD N), som geografiskt motsvarade det tidigare militärområdet. Inom militärdistriktet organiserades militärdistriktsgrupper efter den tidigare försvarsområdesindelningen vilket inom Norra militärdistriktet motsvarade sju militärdistriktsgrupper.

Försvarsbeslutet 2004 innebar att Norrbottens gränsjägargrupp och Västernorrlandsgruppen avvecklades den 30 juni 2005, och deras uppgifter övertogs den 1 juli 2005 av Lapplandsjägargruppen respektive Härnösandsgruppen.

Den 16 november 2005 beslutade riksdagen att militärdistriktsorganisationen skulle avvecklas den 31 december 2005, vilket innebar att militärdistriktsgrupperna omorganiserades till utbildningsgrupper och underställdes från den 1 januari 2006 Norrbottens regemente (I 19).

DAGSLÄGET

Norra militärregionen bildades den 1 januari 2013 som Militärregion Nord och omfattar Norrbottens-, Västerbottens-, Jämtlands- och Västernorrlands län. Regionens stab finns i Boden. Norra militärregionen består av en regionalstab, fem utbildningsgrupper och sju hemvärnsbataljoner.

Den 1 oktober 2018 tillsattes en separat chefsbefattning för Militärregion Nord. Från 2019 antogs namnet Norra militärregionen. Från den 1 januari 2020 är samtliga militärregioner självständiga förband underställda Rikshemvärnschefen. Därvid övertog de även ledningen i fredstid av utbildningsgruppernas hemvärnsbataljoner inom regionen.

I regeringens proposition framhöll dock regeringen att den militära regionala indelningen kunde komma att justeras, detta beroende på utfallet av utredningen ”Ansvar, ledning och samordning inom civilt försvar.”

UTBILDNINGSGRUPPER OCH HEMVÄRNSBATALJONER INOM NORRA MILITÄRREGIONEN

Fältjägargruppen

Fältjägargruppen	FJG	
14. hemvärnsbataljonen	14. hvbat	Fältjägarbataljonen

Västernorrlandsgruppen

Västernorrlandsgruppen	VNG	
15. hemvärnsbataljonen	15. hvbat	Ångermanlandsbataljonen
16. hemvärnsbataljonen	15. hvbat	Medelpadsbataljonen

Västerbottensgruppen

Västerbottensgruppen	VBG	
13. hemvärnsbataljonen	13. hvbat	Västerbottensbataljonen

Norrbottensgruppen

Norrbottensgruppen	NBG	
12. hemvärnsbataljonen	12. hvbat	Norrbottensbataljonen

Lapplandsjägargruppen

Lapplandsjägargruppen	LJG	
10. hemvärnsbataljonen	10. hvbat	Gränsjägarbataljonen
11. hemvärnsbataljonen	11. hvbat	Lapplandsjägarbataljonen

Hemvärnets stridsskola (HvSS)

ALLMÄNT

Skolan lyder under rikshemvärnschefen.

HISTORISK BAKGRUND

På hösten 1941 började hemvärdet söka efter en central plats för utbildning och dåvarande hemvärnschefen överste Gustaf Petri besökte bland annat herrgården Vällinge. Man fann platsen lämplig och fick tillstånd av bland annat Stockholms vattenledningsverk att utnyttja byggnaderna och marken runt omkring för en symbolisk summa av 200 kronor per år.

I mars 1942 sändes ett upprop ut till företag och vissa enskilda personer om bidrag till renovering av skolan, bland annat undertecknat av kronprins Gustaf Adolf och inom kort hade man samlat 445 000 kronor. Av denna summa byggdes två elevlokaler och en skjutbana.

Hemvärnets stridsskola invigdes den 27 juni 1943.

Hemvärnets stridsskola finns i Vellinge utanför Södertälje.
Foto Hemvänet

DAGSLÄGET

Hemvärnets stridsskola har ansvaret för att genomföra utbildning och vidareutveckling av hemvärnets chefer på olika nivåer. Under ett utbildningsår deltar cirka 900 hemvärnsbefäl från gruppchef upp till bataljonschef vid utbildningen i Vällinge. Skolan har ansvaret för att kvalitetssäkra all utbildning som genomförs mot hemvärnsförbanden, som de regionala kurser som militärregionerna genomför men även den kurs och utbildningsverksamhet som de frivilliga försvarsorganisationerna genomför. HvSS utvecklar stridsteknik och taktik kopplat till Hemvärnets huvuduppgifter skydda, bevaka, ytövervaka samt störa och skolan ansvarar även för stridskraften Hemvärnets erfarenhetshandling. Inom ramen för materiel- och funktionsutveckling samarbetar skolan med övriga stridsskolor och funktionscentrum. HvSS har även ett väl utbyggt utbildnings- och utvecklingssamarbete med hemvärnsskolorna i Danmark och Norge.

12. Frivilliga försvarsorganisationer

Allmänt

I Sverige definieras frivillig försvarsverksamhet som arbete vilket främjar totalförsvaret och som omfattar försvarsupplysning samt rekrytering och utbildning av frivilliga för uppgifter inom totalförsvaret. En förening som bedriver sådan verksamhet benämns frivillig försvarsorganisation. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Försvarsmakten ska, inom sina respektive verksamhetsområden, fördela och betala ut organisationsstöd till de frivilliga försvarsorganisationerna. Myndigheterna får inom respektive område, i samverkan med andra berörda myndigheter, komma överens med organisationerna om uppdrag inom totalförsvaret. I Sverige finns 18 frivilliga försvarsorganisationer som bedriver frivillig försvarsverksamhet. Tolv av dessa organisationer har särskilda avtal, där organisationerna förbinder sig att rekrytera och grundutbilda personal för olika befattningar inom Försvarsmakten.

En myndighet med uppgifter inom totalförsvaret får ingå ett skriftligt avtal med en person, en frivillig som tillhör en frivillig försvarsorganisation, om att denne ska tjänstgöra inom totalförsvaret. Personer som har ingått sådana avtal benämns avtalspersonal.

Som en följd av att försvarsarbete även omfattar den bredare hotbild som kan skapa svåra påfrestningar på samhället i fred har många frivilligorganisationer också erhållit uppdrag från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) att medverka då de ordinarie resurserna behöver förstärkas. Sådana uppgifter kan utgöras av stabsstöd till kommuner, regioner och myndigheter, deltagande vid skogsbränder och översvämningar, eftersök av försvunna personer, provtagning och vaccinering av djur vid smittoutbrott, sanering och djurskötsel med mera. Lottorna har avtal med Post- och telestyrelsen för att medverka med stabsassistenter i Nationella telesamverkansgruppen liksom stöd till Jordbruksverket. Flera frivilligorganisationer ingår i de frivilliga resursgrupper (FRG) som finns i landets kommuner.

ORGANISATION OCH BAKGRUND

Försvarsutbildarna (Svenska Försvarsutbildningsförbundet), är en rikstäckande frivillig försvarsorganisation som stärker samhällsskyddet och förmåga att hantera civila och militära kriser. Försvarsutbildarna har cirka 27 000 medlemmar och består av 23 regionala förbund och 14 rikstäckande förbund med olika kompetensinriktningar. Den främsta uppgift är att rekrytera och utbilda frivilliga till avtal för Försvarsmaktens och delar av krisberedskapssystemets behov.

Insatsingenjörernas riksförbund (IIR), är en frivillig försvarsorganisation som funnits i sin nuvarande form sedan 2008. IIR organiserar cirka 400 ingenjörer, arkitekter, konsulter, specialister och entreprenörer verksamma med byggnation och infrastruktur spridda över landet.

Flygvapenfrivilligas Riksförbund (FVRF), är en organisation som stödjer flygvapnet och har funnits sedan 1940 med i dagsläget cirka 4 500 medlemmar. Sverige är indelat i fem olika regioner som är följande: Norra (Norrbottens flygflottilj), Mellersta (Luftstridsskolan), Östra (Helikopterflottiljen), Västra (Skaraborgs flygflottilj) och Södra (Blekinge flygflottilj).

Frivilliga automobilkårens riksförbund (FAK), bildades 1914, där föreningens medlemmar förband sig att med sina bilar stå till Krigsmaktens förfogande. Fram till 1930 deltog medlemmarna med sina fordon i olika militära övningar. Från 1931 förändrades kårens verksamhet till att bli en personal- och utbildningsorganisation. Efter fullgjord kurs blev man FAK-officer med krigsplacering. År 1958 bestod kåren av åtta regionala kårer vilka då samlades under en rikskårstyrelse. År 2019 bestod Frivilliga automobilkårens riksförbund av 28 självständiga regionala kårer.

Frivilliga Flygkåren (FFK), är en frivillig försvarsorganisation med cirka 2 400 medlemmar (2013) fördelade över hela Sverige. Piloterna har fått sin grundutbildning antingen genom eget bekostat flygcertifikat, genom Försvarsmakten eller vid större flygskolor. Piloterna i FFK utför på frivillig basis uppdrag åt svenska myndigheter och Försvarsmakten.

Frivilliga Motorcykelkåren (FMCK), bildades 1929 och är en frivillig försvarsorganisation. FMCK består av 45 kårer över hela landet, fördelade på åtta råd (tidigare förbund). Centralt finns en riksstyrelse samt FMCK:s kansli. FMCK:s kansli flyttade 2008 till Skövde. FMCK har till uppgift att utbilda och rekrytera MC-ordonnanser för hemvärnets behov.

Frivilliga Radioorganisationen (FRO), är en frivillig försvarsorganisation som grundades 1946. FRO:s syfte är att personalen ska utveckla och bibehålla hög kompetens inom sambands- och informationssystem (IT- och radiokommunikation). Medlemmarnas och samhällslets behov ska styra verksamheten. FRO utbildar bland annat signalister, sambandsledare och ledningssystembefäl på uppdrag av flera myndigheter och organisationer, inklusive Försvarsmakten, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Svenska Kraftnät.

Försvarets Personaltjänstförbund (FPF), bildades 1955. Samma år anslöt man sig till Centralförbundet för Befälsutbildning (CFB) som ett frivilligt befälsutbildningsförbund. FPF fick 1990 genom en framställning till regeringen status som en egen frivillig försvarsorganisation. Förbundet var organiserat i fyra regionala föreningar, men dessa reducerades till tre: Försvarets Personaltjänstförening i Västra, Östra och Norra Sverige.

Svenska Blå Stjärnan (SBS), är en frivillig försvarsorganisation. Organisationen genomför utbildning av djurskötare som kan rycka in vid bland annat provtagning vid smittsamma sjukdomar i djurstallar, evakuering vid bränder samt bistå lantbruket i tider av beredskap eller krig. Svenska Blå Stjärnans uppdragsutbildning sker på uppdrag av myndigheter som Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Strålsäkerhetsmyndigheten.

Föreningen Svenska Röda Korset (SRK), är en allmännyttig ideell förening som grundades 1865. Den är Sveriges största humanitära frivilligorganisation med över 25 000 frivilliga i nästan 1 000 rödakorskretsar spridda över hela landet. SRK medverkar i totalförsvarets sjukvård och i verksamheten för civilbefolkningens skydd i krig.

Riksförbundet Sveriges lottakårer (SLK), **Lottorna**, är en frivillig försvarsorganisation för kvinnor. Organisationen består i dag av cirka 5 000 kvinnor i alla åldrar över hela Sverige. Svenska Lottakårens syfte är att rekrytera och utbilda kvinnor till uppgifter inom det svenska totalförsvaret, och att bedriva totalförvarsinformation. Lottor verkar inom både Försvarsmakten och den civila krisberedskapen.

Sjövärnskåren (SVK), formellt *Sjövärnskårens Riksförbund (SVK RF)* med underliggande lokala sjövärnskårer, är en frivillig försvarsorganisation inom det marina området som utbildar och erbjuder kompetens till Försvarsmakten och det marina hemvärnet. Man bedriver även en omfattande ungdomsverksamhet. Mellan 1941 och 1981 var Sjövärnskåren en myndighet som var en del av svenska marinen.

Svenska Brukshundklubben (SBK), är en ideell medlemsorganisation för hundägare, specialklubb i Svenska Kennelklubben (SKK) är en frivillig försvarsorganisation. Svenska Brukshundklubben har närmare 300 lokala klubbar indelade i 18 distrikt runt om i landet samt 18 rikstäckande rasklubbar.

Svenska Fallskärmförbundet (SFF), är ett ideellt idrottsförbund och den samlande organisationen för Sveriges 18 fallskärmklubbar med totalt 1 500 aktiva fallskärmshoppare. Förbundet leder, främjar och utvecklar svensk fallskärmshoppning.

Svenska Pistolskytteförbundet (SPSF), är en frivillig försvarsorganisation som bedriver tränings- och tävlingsskytte med pistol.

Svenska Skyttesportförbundet (SvSF), ansvarar för att utbilda ammunitionsmän åt Hemvärnet. SvSF utbildar även instruktörer till utbildning av ammunitionsmän samt erbjuder skjutinstruktörsutbildning för GU-F åt hemvärnssoldater.

Sveriges Civilförsvarsförbund (SCF), *Civilförsvarsförbundet* till vardags, är en ideell frivilligorganisation och frivillig försvarsorganisation med uppgift att informera och utbilda allmänheten i hur man klarar olika typer av krissituationer, till exempel nödsituationer utomhus, längre elavbrott, förorenat dricksvatten eller en längre tids isolering. Sveriges Civilförsvarsförbund tillhandahåller också frivilliga för kommuner som drabbas av extraordinära händelser och är följaktligen en del av samhällets krishanteringssystem. I januari 2016 hade Sveriges Civilförsvarsförbund närmare 20 000 medlemmar, organiserade i 191 lokalföreningar omfattande 223 kommuner.

Sveriges Bilkårens Riksförbund, (SKBR) eller *Bilkåren* är en frivillig försvarsorganisation som har till uppgift att rekrytera och utbilda fordonsförare till det militära försvaret. Dessutom har Bilkåren civila avtal för samhällets krishantering, till exempel Svenska Kraftnät. Organisationen har cirka 5 000 medlemmar fördelade på lokala kårer över hela landet.

13. Kamratföreningar och militärkulturhistoriska föreningar

KAMRATFÖRENINGAR

Försvarsmakten samarbetar med fem förbund (motsvarande)

- **Sveriges militära kamratföreningar (SMKR)**

SMKR har 120-talet medlemsföreningar med totalt 38 000 medlemmar, varav 11 500 utlands-veteraner.

På deras hemsida finns en uppdaterad komplett förteckning över kamratföreningarna, som är sökbara såväl uppdelade kamratförening – förband – region som uppdelade i region – förband – kamratförening.

- **Sveriges Veteranförbund (SVF)**
- **Svenska soldathemsförbundet**
- **Invidzonen** (nätverk för anhöriga till personal i internationell tjänst)

MILITÄRKULTURHISTORISKA FÖRENINGAR

- **Riksförbundet Sveriges Militärkulturhistoriska Föreningar (RSMF)** bildades 1981 med syfte att öka samarbetet mellan landets militärhistoriska föreningar och främja svensk militärkulturhistoria. Förbundet ombildades 1991 med nya stadgar. RSMF är ett samverkansorgan mellan medlemsföreningar men också med myndigheter, museer och andra intresseorganisationer.

Sedan 2008 har RSMF ett avtal med Statens Försvarshistoriska Museer, SFHM, och förbundet är därmed en del av nätverket Sveriges Militärhistoriska Arv, SMHA. Avtalet innebär att RSMF och SFHM/SMHA samarbetar för att levandegöra den svenska historien ur ett militärt perspektiv. År 2015 består RSMF av 43 medlemsföreningar med cirka 3000 medlemmar som tillsammans täcker tidsperioden från 1300-talet fram till modern tid. Med andra ord levandegörs 600 år av Sveriges Militärkulturhistoria.

14. Gemensamma skolor och centra

Urban Schwalbe

Skolor och centra i övrigt redovisas i respektive försvarsgrenskapitel. Försvarsmaktens Veterancentrum (VetC) tillhör organisatoriskt MHS Karlberg.

Militärhögskolan Karlberg (MHS K)

HISTORISK BAKGRUND

Militärhögskolan Karlberg (MHS K) är världens äldsta militärakademi med obruten utbildning på samma plats i mer än 200 år.

Det ”undervisningsverk” som Erik Dahlberg och Carl Magnus Stuart på 1680-talet inrättade vid Fortifikationen brukar räknas som Sveriges äldsta formella institution för utbildning av artilleriofficerare och ingenjörer. År 1739 inrättades en särskild artilleriskola vid Artillerigården i Stockholm, vilken 1747 fick en motsvarighet i Finland. År 1756 inrättades Kadettskolan i Karlskrona som utbildade officerare både till armén och till flottan. Den ägde bestånd till 1792. År 1782 startade chefen för Södermanlands regemente, Gustaf Adolf von Siegroth, på eget initiativ och med kunglig välsignelse en egen militärakademi vid förbandet. Verksamheten pågick fram till krigsutbrottet 1788, då den upphörde för att inte tas upp igen trots att akademien

Karlbergs slott ligger i Solna kommun vid Karlbergssjön i Stockholm. Den centrala huvudbyggnaden byggdes 1634. Foto Torgus

formellt existerade ända till 1805. Även i Finland inrättades en krigsskola i Haapaniemi 1779, vilken bedrev officersutbildning ända fram till krigsutbrottet 1808.

På Karlbergs slott organiserades 1792 Kungliga Krigsakademin i Stockholm för officersutbildning av kadetter från armén och flottan. Det innebar att flottans kadettskola i Karlskrona upphörde. År 1867 infördes en särskild sjökadettutbildning, som året därpå flyttades från Karlberg och blev Kungliga Sjökrigsskolan samtidigt som Krigsskolan på Karlberg benämndes Kungliga Krigsskolan (1975 ändrat till Krigsskolan/ KS) för att från 1999 ha nuvarande namn Militärhögskolan Karlberg.

Sjökrigsskolan hade verksamhet på Skeppsholmen och i Näsby park.

De tre militärhögskolorna (Halmstad, Karlberg och Östersund) blev 1999-01-01 försvarsmaktsgemensamma högskolor för kadetter ur armén och marinen. Flygvapnets kadetter anslöt till utbildningen vid Karlberg först 2003.

Inför försvarsbeslutet 2004 föreslog regeringen att Militärhögskolan Östersund skulle avvecklas 2005. Militärhögskolan Östersund (MHS Ö) bildades den 1 januari 1999. Managementutbildning för Försvarsmakten hade fram till den 30 juni 1994 bedrivits i Östersund i Försvarets förvaltningshögskolas (FörvHS) regi. Se även avsnitt om Försvarshögskolan. Försvarets managementutbildning genomförs numera vid MHS K.

DAGSLÄGET

Militärhögskolan Karlberg är i dag en levande akademisk miljö där Försvarshögskolan ansvarar för officersprogrammet med särskilt ansvar för utbildning inom ämnena krigsvetenskap (stridsteknik, taktik och strategi), militärteknik, ledarskap, fysiskt stridsvärde och engelska på det treåriga officersprogrammet. De akademiska studierna kompletteras med att i kadettbataljonens regi utveckla soldatkompetens och fysisk prestationsförmåga samt genomgå ett omfattande individutvecklingsprogram. När kadetterna examineras har de en akademisk yrkesexamen om 180 högskolepoäng och kan anställas som officerare med graden fänrik i Försvarsmakten.

Managementenheten (ManE) leder och samordnar Försvarsmaktens samlade behov av management/förvaltningsutbildningar. Verksamheten syftar till att ge Försvarsmaktens chefer och specialister på alla nivåer rätt kompetens inom managementområdet, detta så att myndighetens verksamhet genomförs i enlighet med förvaltningsmässiga krav. Enheten är också Försvarsmaktens kompetenscentrum inom managementområdet samt myndighetens främste företrädare för managementämnet.

Försvarsmaktens idrotts- och friskvårdsenhet (FMIF) finns också på Karlberg. Här utvecklas fysisk träning, fysisk prestationsförmåga och fysiska krav samt att enheten har ämnesansvaret genom det militära utbildningssystemet för fysiskt stridsvärde. Härifrån leds även den internationella representationen gällande de militära idrottssektionerna och utformningen av ett stimulerande motions- och tävlingsutbud för alla anställda inom Försvarsmakten.

Lokalplaneringsenhet mitts (LpLE M) uppgift är att stödja Försvarsmaktens organisationsenheter samt FMV i Stockholm, Kungsängen, Uppsala, Enköping, Gotland och Berga/Muskö med garnisonsplanering, anskaffning, avveckling samt vidmakthållande av mark och lokaler. Enheten hanterar bland annat även objekt över ytan främst för Hemvärnets och FMLOG:s behov.

Försvarsmaktens Veterancentrum (VetC) tillhör organisatoriskt MHS Karlberg men är kompetenscentrum för veteran- och anhörigverksamhet inom Försvarsmakten. Genom Veterancentrum utvecklas Försvarsmaktens veteranstrategi och Sveriges veteranpolitik implementeras. Veterancentrum säkerställer genom styrning information, vägledning och kompletterande stöd till Försvarsmaktens utlandsveteraner och deras anhöriga före, under och efter insats.

Veterancentrum säkerställer att Försvarsmaktens utlandsveteraner följs upp i fem år efter avslutad insats och vid behov under längre tid. Veterancentrum sammanhåller veteran- och anhörigarbetet vid förband, skolor och centra, och sluter överenskommelser med ideella samarbetsorganisationer inom området.

Veterancentrum verkar för att utlandsveteranerna ska få erkännande för sina insatser samt att insatsen ska vara meriterande i samhället. Veterancentrum initierar även forskning och studier för att öka kunskapen inom området.

Utöver detta lämnar MHS Karlberg stöd till regeringen, riksdagen, överbefälhavaren och försvarsmaktsledningen samt till den statsceremoniella verksamheten.

Skolan stödjer Föreningen Finlandsfrivilliga i arbetet med att bevara minnet av Svenska Frivilligkåren under vinter- och fortsättningskriget.

Militärhögskolan Halmstad (MHS H)

HISTORISK BAKGRUND

Den bildades den 1 januari 1999, och var en sammanslagning av Flygvapnets officershögskola (FOHS) och Flygvapnets krigshögskola (FKHS), vilka upphörde den 31 december 1998. Skolans huvudsakliga uppgifter var inledningsvis att utbilda kadetter till samtliga försvarsgrenar samt att vidareutbilda officerare ur flygvapnet. Numera är MHS Halmstad skola för den försvarsgrensgemensamma utbildningen av specialistofficerare.

DAGSLÄGET

Militärhögskolan i Halmstad utbildar specialist- och reservofficerare. Militärhögskolans utbildningsuppdrag ändras i takt med att Försvarsmakten förändrar sin personalförsörjning. Förutom grundläggande specialistofficersutbildning (SOU) genomförs sedan 2015 även högre specialistofficersutbildning för blivande förvaltare (HSOU). Under sommaren genomförs anpassad reservofficersutbildning (AROU) och för framför allt tidvis eller kontinuerligt tjänstgörande soldater (gruppbefäl) som vill tjänstgöra som reservofficerare (tidvis tjänstgörande specialistofficerare) i den nya krigsorganisationen. Under 2017 startades även en längre reservofficersutbildning (ROU) mot tjänstgöring som reservofficer (tidvis tjänstgörande officer).

Försvarsmaktens HR-centrum (FM HRC)

HISTORISK BAKGRUND

Försvarets rekrytering av personal har traditionellt skett genom frivillig ansökan/enrollering och genom utskrivningar. Genom det ständiga ”knektehållets” införande 1680 (men med föregångare) skapades en fastare rekryteringsorganisation på lokal nivå. Den allmänna beväringens rättningen bildades 1812 och innebar utskrivningar av den dåtida beväringen (de värnpliktiga) vars tjänstgöring utökades ett antal gånger under 1800-talet. Den egentliga värnpliktens införande 1901 medförde att riket indelades i rullföringsområden vilka var ansvariga för inkallelser av de värnpliktiga. Övergripande värnpliktsfrågor handlades av Försvarsdepartementet men 1942 bildades Centrala Värnpliktsbyrån som 1964 ombildades till Värnpliktsverket med sex kontor runt om i landet där inskrivning av de värnpliktiga skedde. Värnpliktsverket ombildades till Pliktverket 1995. I och med värnpliktens vilandeläggande bildades 2010 Totalförsvarets rekryteringsmyndighet som övertog en del av uppgifterna.

År 1994 bildades Rekryteringscentrum (RekryC) som en försvarsmaktsgemensam rekryteringsenhet.

2009 upprättades Försvarsmaktens HR-centrum (FM HRC) som ett led i Försvarsmaktens arbete med att effektivisera olika verksamhetsområden med gruppering i Stockholm. Stora delar av personaltjänsten centraliserades. Uppgifterna till det nya förbandet överfördes främst från RekryC men även från HKV:s personalstab och insatsstab. Huvuduppgiften var att stödja övriga förband inom FM med kompetenser inom personalområdet. Över tiden tillkom även uppgifter avseende tjänsteresor, löneproduktion och processledning av personaltjänsten.

NULÄGET

År 2019 förändrades förbandets uppgifter i och med att verksamheter överfördes från FMLOG och FMV till FM HRC. Bland det som överfördes återfanns arkiv och dokumenthantering, logistikledning, inköp, grafisk produktion samt stöd och service. Förbandet indelades i två verksamhetsområden, VO HR och VO Service. I och med detta skulle förbandet utgöra Försvarsmaktens administrativa stödcentrum. Förbandet bedriver verksamhet på över 20 platser i Sverige.

Inriktningen är att förbandet från och med 2022 ska renodlas till att endast ansvara för stödverksamhet avseende HR- och personaltjänst inom Försvarsmakten, det vill säga det tidigare verksamhetsområdet HR. Inom verksamhetsområdet service sker det flera olika förändringar. Bland annat överförs arkiv och dokumenthantering till respektive garnisonsförband samtidigt som delar av VO Service återgår till FMLOG.

15. Försvarsmaktsgemensam statsceremoniell verksamhet

Urban Schwalbe och Richard Beck-Friis

Allmänt, kungliga staber och ledning

Den statsceremoniella verksamheten ger stora möjligheter för förbanden att visa upp sina traditioner, fälttecken och marscher med mera.

En stor del av Försvarsmaktens förband berörs av denna verksamhet, såväl i högvaktstjänst som vid annan paradering.

Med statsceremonier avses för Försvarsmakten (FM) ceremoniell verksamhet kopplad till bevakningen av statschefens residens (högvakt), statschefens mottagande av främmande sändebud (högtidliga audienser), statsbesök, vissa officiella besök, riksmötets öppnande, nationaldagsfirande, örlogsbesök, högtidligheter inom det Kungliga huset samt Veterandagen och mottagande av Försvarsmaktens personal som stupat eller omkommit utom riket.

Utförlig beskrivning av och regler för ceremonier och högvaktstjänst finns samlat i Försvarsmaktens reglementen ”Parad 1” och ”Parad 8”.

KUNGLIGA STABER

Konungens adjutant- och ordonnansofficerskår var en militär kår som samlade de adjutanter och ordonnansofficerare som var knutna till Konungen i dennes roll som högste befälhavare över Krigsmakten. Den skapades under 1800-talet. Ansvarig chef hade befattningen *Förste adjutant*.

H.M. Konungens stab, som är en efterföljare till adjutant- och ordonnansofficerskåren, har till uppgift att stödja kung Carl XVI Gustaf och hovstaterna i försvarsanknuten verksamhet. De Kungliga Staberna är en del av Försvarsmakten men lyder under kungen.

H.M. Konungens stab utgörs av stabschefen, som även är benämnd förste adjutant, samt överadjutanter och adjutanter till Konungen, kronprinsessan Victoria och prins Carl Philip. De vakt-havande adjutanterna tjänstgör dygnet runt och hjälper till i såväl privata som officiella sammanhang.

Kungen har tolv adjutanter som tjänstgör en månad i taget. 2004 utsågs tre kvinnliga adjutanter att biträda kronprinsessan i hennes uppdrag. Antalet har därefter stigit till tolv. Prins Carl Philip har två adjutanter.

De (över-)adjutanter som, till exempel av åldersskäl, inte längre tjänstgör regelbundet står kvar i hovets förteckning som ”vaktfria” men vid behov kan de kallas in vid större ceremonier som exempelvis vid statsbesök och kungliga högtidligheter.

Adjutanterna känns igen genom att de bär ägiljett på sin uniform och bär kungliga namnchiffer för respektive kunglig person. Den vakthavande adjutanten hos Konungen eller annan kunglig person bär liten ägiljett m/1889.

Konungens stora vakt bestod av ett antal högre civila och militära personer, som vid vissa större officiella tillfällen eller ceremonier, såsom riksdagens högtidliga öppnande i Rikssalen på Stockholms slott kallades att infinna sig för att vara konungen följaktig. Stora vaktens utformning ändrades över tiden och 1950 bestod den av överhovstallmästaren, överhovjägmästaren, överkommendanten i Stockholm, befälhavande amiralen för Ostkustens marindistrikt, chefen för Tredje flygeskadern, chefen för Stockholms örlogsstation, sekundcheferna för Svea livgarde, Livgardesskvadronen, Livregementens husarer, Göta livgarde och Livregementets grenadjärer samt cheferna för Livgrenadjärregementet, Svea artilleriregemente och Svea flygflottilj.

Senaste gången Stora vakten inkallades var vid Riksdagens högtidliga öppnande 1974 enligt det ceremoniel som gällde under den gamla regeringsformen. När den nya regeringsformen trädde i kraft 1975 flyttades öppnandet till riksdagshuset med annat ceremoniel.

GARNISONSTJÄNSTENS LEDNING I STOCKHOLM

Ända fram till Gustav III:s tid var högvakten starkt knuten till kungen personligen genom att den utgick ur det enda fotgardesregementet, det från 1792 benämnda Svea livgarde. Chefen där benämndes sekundchef, eftersom kungen personligen tagit befälet över regementet 1772.

Överståhållaren i Stockholm var den civile befälhavaren i staden, som också hade befälet över borgerskapets borgargarde. Kungens kontakt personligen med kaptenen vid högvakten bestod oförändrad till i början av 1800-talet. Intill dess avgav kaptenen afton- och morgonrapport till kungen i dennes förmak och åtföljde kungen under dagen. Jämför med den ”underdånig rapport”, som vaktchefen än i dag lämnar till kungens vakthavande adjutant!

Särskild övre ledning krävdes först när det andra fotgardesregementet Göta livgarde tillkom 1790.

Generalitetet i Stockholm, som existerat sedan 1680-talet, upprätthöll genom kungens generaladjutanter de funktioner som från 1818 kom att övertas av överkommendanten för Stockholms garnison och kommendanten i Stockholm.

Överkommendantens och kommendantens i Stockholm uppgifter regleras i dag av FFS 2018:3.

Överkommendanten i Stockholm är en generalsperson/flaggman, som direkt informerar överbefälhavaren avseende statsceremoniell verksamhet inklusive högvaktstjänst. Tidigare var det även en tydligare koppling till beredskapen med mera i Stockholm eftersom denne då under ÖB var ansvarig för insatsberedskapen i Stockholmsområdet genom sin funktion som militär-områdes- (militärdistrikts-) befälhavare fram till 2005. Den direkta knytningen till överbefälhavaren avseende garnisonstjänsten i Stockholm kan jämföras med tidigare koppling från 1790 till kungen i hans egenskap av överbefälhavare till och med 1974. Kopplingen till beredskapen har återställts genom att insatschefen i Högkvarteret numera tillika är överkommendant.

Den regionala ledningen av mellersta Sverige, ”Mellersta militärregionen”, var från nedläggningen av militärdistriktet 2004 och fram till november 2017 lagd under chefen för Livgardet. Genom att chefen för Livgardet från 2004 även hade ansvaret för regional ledning då Mellersta militärregionen var kopplat till Livgardet, så kan det sägas att kommendanten i Stockholm även övertog överkommendantens tidigare *operativa* ledningsuppgifter.

Regementschefer och försvarsområdeschefer inom Stockholms garnison har tidigare varit tillika kommendanten i Stockholm.

Från 2018, då särskilda chefer för militärregionerna tillsattes, blev chefen för Mellersta militärregionen (fortfarande lokaliserad till Kungsängen) *kommendant i Stockholm* med bibehållet operativt ansvar. Numera lyder kommendantstaben på Stockholms slott organisatoriskt under kommendanten i Stockholm och verksamhetsmässigt under överkommendanten i Stockholm.

En viss återgång till förhållandena fram till 2004 skedde således med skillnaden att generalsnivån (med överkommendanten) flyttades från militärdistriktet/militärregionen till Försvarsmaktens högkvarter (numera oftast insatschefen).

Chefen för kommendantstaben (tidigare benämnd adjutant och senare chef för garnisonsavdelningen) med stabspersonal, svarar under överkommendanten för den direkta ledningen av högvaktstjänsten och den statsceremoniella verksamheten.

Än i dag bärs vaktstavar och vaktkäppar med modellår från 1790-talet. Överkommendantens nuvarande stav från början av 1800-talet är i det sammanhanget den äldsta som fortfarande är i bruk. Den spelade vid avsättandet av Gustav IV Adolf i mars 1809 en viktig symbolisk roll, eftersom den som innehade staven också förknippades med den som hade befälet i Stockholm.

Högvakt vid de kungliga slotten

Högvakt har funnits vid Stockholms slott sedan Gustav Vasa blev kung 1523, det vill säga i snart 500 år. Först från början av 1800-talet användes termen högvakt omväxlande med slottsvakt för att från 1874 endast benämnas högvakt.

Syftet med högvakten har i princip varit att vara honnörsvakt åt konungen och drottningen, att ansvara för bevakningen av Kungliga Slottet i Stockholm, att utgöra en gripbar kuppförsvarsstyrka samt att ansvara för allmän ordning i anslutning till slottet.

När konungen vistades på Drottningholms eller Ulriksdals slott (till exempel under jularna) fanns även där en begränsad vaktstyrka. Sedan kungafamiljen flyttade ut till Drottningholm 1981 finns där en permanent högvakt om cirka 20 soldater. Endast regerande kung/drottning har egen högvakt.

Numera fungerar Stockholms slott som den kungliga familjens och hovets arbetsplats och det är där som officiell representation med mera normalt äger rum.

Högvaktens uppgift som ordningshållare och brandberedskap i Stockholm var under tidigare århundraden omfattande med posteringar på bland annat nuvarande Gustaf Adolfs torg, Munkbron, Skeppsbron och Södermalmstorg samt poster utanför officiella byggnader såsom till exempel Riksbanken.

Högvaktsstyrkan utgjordes ofta av ett kompani på cirka 150–200 man beroende på de många postställena (ibland upp till ett femtiotal) och posteringarna.

Förutom högvakt fanns även drabanter om 1+24 man för bevakning av de kungliga våningarna innanför högvaktens poster. Än idag paraderar drabanterna i samma storlek på Stockholms slott i samband med inkommande statsbesök och även i speciella kungliga sammanhang som till exempel vid kronprinsessans myndighetsdag i Rikssalen 1995.

Pågående högvakt marscherar upp på gevärbron på Stockholms slott
Foto Försvarsmakten, Ulla-Lena Ahlsten

Även borgargardet (uppsatt av borgerskapet i Stockholm) spelade tillsammans med högvakten en stor roll för ordningshållning och brandberedskap. Vid vissa tillfällen (då Livgardet var i fält), svarade borgerskapet även för högvakten från september 1788 till oktober 1790 och 1808–1809 under kriget mot Ryssland. 1813 svarade Upplands och Västmanlands regementen för högvakten under kriget mot Frankrike.

Borgerskapets borgargarde lydde under överståthållaren och stadsmajoren, bestod av upp till 1 800 man kavalleri och infanteri, vilka var militärt indelade i bataljoner och kompanier respektive skvadroner samt hade musikanter. Gustav III tilldelade borgerskapets vakthavande kapten en särskild vaktkäpp, vilken nu förvaras på Armémuseum.

Under 1800- och 1900-talen minskade antalet soldater successivt från 100 till 50 man (vissa perioder ner till cirka 30). Antalet postställen och därmed antalet soldater i högvakten har varierat stort med hänsyn till det allmänna politiska och säkerhetsläget samt om kungen vistades på slottet.

Från mitten av 1800-talet övertogs uppgifterna för ordningshållning och brandberedskap av nyorganiserad polis och brandkår.

Fram till 1788, det vill säga i över 250 år, svarade Svea livgardes föregångare ensamt för högvaktstjänsten. Soldaterna, som var värvade, var då inneboende i privatbostäder i närheten av där befälet bodde. Först i början av 1800-talet flyttade Svea livgarde in i Fredrikshovskasernen.

Göta livgardes föregångare medverkade från 1790 i högvaktstjänsten. Med vissa avbrott (se ovan) var det de två gardena till fots som svarade för denna fram till år 1856, då Norska Gardet

tillkom. Norska Gardet blev ett populärt inslag i Stockholm under den tid de var förlagda i Stockholm (fram till 1888).

1866 började det första förbandet som inte var gardesförband att gå högvakt: Pontonjärbataljonen, sedermera Svea ingenjörregemente. Därefter började allt fler förband inom Stockholms garnison att tas i anspråk liksom då och då Livregementet till fot (sedermera Livregementets grenadjärer/I 3) i Örebro och Första Livgrenadjärregementet (sedermera Livgrenadjärregementet/I 4) i Linköping.

Från år 1902 fanns i Stockholmstrakten ett dussintal regementen och kårer, som mer eller mindre regelbundet gick högvakt. Stor del av vaktdygnen ålåg Svea och Göta livgarden, Svea artilleriregemente, Svea ingenjörkår, Fälttelegrafkåren och Signalregementet samt (inledningsvis) Positionsartilleriregementet.

De bägge kavalleriregementena (Livgardet till häst/K 1 och Livregementets dragoner/K 2) kom att gå högvakt först från 1906. Tidigare hade man ansett att den (beridna) kungliga eskort- och ordonnanstjänsten var tillräckligt betungande för deras del. Införandet av bilar under 1900-talet ersatte successivt häst och vagn utom i ceremoniella sammanhang. Förutom högvakten fanns även en beriden slottsvakt fram till 1862, vilken var förlagd i Oxenstiernska palatset invid högvaktsflygeln och som främst hade ordonnansuppgifter.

Den del ur Livgardet, som bestrider beriden vaktparad och eskort samt högvakt, har sitt ursprung i Livregementet till häst, vilket bildades 1928 efter sammanslagning av de ovan nämnda kavalleriregementena och den därefter år 1949 bildade Livgardesskvadronen, sedermera Livgardets dragoner, som från och med 2000 ingår i Livgardet. Denna benämns i dag Livskvadron och ingår tillsammans med Livkompaniet (som för traditioner från Svea livgarde) i Livgardets Livbataljon.

Från Gustav Vasas tid och fram till 1850 fanns också en artillerivakt med ursprunglig uppgift att bemanna slottets befästningsartilleri och därefter, när slottet upphört att vara befästning, att ingå i högvakten eftersom det ansågs att denna borde föfoga över kanoner med ammunitionskärror. Artillerivakten redovisades på högvaktens dagbesked och bestreds från 1794 av det nybildade Svea artilleriregemente med 1+7, senare 1+3 man. Dessa skulle med dragna sablar rycka ut och bemanna kanonerna då högvakten gick i gevär. I dag står fyra kanoner (dock av yngre årgång) fortfarande kvar framför gevärbron som ett minne av den tiden.

Från 1925 började även enheter ur flottan, kustartilleriet, flygvapnet och intendenturkompaniet att gå högvakt. Från Andra världskriget tillkom även Luftvärnet (Lv 3), Stockholms försvarsområdes försöksbataljon och Hemvärnet. Efter Andra världskriget gick under en kortare period även Krigsskolan på Karlberg och Infanteriskjutskolan i Rosersberg högvakt.

Efter 1945 flyttade de flesta av förbanden inom Stockholms garnison ut till landsorten, vilket innebar att samtliga förband inom dåvarande IV (fjärde)/ Östra militärområdet måste bestrida högvaktstjänst för att ge en någorlunda jämn belastning.

I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet medverkade allt fler förband för att från 1977 omfatta alla arméförband i Sverige och de flesta ur övriga försvarsgrenar. Nedgång i förmåga till formellt uppträdande, bärande av långt hår etcetera kulminerade decennierna efter den så kallade "1968-rörelsen". Införandet av allmän nattpermission i mitten av 1970-talet kombinerat

med allmänt bärande av civila kläder utanför kasernområdet bidrog till att avsevärt minska Försvarsmaktens synlighet i samhället.

Högvakten var en integrerad och central del av Stockholms kuppförsvär under ”Kalla kriget” efter Andra världskriget och fram till Sovjetunionens upplösning 1991 efter Berlinmurens fall 1989. Den förändrade omvärldsbilden innebar att avvecklingen av stora delar av det nationella försvaret började i accelererande takt mot slutet av 1990-talet och början av 2000-talet. Det började bli svårt att fylla högvakterna, varför ett antal högvaktsutredningar genomfördes för att komma till rätta med detta problem. För att förekomma eventuella tankar på att civil bevakning skulle ersätta högvakterna på de bäge slotten framkom att en sådan lösning skulle bli dyrare. Ett resultat blev bland annat att skapandet av högvaktskompanier främst vid Livgardet och Vaxholms kustartilleriregemente (senare benämnt Amfibieregementet). En successiv uppryckning skedde därmed samtidigt genom att Livgardesförbanden tillsammans med Amfibieregementet fick en ökad roll i den statsceremoniella verksamheten och därmed ett föredöme för övriga förband.

Vit utrustning (hjälm, vapenrem, bälte, damasker och handskar) hade premiär 1953. Tre gånger, 1999, 2004 och 2009 har högvakterna utgjorts av enbart kvinnor ur Riksförbundet Sveriges Lottakårer i samband med dess 75-, 80- och 85-årsjubileer.

HÖGVAKTENS OCH KOMMENDANTSKAPETS LOKALER

Högvaktsflygeln

Kungafamiljens flyttade 1754 in i det nya slottet efter slottsbranden 1697.

Sedan 1756 har den norra halvrunder flygeln använts av högvakten (under byggnadstiden av nya slottet bodde kungafamiljen i Wrangelska palatset på Riddarholmen, där då också högvakten var förlagd).

På bottenvåningen har till största delen dagens vaktexpedition tillsammans med vaktchefens dagrum varit rapportsal och officersrum. Det var där, som Gustav III samlade sina officärer vid statskuppen 1772.

HÖGVAKTEN IDAG

Sammantaget kan man konstatera att det numera är hela Försvarsmaktens uppgift att gå högvakt och medverka i annan statsceremoniell verksamhet även om Livgardet har den största rollen.

I och med den avsevärda reduceringen av antalet förband inom Försvarsmakten från slutet av 1990-talet så har en särskild livbataljon inom Livgardet avdelats för att avlasta övriga kvarvarande förband. Målsättningen är dock fortfarande att låta de flesta förbanden i hela landet och Hemvärnet gå högvakt någon vecka eller något dygn.

Endast under 100 år har värnpliktiga (från 1900-talets början och fram till 2010) medverkat i högvaktstjänst. Det 2009 beslutade systemet med frivilligt tjänstgörande/anställda soldater i försvaret ändrade inte genomförandet, eftersom bevakningsuppgifterna, kuppberedskapen och honnörstjänsten kvarstår. Sedan skyldighet att genomföra värnplikt återinförts från 2019 kan värnpliktiga ånyo utnyttjas för högvaktstjänstgöring. Traditionsnämnden vill samtidigt peka på att förändringar av högvaktstjänstens omfattning har skett tidigare.

En bonuseffekt för Sverige och Stockholm är att vaktparaden är en av Stockholms absolut största publikattraktioner som årligen ses av upp mot en miljon åskådare (varav många utländska turister) längs Stockholms gator och på Slottet. Det enda intryck av Försvarsmakten som allmänhet och turister numera oftast får är just i samband med högvakts- och annan statsceremoniell tjänst, eftersom försvarets förband i dag är mycket färre och mer avlägset grupperade.

För deltagande förband är det också en viktig möjlighet att visa upp sig och sina fälttecken samt att samla anhöriga och kamratföreningar.

Den beridna vaktparaden och eskorttjänsten kan vidmakthållas bland annat genom att en stiftelse äger och tillhandahåller hästarna.

Hur traditionerna bör hanteras i framtiden

Försvarets traditionsnämnd vill lyfta fram betydelsen av den statsceremoniella verksamheten, vilken också är knuten till det civila samhället och till internationella överenskommelser, något som ger Försvarsmakten ytterligare en plats i det offentliga rummet.

Frågan är således inte enbart en angelägenhet för Försvarsmakten, eftersom statsmakterna gett Försvarsmakten i uppgift att även delta i den statsceremoniella verksamheten inklusive högvaktstjänsten. Traditionsnämnden understryker därför statsceremoniernas viktiga roll och tillråder varsamhet vid eventuella förändringar.

De militära formerna med precision och uppträdande kräver hög kompetens och ses av utomstående som ett tecken på militär förmåga. Ceremonierna ger dessutom ofta ett stort medialt genomslag.

Statsceremonier såsom paradering i olika former över hela landet, till lands och sjöss och i luften, vid till exempel statsbesök, mottagande av utländska ambassadörer och örlogsbesök (de senare även utomlands) är knutna till internationell praxis. Militära ceremonier i nationella och lokala sammanhang, även de som utvecklats med bland annat militärbegravningar och mottagande av stupade, kräver särskild ceremoniell kompetens.

Den beridna ceremoniella verksamheten är främst kopplad till eskort vid statsceremoniella korteger. För att kunna bibehålla denna kompetens krävs vardagligt hanterande av hästarna och träning i form av ridning i stadsmiljö. De beridna vaktparaderna, som dessutom är ett mycket populärt inslag i stadsbilden sommartid, är en förutsättning för att upprätthålla denna specifika kompetens.

Som tidigare nämnts ser närmare en miljon åskådare årligen Försvarsmaktens förband i samband med vaktparaden till och vid statschefens residens. Den alltmer ökade turismen i Stockholm (numera även vintertid) pekar på vikten av att bevara detta samt ceremonier vid vaktombytet.

Traditionsnämnden vill därför betona varsamhet med befintliga traditioner. Dessutom bör man värna om de större statsceremoniella insatser som genomförs till exempel vid Nationaldagen, Riksmötets öppnande, kungliga bemärkelsedagar, högtidliga audienser, statsbesök samt Veterandagen.

16. Försvarsmusiken

BAKGRUND

Militärmusik har alltid varit en integrerad del i den militära verksamheten i såväl krig som fred. Akustiska signaler med trummor, pipor, horn och trumpet var ända in i vår tid det enda sättet att ge signal till förband om samling, marsch, larm, eldgivning, anfall, tillbakaryckning samt stöd-uppmuntran vid längre vägmarscher till fots i synnerhet tiden före motorfordonens ankomst.

Till detta läggs musikinsats vid förbandens högtidligheter och ceremonier, musik vid själavård och personalvård, vid representationstillfällen samt att synliggöra och popularisera Försvarsmakten hos allmänheten i fred, kris, beredskap och krig. Vår militärmusik har sitt ursprung i den pipare (flöjtist) och den trumslagare som Gustav Eriksson (Vasa) anställde hos sina drabanter år 1526. Musik vid vaktparad och högvaktsavlösning har således pågått mycket länge. När Livgardet i vår mening organiserades fick det 36 trumslagare och 18 pipare. Under 1600-talet medverkade Livgardets hautboister (professionella heltidmusiker på underofficersnivå) ibland i vaktparaden. Efter de omfattande förbandsnedläggningarna efter Karl XII:s död fanns hautboister endast vid Livgardet och Flottan. Alla förband hade dock trumslagare. Mot slutet av 1700-talet uppstod efter hand en slags musikkårer med träblåsinstrument och horn parallellt med trumslagarna. Piparna avvecklades efter hand. Under 1800-talet skapades dagens mässingsinstrument och dagens musikkårer uppstod. I ”Kungl. Svea Lifgardes generalmönster-rulla” 1839 framgår att kompaniernas pipare (en per kompani) och den ena av kompaniernas två trumslagare var utbytta mot två hornblåsare. Dessa kompanitrumslagare-hornblåsare utbildades samtidigt till musiker – där så var möjligt – för medverkan i musikkåren tillsammans med hautboisterna, senare benämnda musikunderofficerare. Militärmusikkårerna har under huvuddelen av sin existens samarbetat formellt såväl som informellt med Kungl. Hovkapellet och landets teatrar och operahus vars blåsare var vikarierande militärmusiker eller före detta militärmusiker. Utan militärmusikkårerna kunde dessa orkestrar inte existera.

UTVECKLING 1900–1970

Beridna musikkårer i dagens mening fanns vid samtliga kavalleriregementen jämte Wendes artilleriregemente. Beriden högvakt inleddes 1906.

1901 skapades den värnpliktiga armén och förbanden kasernerades. Det fanns då totalt 60 musikkårer med 1 700 musikerbefattningar. Huvuduppgifterna var samtliga som beskrivs ovan. Taktisk signalgivning och marschstöd var ännu en stor del.

1928 fanns 30 musikkårer i grundorganisationen varav två i flottan och två i kustartilleriet.

1937 minskades musikkårenas antal en aning i grundorganisationen till 28 men kårernas personalstyrka ökades. En krigsorganisation om 43 musikplutoner (huvuddelen 1+17 man) skapades vid sidan av grundorganisationen. Musikplutonerna bemannades av fast anställda och före detta fast anställda militärmusiker.

1942 hade själavård och personalvård kommit i fokus under de långa beredskapsperioderna. Grundorganisationen förstärktes med 13 nya musikkårer varav tio i flygvapnet, en i flottan (Göteborg), en i kustartilleriet samt en i armén. Många kårers personal förstärktes. För central

representation, och statsceremonier inklusive vaktparader förstärktes I 1, K 1, KA 1 (Vaxholm), Flottans musikkår i Stockholm samt F 8 musikkår (Barkarby). Grundorganisationen omfattade 43 musikkårer. Under beredskapstiden mobiliserades åtskilliga musikplutoner för tjänstgöring vid fältförbanden.

Enligt Krigsmaktens rulla 1944 fanns 860 befattningar för fast anställda militärmusiker och minst 220 för militärmusiker inklusive sju musikdirektörer i reserven.

Uppgiften att personalförsörja sig själva genom grundutbildning bibehölls (kommunal musikskola fanns ännu inte utan infördes på bredden först under 1960-talet).

1957 överfördes samtliga förbands musikkårer till de nya personalkårerna *Armémusiken*, *Marinmusiken* och *Flygmusiken*. Musikinspektörsbefattning i arméstaben infördes inledningsvis i Armémusiken.

1961 slogs personalkårerna samman till *Militärmusiken*.

Regementsmusikkårernas månghundraåriga notarkiv med flera unika kompositioner i original jämte stora mängder utmärkta arrangemang fördes i en del fall över till de kvarvarande kårerna. I vissa fall överfördes de till Krigsarkivet, i andra fall skingrades arkiven eller övertogs av privatpersoner. Delar av detta notmaterial har återförts till Försvarsmakten respektive Krigsarkivet.

HISTORIK FRÅN 1971

1971 inrättades den statliga civila Regionmusiken, till vilken militärmusikkårerna överfördes. Sedermera överfördes Regionmusiken till Landstingen. Regionmusikens uppdrag innebar i princip ansvar för krigsplacering av musiker i 23 krigsorganiserade musikkårer.

Utvecklingen föranledde emellertid bildandet av Arméns musikpluton (nuvarande Arméns musikkår) 1982, den beridna Arméns dragontrumpetare (nuvarande Livgardets dragonmusik-kår) 1990, Arméns trumkår 1992 (nedlagd 2009) och Arméns musikkår Norrland (AMN) 1993 (nedlagd 2001). Inledningsvis var alla dessa helt sammansatta av värnpliktiga.

År 1993 bildades nuvarande Marinens musikkår genom att musiker, musikalier med mera överfördes från Landstinget i Blekinge till Sydkustens marinkommando (MKS) i Karlskrona. Den 1 juli 1994 överfördes musikkåren till dåvarande Försvarsmusikcentrum, idag Försvarsmusiken.

Flygvapnets musikkår skapades 1997–2009 såsom *avtalsmusikkår* av Gothenburg Wind Orchestra (GWO) med uppdrag från Försvarsmakten. 2009 upphörde det tidigare samarbetet med Gotlandsmusiken och Östgötamusiken. 2018 inleddes åter samarbetet med GWO som Flygvapnets musikkår samt 2020 även med Gotlandsmusiken som Gotlands regementes musikkår.

DAGSLÄGE

I dag är Försvarsmusiken en enhet inom Livgardet. Chefen för försvarsmusiken är funktionsområdesansvarig för *all* musik i Försvarsmakten. Högste konstnärlige ansvarige är musikinspektören. Försvarsmusiken ansvarar bland annat för musiken i statsceremonielet och vaktparaderna med Arméns musikkår, Livgardets dragonmusikkår, Marinens musikkår och hemvärnets 25 musikkårer.

De 25 hemvärnsmusikkårerna är krigsförband inom militärregionerna och produktionsleds av Rikshemvärnschefen. Musikkårerna är sammansatta av semiprofessionella- och fritids-

musiker samt utför årligen omkring 500 musikinsatser.

Huvuduppgifterna i kris, beredskap och krig är alltjämt musikinsatser vid statsceremonier och vaktparader, förbandsceremonier, själavård och personalvård, samt att synliggöra och popularisera Försvarsmakten hos allmänheten.

När Arméns musikkår och Livgardets dragonmusikkår professionaliserades 2011/12 började det unika svenska spelsättet att återuppbyggas hos dem. Professionell avser här musikkår sammansatt av fullständigt yrkesutbildade, ständigt tränande musiker under sakkunnig musikalisk ledning (musikdirektör) som strukturerat övar musikkåren med en långsiktig musikalisk plan.

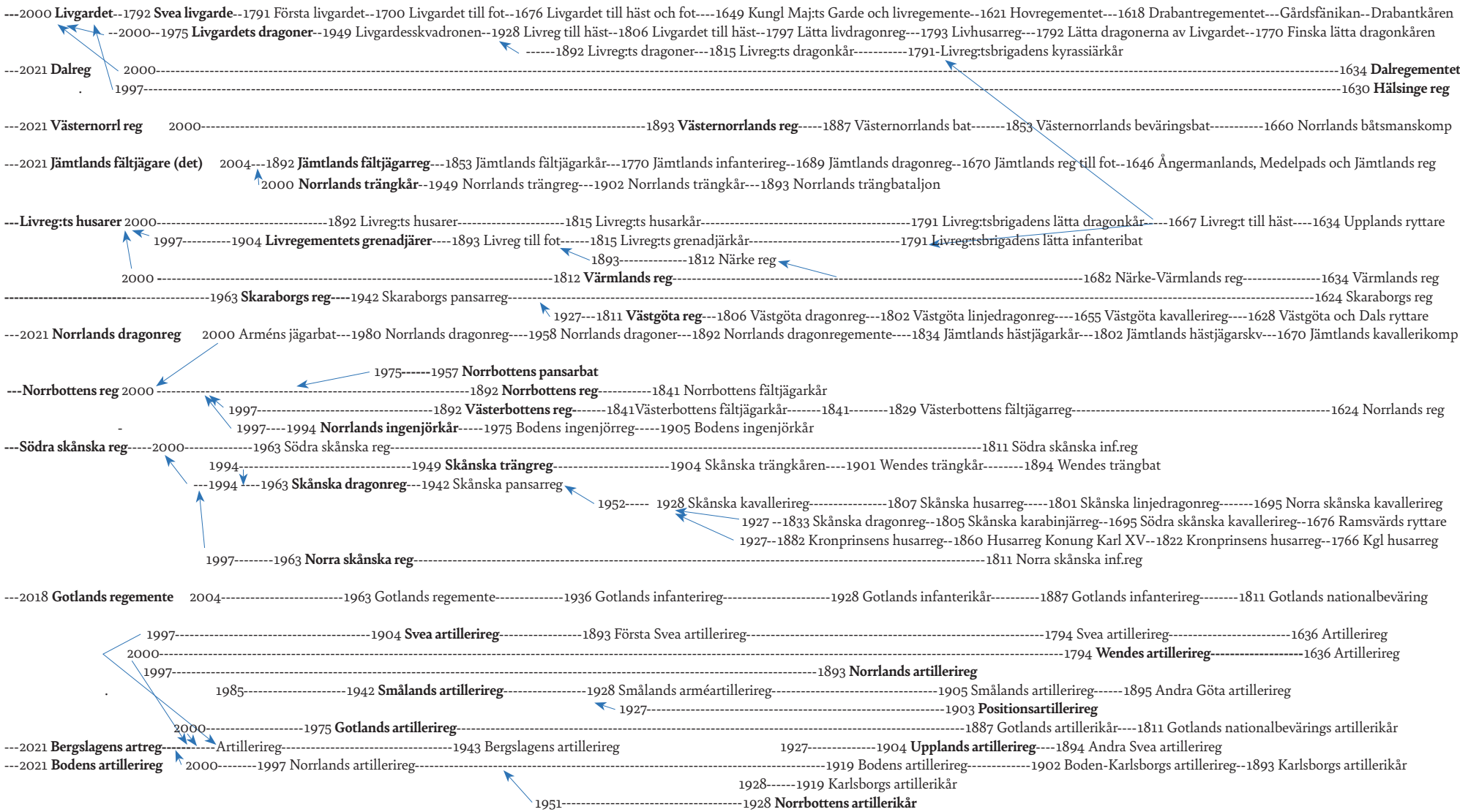

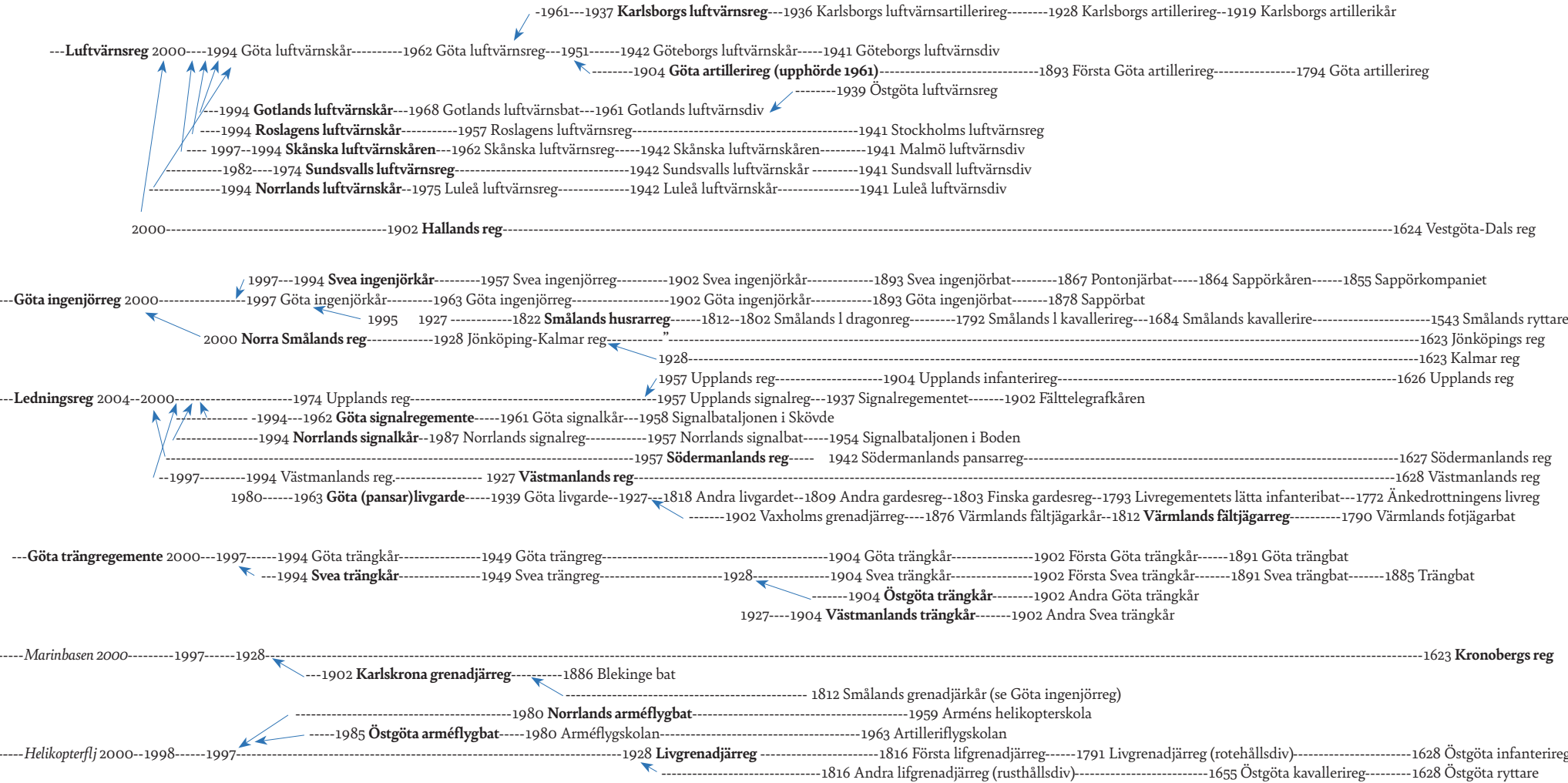
Arméns musikkår under tjänstgöring på Stockholms slott. Grenadjärkompani går i kön. Foto Ulla-Lena Ahlsten

Arméns musikkår arbetar i Svea livgardes och Göta livgardes traditioner i statsceremonielet och i vaktparaderna. Livgardesmusikens äldre uppgifter att även spela inne i de kungliga slotten i kungafamiljens omedelbara närvaro ökar. Livgardets dragonmusikkår arbetar i traditionerna från Livregementets till häst.

Marinens musikkår arbetar i Flottans musikkår i Karlskronas tradition vars unika spelstil har överförs från musiker till musiker alltsedan dess tillkomst på 1600-talet. Dessa tre musikkårer utför årligen mer än 600 musikaliska insatser per år. Kungl. Hovkapellet, symfoni-orkestrarna och operahusen har åter börjat intressera sig för militärmusikkårenas blåsare och slagverkare.

Bilaga 1 (Arméns härstamning)

Förklaringar: ----- = Förbandet har lagts ned och under ett antal år har inget annat förband övertagit traditionsansvaret
Förkortningar: reg = regemente, bat = bataljon, div = division, l = lätta, det = detachment. Kursiv stil innebär att förbandet inte tillhör armén
Anmärkning: Vissa arméförband som nedlagts och traditionsmässigt inte uppgått i annat förband är inte upptagna i denna bilaga (exempelvis Lapplands jägarregemente I 22)

